

**GEORGE WILHELM FRIEDRICH HEGEL'İN
SANAT ANLAYIŞI**

Erdiç ÖDER

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Prof. Dr. M. Hanifi MACİT
2020
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Erdiç ÖDER

**GEORGE WİLHELM FRIEDRİCH HEGEL'İN
SANAT ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. M. Hanifi MACİT**

ERZURUM- 2020

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

23/01/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " George Wilhelm Friedrich Hegel'in Sanat Anlayışı " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

23.01.2020

Erdinç ÖDER

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokollü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhammet Hanifi MACİT danışmanlığında, Erdinç Öder tarafından hazırlanan bu çalışma 13 / 01 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Felsefe Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

Jüri Üyesi :Dr. Öğrt. Üyesi Kutsi KAHVECİ

İmza:.....

İmza:

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**G. W. F. HEGEL'İN SANAT FELSEFESİNİN ARKA PLANI**

1.1. HEGEL'İN FELSEFİ ANLAYIŞI	3
1.2. HEGEL VE SANAT KAVRAMININ GELİŞİMİ	8
1.2.1. Johann Joachim Winckelmann (1717-1768).....	11
1.2.2. Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805).....	13
1.2.3. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 - 1854)	15
1.2.4. Immanuel Kant (1724-1804).....	16

İKİNCİ BÖLÜM**HEGEL'İN TİN KAVRAMI VE SANAT FELSEFESİ**

2.1. TİN'İN DİYALEKTİK AÇILIMI	34
2.2. SANAT FELSEFESİ	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**HEGEL ESTETİĞİNDE SANAT VE DOĞAYA İLİŞKİN GÜZELLİK****KAVRAMI**

3.1. HEGEL'İN ESTETİK TEORİSİ	41
3.2. SANATA İLİŞKİN GÜZELLİK KAVRAMI	49
3.2. DOĞAYA İLİŞKİN GÜZELLİK KAVRAMI	57
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	73
ÖZGEÇMİŞ	77

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****GEORGE WİLHELM FRIEDRICH HEGEL'İN SANAT ANLAYIŞI****Erdinç ÖDER****Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Hanifi MACİT****2020, 77 sayfa****Jüri: Prof. Dr. M. Hanifi MACİT****Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU****Dr. Öğr. Üyesi Kutsi KAHVECİ**

George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), yaşamı boyunca geçirdiği sıkıntılı dönemlere rağmen kendi felsefi sistemini oluşturmaya çalışmış bir filozoftur. Çevresinde bulunan arkadaşları yardımı ile derslere katılmış ve hem öğrenmiş hem de öğretmiştir.

Felsefeyi çok önemli bir disiplin alanı olarak gören olan Hegel, felsefi konularla ilgili oldukça önemli pek çok eser vermiştir. Bu eserlerinde sanata da büyük önem göstermiş ve sanat ve sanat dalları açısından önemli düşünceler ileri sürmüştür. Güzel Sanatlar Felsefesi adını alan sanat, Hegel'in yoğun katkılarıyla felsefi bir disiplin haline gelmiştir. Hegel estetiği, idea ve tin kavramlarıyla idealist bir şekilde ele alarak incelemiştir. Genel felsefesi içerisinde önemli bir yere sahip olan Mutlak tin'i en üstün kavrama yetisi olarak açıklanmaktadır. İdealist bir şekilde ele aldığı estetiğinde Hegel, sanat içerisinde yer alan güzel ideasını somut bir şekilde karşımıza çıkararak bu ideanın duyular ile aktarılması sonucu oluştuğunu ve böylece doğa güzelliğinin sanat güzelliğinden daha değerli olduğu anlayışını savunmuştur.

Hegel'in genel hatlarıyla felsefesinin temelini oluşturan tin üç biçimde; öznel, nesnel ve mutlak olarak ele alınabilir. Sanat, din ve felsefeyi ilgilendiren mutlak tin içerisinde yer almaktadır. Çünkü tin ancak kendisi için tin olduğu zaman tini oluşturabilmektedir. Amaç olarak kendine özgürlüğü adayan tin kavramı, kavramların kendi karşıtları ile birlikte düşünülerek ancak kendi bilincine ulaşabilmektedir. Bu çalışmada Hegel'in estetiğe bakışını genel hatlarıyla incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimer: Sanat, estetik, tin, mutlak, ide, güzel, hakikat, diyalektik.

ABSTRACT

MASTER THESIS

GEORGE WILHELM FRIEDRICH HEGEL'S APPROACH TO ART

Erdinç ÖDER

Advisor: Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

2020, 77 pages

Jury: Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

Assist. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ

George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) encountered troubled periods in his life and tried to create his own philosophical life in this process. With the help of his friends, he attended and learned and taught. Hegel saw philosophy as a very important discipline, thought much about philosophy and produced works. In spite of the battles in the world, together with these works, he showed great importance to the field of art.

The philosophy of Fine Arts has become a philosophical discipline with Hegel. Hegel studied aesthetics in an idealistic way with the concepts of idea and spirit. Absolute spirit, which has an important place in its general philosophy, is explained as the highest comprehension ability. In his idealistic aesthetics, he said that the beauty of the art is formed by the sense of being conveyed to us with the concrete form of the ideal and thus the beauty of nature is more valuable than the beauty of art.

The spirit of Hegel's philosophy in general terms has been discussed in three ways. In the concept of spirit, which is considered as subjective, objective and absolute, art has taken place in absolute spirit that concerns religion and philosophy. Because tin can only create a tin when it is a tin for itself. The concept of devotion, which devotes itself to freedom as a goal, can only reach its own consciousness by considering the concepts together with their opponents. In this work, we tried to evaluate how he evaluated art in terms of both his life and his philosophy, and the concept of aesthetics, the beauty of nature and the beauty of art, as well as the philosophers he influenced in his life.

Keywords: Art, aesthetics, spirit, absolute, ide, beautiful, truth, dialectic.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda Hegel'in estetik ve sanat alanı ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve Hegel'in estetik felsefesi geniş bir alanı kapsadığı için konuyu ele alırken sanat, tin, idea ve güzel gibi kavramlara da sıkça yer verilmektedir. Üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Hegel'in genel felsefesinden ve dönemin önemli düşünürlerinden, ikinci bölümünde tin ve sanat kavramı üzerine bir değerlendirme yapılarak son bölümünde ise düşünürün estetik üzerine olan görüşleri ele alınmıştır.

Hegel'in yaşamış olduğu dönemde bireylerin kişiliklerinin önemi ve gücü ön planda tutulmaktadır. Çünkü içinde bulunmuş oldukları dönemin siyasal ve toplumsal olayları bireyler üzerinde fazlası ile etki bırakmaktadır ve bundan kaynaklı olarak da yeni bir yaşam görüşü ortaya konulmaktadır. Bu bahsetmiş olduğumuz bireyler üzerinde iz bırakmış olan toplumsal ve siyasal olaylardan hareketle ortaya konulmuş olan insanlık tarihindeki yeni yaşam görüşünden de sanat felsefesi etkilenmiş bulunmaktadır. Birinci bölümde düşünürün felsefe hayatına nasıl başladığından bahsedilmiş ve o dönemdeki sanat hakkında önemli bilgiler sunan diğer düşünürlere de yer verilmiştir. Kant ve Schiller estetiği, doğa durumundan ahlak durumuna geçişte bir köprü olarak görmektedir. Schiller, duyum ve biçim dürtülerinin yanı sıra oyun dürtüsünden bahsetmiştir ve oyun dürtüsünün estetikten etiğe geçişi sağladığını söylemiştir. Schelling ise sanatın ortaya çıkışını diğer kavramları gibi çatışmadan meydana geldiğini söylemiştir. O, sanat kavramının ortaya çıkmasını sağlayan bu çatışmanın farkını içsel olarak, kendine özgü bir şekilde meydana gelmesi şeklinde açıklamıştır.

Tin kavramının açıklandığı ikinci bölümde ise tinin geçirmiş olduğu diyalektik süreç ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tin kavramı, bir süreklilik arz eder ve bu sürekli değişkenliğin sonucu olarak farklı görünümeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle tin içerisinde bulunduğu evreye göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Hegel, bu evreleri, öznel tin, nesnel tin ve mutlak tin olarak üçe ayırmıştır. Öznel ve nesnel tinin aşamalarından geçen tin, sanatın bir alanı olarak kendini gerçekleştirmesi için diyalektik bir süreçten geçer ve tin öz bilinç düzeyine ulaşır. Bu düzeyde tin, kendinde ve kendisi için olanın farkına varır. Hegel'e göre Mutlak olanın bilgisi veren sanat, tinin en son evresi değil fakat en son evrelerindedir.

Son olarak Hegel estetik düşüncesini temellendirirken, mantık teorisi, idea ve hakikat kavramı, bilim anlayışını, sanatı mutlak tinin bir zorunlu üyesi olarak yerleştirmesini anlıyoruz. Ona göre sanatı ve sanat güzelliğini yani estetiği kurallı bir şekilde anlamanın yolu, empirik sanat yapıtlarından değil, ama sistematik bir düşüncü teoriden geçmekte olduğunu görmekteyiz.

Bu çalışmanın sürdürülmesinde ve tamamlanmasında büyük katkısı olan, değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. M. Hanifi MACİT'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu çalışmanın oluşturulmasında bana destek olan Dr.Öğrt.Üyesi Kutsi KAHVECİ ve Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU'ya teşekkür ederim.

Erzurum – 2020

Erdinç ÖDER

GİRİŞ

Alman düşünürü George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)'in felsefesinin temelini oluşturan ana konulardan biri de estetik alanıdır. Hegel'e göre estetik, "Güzel Sanatlar Felsefesi" olarak adlandırılmaktadır. Ona göre sanat; insanların fiziksel, ruhsal, duyuşsal ve düşünsel gereksinimleri sonucunda ortaya çıkan bir alandır. Sanata olan bu gereksinimin nedeni ise insanın düşünün bir bilinç olmasından kaynaklanmaktadır. Hegel, sanatı, tinsel ve duyuşsal olanın uzlaşması sonucunda ortaya çıkan bir uyum olarak değerlendirmektedir.

Onun felsefesi, Geist olarak adlandırdığı ve diğer bir ifade ile "tin", bütün anlamına gelen bir varlığa dayanmaktadır. Bu ifade etmiş olduğu tin, zamanla kendisini sanat, din ve felsefe alanında ortaya çıkarmaktadır. Tin, kendini gerçekleştirmek için tarih boyunca hareket etmektedir. Hegel, tinin her şeyin özü olduğunu belirtmektedir. Felsefenin konusunun mutlak olan olması gerektiğini ifade etmektedir. Mutlak kavramı ile bütün evreni ve hakikatin kendisini anlatmak istemektedir. Mutlak olan kendini gerçekleştirme süreci içerisindedir. Hegel, bu süreçte diyalektik yöntemi kullanmaktadır. O, 'Tin Fenomolojisi' adlı eserinde şöyle söyler:

*"Bundan başka çağımızın bir doğuş ve yeni bir döneme geçiş çağı olduğunu görmek zor değildir. Tin şimdiye kadar var olduğu ve imgelediği dünya ile bozuşmuştur ve onu geçmişe gömme düşüncesini taşımaktadır. Bundan böyle kendi dönüşümünün emeği içerisindedir. Hiç kuşkusuz hiçbir zaman dingin kalmamış, tersine her zaman ilerleyen devinimi kavramıştır. Ama nasıl çocuk da uzun dingin bir beslenmeden ilk soluk ve salt nicel gelişimin dereceliliğini kırarsa -nitel bir sıçrama ve çocuk şimdi doğmuştur-, oluşumu içindeki tin de öyle ağır ağır ve usul usul yeni şekline doğru olgunlaşır, önceki dünyanın yapısını parça parça çözer ve bunun sarsıntısı tek tük belirtilerde sezilir; kurulu düzende yayılan kayıtsızlık ve can sıkıntısı, bir bilinmeyen belirsiz önsezisi, - bunlar yaklaşan değişimin müjdelileridir. Bütünün yüzünü değiştirmeyen bu dereceli ufalanış bir gün doğuşu ile kesilir ki, bir şimşek gibi birdenbire yenedünyanın biçim ve yapısını aydınlatır."*¹

Hegel'in estetik teorisi, süreçsel bir nitelik taşımaktadır. Düşünürün estetik felsefesi üzerine vermiş olduğu dersleri 1818'de Heidelberg'de başlamış ve Berlin'de

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1986, 14-15.

1829'a kadar devam etmiştir.² Hegel'in, estetik teori ile ilgili bizzat kendisinin yazmış olduğu bir eseri bulunmamaktadır. Düşünürün vermiş olduğu dersler sırasında yazılmış olan notlar aracılığı ile öğrencisi H.G. Hotho tarafından toparlanarak oluşturulmuş olan '*Güzel Sanatlar Üzerine Dersler*' adlı bir eser bulunmaktadır. Bu eserin giriş bölümünde, estetik ile ilgili temel kavramlarla birlikte estetiğin felsefi bir disiplin olarak ele alınışı ve estetik alanının konusunun da güzel kavramı olduğu ifade edilmektedir.

Hegel'in felsefesinde estetik teorinin temel konusu sanattır. O, sanatı, 'İdea' olarak ifade etmiş olduğu şeyin kendini açığa çıkardığı, bir alanı olarak ele almaktadır. Hegel açısından sanatı felsefi olarak ele almaya imkân kılan şey, tikel sanat eserlerinde bulunan tümellikten kaynaklanmaktadır. Felsefi olarak sanatı değerlendirmek için öncelikle bir kavramdan hareket etmek gerekmektedir. Hegel açısından, sanat eserlerinde bulunan tümellik idea olarak bahsedilen şeyin somutlaşmış bir biçimidir. İdea'nın, somutlaşmış olarak ortaya çıkan görünümünü güzellik kavramıyla ifade etmektedir. Güzellik kavramı, tikel sanat eserlerindeki tümelliği bize vermekte ve tümele ulaşabilmektedir. Çünkü bu kavramdan hareketle tikel olanlar, bir birlik içerisinde bulunmaktadır. Güzellik kavramı, gerçek olan ideanın, duysal olarak açığa çıkarılmış şeklidir. Yani anlaşılacağı üzere gerçek olan ideanın, duysal olarak görünümünü güzellik olarak adlandırmaktayız.

Hegel, felsefesinde genellikle idea, tin ve mutlak gibi kavramları birbirlerinin yerine sıkça kullanmaktadır. Estetik felsefesinde bahsetmiş olduğu tin kavramı, tam anlamıyla mutlak olanı bize göstermektedir. Estetik teorisindeki amaç, bu mutlak olana ulaşmaktır.

Hegel'e göre, gerçek olan ideanın duysal görünümü olan güzellik kavramı, sanat aracılığı ile açığa çıkarılmaktadır. Buradan hareketle tinsel olan ile onun duysal görünümünün ilişkisiyle birlikte sanat alanı elde edilmektedir. Mutlak olan olarak ifade etmiş olduğumuz ideanın, duysal olan görünümü bize kendinde en yüksek olanı verme amacı içerisindedir. Hegel'in ifadesi ile bu ancak sanat ile birlikte tinsel olanın duysal olana aktarılması ile sağlanabilmektedir.³

² Onur Bilge Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 312, İstanbul 2010,

³ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, (Çev.: Taylan Altuğ, Hakkı Hünler), Payel Yayınevi, İstanbul 1994, 69-89.

BİRİNCİ BÖLÜM

G. W. F. HEGEL'İN SANAT FELSEFESİNİN ARKA PLANI

1.1. HEGEL'İN FELSEFİ ANLAYIŞI

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 27 Ağustos 1770 yılında dünyaya gelmiş, bugün sınırları Almanya'da bulunan Württemberg eyaletinin başkenti Stuttgart'ta doğmuştur. Aile yaşantısı ile ilgili olarak normal bir yaşantı süren Hegel, Württemberg Dükalığı sarayında bir memur çocuğuydu. Öğretmen ya da Luther'ci papazı olan diğer akrabaları, Hegel'in yaşantısına sıra dışı bir eylem katmamıştır.⁴ Başarılı bir çocukluk ve lise eğitiminin ardından 1788 yılına geldiğinde, Tübingen Üniversitesi'nde eğitime başlayan Hegel, yaşadığı dönemin sıra dışılığıyla kendi kendini tanıma ve anlama aşamasında bir amaç edinmiştir. Üniversitedeki eğitim hayatına teoloji eğitimi olarak başlayan Alman Filozof, ayrıca matematik, fizik ve doğa bilimleri üzerine çalışmalar yürütmüştür. Üniversite yıllarında, Kant'ın eserlerini okumaya başlayan Hegel ile Schelling ve Hölderlin arasında bir dostluk başlamış ve çağa etki eden birçok dönemden sonra etkisini uzun yıllar gösterecek olan Fransız Devrimi, Hegel 19 yaşındayken gerçekleşmiştir. Yaşadığı dönem itibariyle siyasal, kültürel ve felsefi açıdan olağanüstü bir dönem geçiren Hegel, felsefesi düşüncelerini oluşturma aşamasında Fransız Devrimi'nden çok etkilenmiştir. Avrupa da devrimle birlikte başlayan siyasal dönüşüm, Hegel'in yalnızca yaşamı üzerinde değil, onun felsefesinin gelişimi üzerinde de büyük etkiler yapmıştır. "Alman İdealizmi" olarak adlandırılan dönemde yaşamış olan, Hegel, Kant, Fichte, Schelling, Goethe gibi, Alman felsefesinin önemli düşünürleriyle çağdaştır. Kendisinden önce gelen filozofları eleştirip bu sayede kendisinden sonra gelenleri etkileyerek bir sistem kurmayı başaran Hegel, Fransız Devrimi için Tübingen'de Schelling ve Hölderlin ile bir özgürlük ağacı dikmiştir. Geleceğin büyük şairi Hölderlin'le tanışan ve kendisinden çok etkilenerek ilk incelemelerini yazmaya başlayan Hegel, 1793 yılında teoloji diplomasını alarak öğretmenlik yapmıştır. Kant'ın eserlerini okuyan Hegel, O'nun akılcılık anlayışına bağlanmaya başlamıştır. İlk önemli

⁴ Singer Peter , *Hegel: Düşüncenin Ustaları* (Çev. Bahar Öcal Düzgören), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003, 13.

yapıtı olarak kabul edilen “Das Leben Jesu” (İsa’nın Hayatı, 1796) araştırmasını da akılcı bir yönden ele almıştır.⁵

Hegel, Kant ile birlikte Rousseau’nun eserlerini okumaya başlamış ve yazılarından çok etkilenerek ondan coşkuyla söz etmiştir.⁶ Teoloji diplomasını alan Hegel, Stuttgart’taki eğitimini tamamlamıştır. Akrabaları gibi rahip olması önerilmiş fakat kabul etmeyerek çalışmalarına devam etmiştir. Hegel, 1793’ten 1796 yılına kadar Schelling’in de katkısıyla eğitmenlik görevini gerçekleştirmek üzere önce Bern’e daha sonraki yıllarda ise Frankfurt’ta gider. Bu dönemde Hegel kendisini her yönden geliştirmiş ve düşüncelerini kalıba oturtmaya başlamıştır. Eğitmenlik yılları kendisinin teolojiden uzaklaşıp devlet politikası ve siyaset felsefesiyle ilgilendiği yıllardır. Felsefesinin temeline tarihin bir öznesi olan, sürekli değişim ve diyalektiksel akış içerisinde bulunan insanı yerleştirmiş bu tarzıyla da felsefesi ve kendisinden söz ettirmeye başlamıştır. 1801 yılında atandığı Jena Üniversitesi Hegel için felsefesinin sistemini belirleme aşamasında da büyük öneme sahip olmuştur ve bu üniversitede kendisine eğitmenlik görevi için yardım eden Schelling’in felsefesini Fichte’ye karşı savunmuştur. Kendisinden öncekileri eleştirmekle başlayan Hegel tarih boyunca süregelen her büyük düşünür gibi önce kendi çağındaki düşünürlerin fikirlerinin bazılarını savunup bazılarını eleştirerek kendi düşünce sistemini oluşturmaya çabalamışlardır. Fakat Hegel bununla kalmamış kendi felsefi sistemini oluşturmak için “*Tinin Görüngübilimi*” adlı eserini yazmaya başlamıştır. Bu kitabıyla da çağının önemli düşünürlerinden olan ve hatta yakın arkadaşı olan Schelling’den de ve romantiklerden de ayrılmıştır. Felsefi temelleriyle kendisinden önceki düşünürlerle bir düşünce ayrılığı veya kopma yaşayan Hegel, aynı zamanda kendi felsefesinin temelini oluşturacak, felsefesine katkıda bulunacak düşünceleri de kendi felsefesine katmayı bilmiştir. Bu bağlamda Fichte ve Schelling, Hegel’in bir ilkeye göre düzenlenmiş, örgütlü bir bütün içine yerleştirilmiş düşünceler, bilgiler, öğretiler bütününe oluşturmasında önemli paya sahiptirler. Hegel’in felsefesi de Kant’la başlayan, Fichte ve Schelling’le şekillenen binanın çatısını oluşturur.⁷ İşgalin gerçekleşmesiyle 1801 yılında “*Tinin Görüngübilimi*” adlı eseriyle yazı hayatı ve Jena’da ki taşra gazetesinin yönetmenlik görevi son bulmuştur. Fakat Hegel 1808 yılında yeniden öğretim hayatına kavuşmuş ve diğer

⁵Atilla Tokatlı, *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel*, Sitare Yayınları Ankara 2011, 9.

⁶ Nejat Bozkurt, *Fikir Mimarları Dizisi-I: Hegel*, Say Yayınları, İstanbul 2011, 23.

⁷ Şener Aksu, *Hegel ve Tarih Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, 51.

büyük yapıtı olan “Mantık Bilimi”ni de bu arada yazmıştır. 1816 yılında Heidelberg Üniversitesi’ne atanan Hegel, ertesi yıl, kendisini büyük bir üne kavuşturacak olan “Felsefi Bilimler Ansiklopedisi” isimli kitabını yayımlamış ve bir yıl sonra da hayatının sonuna kadar görev yapacağı Berlin Üniversitesi’ne atanarak “*Hukuk Felsefesinin İlkeleri*”ni yayınlamıştır. Burada eserlerine yenisini katmaya başlamış fakat , “Tarih Felsefesi Üzerine Dersler” ismiyle yayınlanacak olan kitap ölümünden sonra yayınlanmıştır. Kendisinden önceki düşünürleri eleştirerek kendi sistemini ortaya koyup temellendirmeye çalışan düşünürler hiç şüphe yok ki yaşadıkları dönemde kurdukları sistemi ve savundukları düşünceleri istedikleri seviyeye getirememişlerdir. Fakat yıllar sonra değeri anlaşılan bu düşünceler diğer sistematik düşünceler gibi hak ettiği yeri bulmuş ve yüzyıllarca geçerliliğini korumuşlardır. Fakat bu durum Hegel için pek geçerli olmamış, Hegel için Berlin Üniversitesi’nde göreve başladıktan sonra, Batı’da hiçbir filozofa nasip olmayan bir şöhret ve prestij dönemi başlamıştı. Yaşadığı dönemde Halle Üniversitesi Hegel’in sistemini bütünüyle benimseyerek, tüm öğretim alanlarına uygulayıp, öğretmeye ve yaymaya başlamıştı. Sadece Almanya’nın değil, Avrupa’nın dört bir yanından öğrenciler, Hegel’in derslerine katılmak üzere Berlin’e akın ederken Hegel’in dersleri, bir yandan da sıkıcı bir şekilde, ağır ve yorucu geçmekteydi. Hegel’e karşı çıkan Schopenhauer’un çabaları boşuna olmuştur. Berlin Üniversitesinde derslerini Hegel ile aynı saate denk getiren Schopenhauer, bir elin parmaklarını geçmeyen kişi sayısına yani boş sıralara konuşmuştur. Prusya kralı Hegel’in ölümünden sonra Schelling’i Berlin Üniversitesine çağırılmış fakat istediği etkiyi yaratamamıştır. Hegel’in öğrencilerinden biri: “Hegel’in derslerindeki derinliğin, yoğunluğun ve ciddiliğin tadına bir kez varan herhangi biri, onun akıl yürütmelerindeki etkileyici gücün ve zamanının esinlendirmiş olduğu güçlü özgür düşüncelerin büyümlü çevresine nasıl yavaş yavaş ve bir daha kopmaksızın bağlandığını ve onun tarafından sürüklendiğini yaşamak durumunda kalır” diyerek Hegel’in önemini ortaya koymuştur.⁸ 1829 yılında felsefi düşünceleri en üst noktaya ulaşan Hegel, akademik unvan olarak kendisinden ‘profesörler profesörü’ olarak bahsettirmiş ve Berlin Üniversitesine Rektör olmuştur. Hegel, 1831 yazı ve sonbaharı boyunca süren kolera salgınının son

⁸ Nejat Bozkurt, *Fikir Mimarları Dizisi-I: Hegel* , Say Yayınları, 2011, 28.

kurbanlarından biri olmuş, 14 Kasım'da kısa süren bir hastalığın hemen ardından aniden ölmüştür.⁹

Hegel, felsefesinde doğa, insanın varoluşu ve evreni bir arada işlemiş, klasik Alman idealizminin son halini oluştururken sistematik felsefenin de önemli düşünürlerinden olmuştur. Hegel sistematik düşüncesiyle her konuda değerlendirmede bulunma imkânına sahip olmuş ve bu değerlendirmeler Hegel'i herhangi bir filozof olmaktan çıkarmış, felsefesi zor anlaşılan bir düşünür olarak günümüze kadar görüşlerini ilk gün ki önemiyle ulaştırmıştır.¹⁰ Zor anlaşılan felsefesine rağmen ün yapmış olan Hegel felsefesinin dili ağırdır fakat yaşadığı dönemde sistematik olarak işlediği ve kattığı değerlerle önemli bir yere sahip olmuş, düşünceleri temel alınmıştır.¹¹ İlk çağ ve dönemindeki filozoflardan temel olarak aldığı ve geliştirdiği diyalektik yöntemi felsefesinin temelini almış ve diyalektik yöntemle kattığı değerlerle çağdaş diyalektiğin özünü oluşturmuştur.¹²

Hegel kendi felsefesine dini bir temel oluşturmakla başlamış, döneminin filozoflarından etkilenerek onları eleştirmiş ve sistematik felsefesini ortaya koymuştur. Daha sonra bu sistemli ilerleyişini "*Tinin Görüngübilimi*" ile başlatmış, "*Mantık Bilimi*", "*Felsefi Bilimler Ansiklopedisi*" ve "*Hukuk Felsefesinin Prensipleri*" eserleriyle bu ilerleyişi sürdürmüştür. Hegel'in yaşamının sonlanmasıyla verdiği derslerden toparlanan notlar ile *Estetik*, *Tarih Felsefesi Üstüne Dersler*, *Din Felsefesi Üzerine Dersler*, *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler* adlı eserleri felsefesinin son kaynakları olmuştur.

Hegel'in önemli eserlerinden biri olan "*Tinin Görüngübilimi*" adlı eserinde; insan bilincini, bu bilincin en alt bilgi formundan mutlak bilgiye nasıl ulaştığını, tinin kendi başına bir varlık olduğu Öznel Tin; devlet, toplum ve tarihi içinde barındıran Nesnel Tin; son olarak sanat, felsefe ve din alanında kendini ortaya çıkaran, doğa ile tin arasındaki zıtlığı sonlandırarak bir bütüne ulaşan Mutlak Tin ile açıklamıştır.¹³

⁹ Bozkurt, *Fikir Mimarları Dizisi-I: Hegel*, 30.

¹⁰ Enver Orman, "Hegel Felsefesi", *Felsefe Söyleşileri*, TMMOB İstanbul Şubesi, İstanbul 2007, 96.

¹¹ G. W.F. Hegel, *Seçilmiş Parçalar*, (Çev. Nejat Bozkurt), Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, 35.

¹² Tokatlı, *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel*, 10.

¹³ Faruk Yalvaç, *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, Ankara Phoenix Yayınevi, 2008, 20.

“*Hukuk Felsefesinin Prensipleri*” adlı eserinde de öznel, nesnel ve mutlak tinden bahseden Hegel, ahlak etik ve hukuku nesnel tin içerisinde incelemiştir. Nesnel tin ile özgürlük kavramını açıklamaya çalışan Hegel bu kavramı birlikte ortaya çıkan hukukun anlaşılmasını sağlayan bir basamak olarak nitelendirmiştir.¹⁴ Nesnel tinin soyut formu olan hukukun içeriği, bireyler ve buldukları toplumun sınıfları arasındaki biçimsel kurallar şeklindedir.

Tarih Felsefesi’nde, ise devlet kavramını ele almış ve Kant’ın birleşmiş uluslar anlayışına karşı çıkmıştır. Hegel ulusçuluğun karşısında olsa da savaş ve ordu gücüyle yönetimi övmüş Nazizm ve çağımıza kadar birçok önemli savaş ideolojisini etkileyerek eleştirilmesine neden olmuştur.¹⁵

Sanat hakkında bilgilerine ulaşabileceğimiz eseri olan *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*’de ise kendinden önceki sanatla alakalı birçok problemi ele alarak kendi görüşleriyle yeni bir boyut kazandırmıştır. Öğrencilerinin notlarından oluşan bu eser oldukça önemli ve derin detaya sahip bir çalışmadır.

Kısaca değindiğimiz bu eserlerden de anlaşılacağı üzere Hegel’in felsefesini oluşturan bu düşünceler birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü bir eserinde felsefeyi genel olarak nesnelin bütünüyle ele alınması olarak, diğer bir eserinde ise felsefeyi var olunan dönemi düşünce ile kavramak olarak açıklamıştır.¹⁶ Felsefenin amacının ise Hegel’e göre felsefeyi bilim statüsüne ulaştırmak olmuştur. Hegel felsefenin amacını ayrıca “felsefeyi bilim biçimine, onun bilme sevgisi adını bir yana bırakarak edimsel bilme olabileceği hedefe yakınlaştırmaya katkıda bulunmak” olarak açıklar.¹⁷ Bu katkıda bulunabilmek için Hegel felsefeye konu olarak varlığı edinir. Varlık üzerine kurulu olan felsefeyi ontoloji olarak açıklar ve felsefenin görevini var olanı kavramak olarak tarif eder.¹⁸ İlk olarak bilginin izlediği yolu bulup daha sonra varlığın anlamını bulmayı amaçlayan Kant’ı da bu noktada eleştirir. Çünkü Hegel’e göre varlık, belirlenen ilk kaynağın kendini aşması ve belirlenen amaca ulaşması demektir. Bu farklı varlıkların temelinde bulunan şeyi ise Hegel “tin”, “akıl”, veya “ide” olarak açıklar.¹⁹

¹⁴ G.W.F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev. Cenap Karakaya), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991, 16.

¹⁵ Selahattin Hilav, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito:18, İstanbul 1995,100.

¹⁶ G.W.F. Hegel, *Mantık Bilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, 2014, 51.

¹⁷ Hegel, *Tinin görüngübilimi*, 23.

¹⁸ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 30.

¹⁹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, 388.

Böylece felsefenin amacı, varlık üstüne düşüncelerle varlığın temelini ortaya çıkarmaktır.²⁰ Varlığın bilimsel alandaki çabası evren, doğa ve insan varlıkları içerisindeki bağı açıklamak ve bu üç varlığın bir bütünden ibaret olduğunu göstermektir. Bu çaba Hegel'in diyalektik sürecinde de sistematik bir şekilde evren, doğa ve insan kavramlarının birlikte işlenmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Hegel felsefesi;

1. Mantık, *kendinde ve kendi için İdea'nın bilimi*,
2. Doğa Felsefesi, *başkalığı içindeki İdea'nın bilimi*,
3. Tin Felsefesi, *başkalığından kendi içine geri dönen İdea'nın bilimi*

olarak çarşımıza çıkmaktadır.²¹Bu bölümlerin hepsi felsefi açıdan bir bütünlük teşkil eder, birbirlerini kapsarlar ve “dairelerden oluşan daire” olarak Hegel'in felsefi sistemini oluştururlar.²²

1.2. HEGEL VE SANAT KAVRAMININ GELİŞİMİ

Hegel (1770-1831) Frankfurt'ta geçirdiği zaman sırasında değerli bir arkadaş çevresine sahip olmuş ve düşünce sisteminin oluşmasında ve farklı görüşleri ortaya koymasındaki en büyük sebeplerden biri de bu çevre ile oluşturulan fikir alış verişi olmuştur. Bu arkadaş çevresi içerisinde önemli bir yere sahip olan ve romantik dönem edebiyatının da başta gelen isimlerinden olan Friedrich Hölderlin (1770-1843), Hegel'in felsefi düşünceye olan ilgisini artırmıştır. Hölderlin'in, Hegel'i Frankfurta felsefe ortamlarına dahil etmesi Hegel'in düşüncelerinin gelişmesinde özellikle de sanat kuramını ortaya koymasında çok etkili olmuştur.²³

Hegel'in ilgisinin artmasıyla oluşan bu yakınlık Hölderlin'in Hegel'e olan “sevgili kardeşim” hitabı ile daha net anlaşılmaktadır. Hegel ise ona dostluğunu ve yakınlığını yazdığı şiir olan “Eleusis” adlı eseri ona atfetmesiyle ortaya koymuştur.

²⁰ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe, Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1994, 74.

²¹ Hegel, *Mantık Bilimi*, 69.

²² Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 9.

²³ Onur Bilge Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 7.

Hölderlin'in yanında elbette ki Hegel'in felsefi ve sanat kuramı içerisinde Kant, Herder, Fichte, Schelling gibi düşünürlerinde etkisi ve katkısı bulunmaktadır.²⁴

Sanat felsefesi, sanatın, sanatı ortaya çıkarmanın özünü konu alarak, anlamını inceleyen bir disiplindir. Sanat felsefesi ortaya çıkarılan eserlerin, beğenilerin özünü ve anlamını konu alırken bir takım sorulara da cevap aramaktadır. Sanat felsefesinin sorduğu bu sorular ise şu şekildedir:

- Güzel nedir?
- İyi nedir?
- Hoş nedir?
- Herkesin zihninde, ortak bir estetik yargı mevcut mudur?

Sanat felsefesi, sorulan bu sorulara cevabı ise üç kuram ile aramaktadır. Bunlar ise:

- 1- Taklit (mimesis) Kuramı
- 2- Oyun Kuramı
- 3- Yaratma Kuramı'dır.

Bu kuramlardan kısaca bahsetmek gerekirse, temelinin ilk çağa dayandığı Taklit Kuramı, Sanat felsefesinin en eski kuramını oluşturmaktadır. Bu kurama göre sanata modellik yapan, sanat için örnek olan doğa, Güzel'dir. Sanatçının yapması gereken ise doğa güzelliğini sanata yansıtmaktır. Bu kurama göre sanat, sanat eserini oluşturan kişinin, nesneyi algılamasıyla birlikte, esere oluşan bu algıyı en iyi şekilde yansıtmaları olarak açıklanmaktadır. Felsefe tarihinde bu kuramın ilk temsilcisi Platon'dur. Ona göre sanat eserlerinde bir taklit söz konusudur. Platon'a göre nesnelere idealar dünyasının kopyaları oldukları için, sanatın da taklidin taklidi olduğunu düşünmektedir. Platon'a göre güzellik bir idealdir. İdealar zaman ve mekândan bağımsız mutlak varlıklardır. Bu şekilde olan bir güzelliğe Platon kendiliğinden güzel adını vermektedir. Zamana ve mekâna göre değişen güzellikle ise göreceli güzelliklerdir. Başka bir temsilcisi de Aristoteles'dir. Platon'a göre duyuşal dünya veya doğanın hiçbir varlığı olmamasına karşılık Aristoteles "bu dünyanın var ve gerçek" olduğunu düşünmektedir. Platon'un ideaları duyuşal dünyanın veya doğanın "dışına", "üstüne" yerleştirmesine karşılık, Aristoteles tümellerin duyuşal-tikel nesnelere içinde bulunduğunu savunmaktadır. O

²⁴ Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*, 8.

halde sanatçı doğal veya duyusal şeyleri incelediğinde ve onları sanatın formlarına çevirdiğinde "tümellerle veya gerçeğe doğrudan bir temas" halinde bulunmaktadır. Bu en azından, sanatın, Aristoteles'te ikinci dereceden bir taklit veya kopyanın kopyası olmadığı anlamına gelmektedir. Bu görüşün doğal sonucu, Aristoteles'te sanatın bilgi değerinin Platon'a göre daha yüksek olmak durumunda olduğu olacaktır.²⁵ Ona göre de sanat bir yansımadır, bir taklittir. Platon'dan farklı olarak, Aristoteles'e göre taklit, sadece şuan algılanan nesnelere değil, geçmiş dönem ve gelecek döneme de vurgu yapabilmektedir.

Oyun kuramı; sanat ile oyun arasında daima bir benzerlik olduğunu düşünen anlayıştır. Bunun nedeni ise her iki etkinliğinde amacının aynı görülmesidir. İnsanı gündelik yaşamın sıkıntılardan, kaygılarından uzaklaştırarak, insanın adeta kendisini unutmasını sağlar. Dış dünyaya yani hayal dünyasına yönelme olur. Bu dünya içinde, insan mutlak özgür olur. Sanatı oyun olarak gören düşünürlerden biri Schiller'dir. Ona göre; "İnsan oynadığı sürece tam bir insandır." İnsan sanatla uğraşırken, kendini zamandan koparılmış gibi hisseder. Bu ise oyun oynarken zamanın nasıl geçtiğini fark etmeyişimize benzer. Biz, insanlığımızın burada, dışarıdan müdahale edilmemiş, saf ve tam olarak ortaya çıktığını anlarız.

Yaratma kuramına göre, sanatçı algıladığı maddi varlığa, duygu, düşünce ve hayal gücünü katması ile gerçekleşir. Sanat eseri, sanatçının kendi yaratıcı gücü ve yeteneğinin ve oluşturduğu estetik bir objedir. Doğa kendi başına güzel değildir. Nesnelere dünyası tinsellikten yoksun, bir madde dünyasıdır. Yaratma olayı, sanatçının algıladığı maddi varlığa duygu, düşünce ve hayal gücünü katması olayıdır. Bir sanat eseri, sanatçının kendinden kattığı değerlerle anlam kazanır. Maddi varlığı böyle tinselleştirmek, maddeye biçim vermek demektir. Biçim kazmış, tinsellik kazanmış maddi varlık artık maddi varlık olmaktan çıkar ve bir sanat eseri olur. Sonu olan bir madde, biçime dönüşerek tinsellik kazanır ve ölümsüzleşir. Bu nedenle de sanat eseri özgündür ve başka bir örneği yoktur.

Aydınlanma döneminin sonları, romantizmin filizlendiği ve karşıtlıkların olduğu bu dönemde Hegel, felsefesini ve estetik anlayışını bir sistem içerisine almaya çalışmıştır. Aydınlanma dönemine ait sanatçılara göre sanat, insanın kendisini

²⁵ Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 375.

aydınlatması gereken bir araç olarak görülmektedir. Akli temele alan Aydınlanmacılara göre sanat, hem bir amaç hem de bir görev üstlenmektedir ki bu görev de insanlığın öğretmenliği görevidir. Hegel, bu görevi benimsemiş ve savunuculuğunu da gerçekleştirmiştir.²⁶ Aydınlanma döneminde sanata yüklenen başka bir temel bilgi ise ahlaktır. Öyle ki Aydınlanma dönemi sanat kuramcıları bir sanat yapıtının güzelliğinden bahsedebilmek için o eserin ahlaki bir ögeye sahip olması gerekmektedir. Ahlak ilkesinin ahlaki kurallar bağlamında ortaya koyulduğunda, eylemsel olarak hazırlanmış bir sanat eserinin akıl kurallarına da uyması gerekmektedir. Aydınlanma döneminde sanata yüklenen diğer bir temel bilgi de kurallı sanat öğretisi olmuştur. Kurallı sanat öğretisi, sanat eserinin kurallar çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini ve kurallara bağlı olarak gerçekleştirilmiş olan sanatında öğrenilebilir ve öğretilbilir olduğunu bizlere açıklamaktadır.²⁷

Aydınlanmanın sonu ile ortaya çıkan Romantik akım edebiyat ve felsefe alanında geniş çaplı düşüncelerin, tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Romantizm sanat ve felsefe arasındaki bağı güçlendirmiş ve bu iki disiplinin aralarındaki etkileşimin artmasına yol açmıştır. Bu etkileşim Alman idealizmi içerisinde kendini en net şekilde gösterirken; Hegel, Schelling, Hölderlin ve Schlegel arasında da felsefi tartışmaların gerçekleşmesine sebep olmuştur.²⁸ Bu dört düşünür arasındaki etkileşim metot olarak farklı şekilde olsa da aydınlanma dönemi birikimleri ile farklı bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmışlardır.

1.2.1. Johann Joachim Winckelmann (1717-1768)

Bilimsel arkeolojinin ve sanat tarihinin kurucusu olan Alman arkeolog, Hegel'i değerlendirirken ele alınması gereken önemli bir kişidir. Çünkü "*Antik Sanatın Tarihi*" isimli eseri çağdaş sanatın özelliklerini barındırırken Hegel'in "*Estetik Üzerine Dersler*" adlı eseri ayrıntılı ve sistematik olarak Winckelmann'ın yapıtından daha değerlidir. Çünkü bu eserler sanatı sadece eser bakımından değil sanatın varoluşu açısından da ele almış ve felsefi, soyut bilgilerin yanında sanatın tarihini ve dönemlerini de işlemişlerdir. Hegel'in eseri daha kapsamlı olsa da Winckelmann'dan büyük ölçüde etkilenmiştir.

²⁶ Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*, 14.

²⁷ Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*, 15.

²⁸ Onur Bilge Kula, "Hegel'in "Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı" ve Romantik Yazın Kuramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26, Haziran 2009, 136.

Buradan hareketle etkilendiği noktalar Hegel'in sanat hakkındaki görüşlerini anlama ve açıklama konusunda yardımcı olacaktır. Hegel bu düşünürden üç genel konuda etkilenmiştir ki bunlardan en önemlisi de sanatın tanrısal yüceliğine olan inanç düşüncesidir ve bu etkileşimi O'nun eserlerindeki aşkın olan değerlerde görebiliriz. İkinci olarak ise bir gruba ve bir millete yüklenen rol, olarak adlandırılan ve ortaklaşmacılık olarak da ifade edilen bu kavramdan etkilenmiştir.²⁹ Yunan ruhunun yansıması olan Yunan sanatında kendi kendini sonlandıran teorileri içerdiğini yani tarihsel bir belirlenimcilik söz konusu olduğunu söyleyen Winckelmann Hegeli son olarak bu düşünceleriyle etkilemiştir.

Winckelmann *Antik Sanatın Tarihi* adlı önemli eseri içerisinde sanat ve tarih kavramlarını tek başına kullanan ilk düşünürdür. Sanat ve tarihin bir alan ile birlikte kullanıldığı çok kez görülmüş fakat kavramların kendi özleri içerisinde ele alınması ilk kez gerçekleşmiştir. Winckelmann'ın estetik üzerine bahsettiği birçok kavram yine Hegel ile karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan tanrılarının umursamazlığı konusu Hegel'i de etkilemiş hatta bu umursamazlığı çağdaş resim olan Murillo'nun "*Dilenciler*" adlı eserinde olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Murillo'nun küçük dilencileri çok üzerinde durulması gereken karakterlerdir. Dışarıdan bakıldığı zaman nesne olarak onlar yine sıradan bir doğaya aittirler. Anne, bu resimde çocuğunun bitlerini temizlemektedir. Çocuğu ise sakın sakın ekmeğini yemektedir. Diğer çocuklar paçavralara bürünmüşler ve yoksuldurlar. Aynı zamanda üzüm ve kavun yemektirler. Bu yoksulluk ve bu yarı çıplaklık içerisinde içlerinde öyle bir aldırılmazlık, öyle bir bütün ilgisizlik, bir kendini bırakmışlık vardır ki; hiçbir derviş bunları aşamaz.³⁰ (Derviş dediği zaman Hegel Mevlana'nın dönen dervişlerini anlar genellikle). Ve bu da onların sağlıklarının ve yaşama sevinçlerinin içerisinde bu kadar dolu dolu olduklarının bir göstergesidir. Bu dışı ilgisizlik ve aldırılmazlık, bu dışta iç bir özgürlüğün dile getirilmesi, ideal kavramının kendisini bize göstermektedir. Paris'te de Raphael'in yaptığı bir genç delikanlı portresi vardır. Onun da aldırılmaz, tembel başı, kollarına doğru eğilmekte ve uzağa bakmaktadır. Sanki özgür bir mekân içerisinde aldırılmaz bir bakış açısıyla keyif aldığı bir mutluluğa kendini vermiş ve

²⁹ Michael Inwood, *Hegel'in 'Sanat', 'Güzellik' ve 'Estetik' Kavramları*, Çeviren Metin Bal

³⁰ Nami Başer, *Hegel Sonrası Estetiğin Sorunları*, 6.

manevi açıdan tam bir sağlıklı neşe içerisinde bulunmaktadır. Murillo'nun dilencileri ve bu delikanlı bize bu şekilde bir sanat eseri sunmaktadır."³¹

Hegel bu açıklamasıyla sanat eseri anlatılmak isteneni net bir şekilde veremezken içerdiği bütün konulara eşit yaklaştığını asıl ortaya çıkarılmak istenen şeyin sıradan bir şekilde aktarılması ve her ne olursa olsun bir resim olarak çizebileceği için gerçeği sıradanlaştırdığını anlatmak istemiştir. Elbette ki sadece resmedilen bir sanat eseri için değil, bütün sanatlar için aynı şeyleri söylemek yani sanatın aldırıışsızlığını belirtmek gerekmektedir. Bu durumu Hegel'den sonrası için de örneklendirmek mümkündür. Örneğin Flaubert'in "*Madame Bovary*" adlı romanı içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür. Çünkü Flaubert bunu "Ben hiçbir şey üzerinde duran bir roman yazmak istiyorum" diyerek belirlemiştir. Yani anlatılmak istenen konular arasındaki sıradan geçişlerin, karakterler arasındaki sıradan geçişlerin, kısacası romandaki aldırıışsızlık zamanla herhangi bir şeyden bahsederken yok olma ihtimalinin artmasına yol açmaktadır. Hegel felsefesinde bunun örneğini en iyi şekilde mantığında görürüz. Varlık üzerine gitmenin bizi yokluğa itmesi gibi bir durumu kapsamaktadır. Flaubert'in herhangi bir şeyi anlatırken herhangi bir mekânı tercih etmesi her şeyin eşit olduğu anlamına gelmektedir ki bu da sanatın ilgisizleştğini ortaya koymaktadır. Hegelci sanatı da bu açıdan değerlendirebilir ve sınırlılık hâkimiyetinde mutlak bir umursamazlığa ulaşmak olarak açıklayabiliriz.

1.2.2. Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805)

Johann Christoph Friedrich von Schiller, 1802 yılında soyluluk unvanı almış bir şair, filozof, tarihçi ve en önemli Alman dram yazarıdır. Friedrich Schiller insanlarda duyum ve akıl temelini oluşturan zıt iki yasadan bahseder. Hegel'in felsefi düşüncelerinden etkilenen Schiller, bu yasaların birinin salt gerçeğe giren ve biçimleri çoğaltan, diğzerinin de salt biçimi oluşturduğunu söyler. Schiller'in "Trieb" olarak adlandırdığı bu iki yasanın duysal olanını 'Stofftrieb', biçimin içgüdüsünü ise 'Formtrieb' olarak adlandırılır. Kültürü içtepileri korumakla ve içtepilerin sırrını çözmekle görevlendiren Schiller, kültürün her iki içgüdüye de aynı ölçüde hak tanıdığını vurgulamıştır. Yani sadece biçimin içtepisini maddesel içtepiye karşı değil,

³¹ Nami Başer, *Hegel Sonrası Estetiğin Sorunları*, DEÜ Felsefe Sempozyumları "Sanatın Halleri", 6.

maddesel içtepiyi de biçimsel içtepiye karşı korumaktadır. Bu içgüdülerin birinin gerçekleştirdiği tepki diğerini de etkilemekte ve sınırlandırmaktadır ve bu içgüdülerin birleşimi de insan düşüncesini ortaya koyar.³²

Schiller sanatın genel işleyişini yani doğasını anlamaya çalışmıştır. Schiller insanların kendi özlerinde mekân ve özelliklerine göre saf ideal bir insan bulunduğunu söylemiştir. Süregiden bir yaşam içerisinde insanlar değişimler içerisinde yer alırlar ve bu değişimlerde saf ideal insanın değişmez olan kurallarına uyması gerekmektedir. İnsanların hepsinde yeteri kadar veya az olarak belirmiş olan bu saf ideal insan devlet olarak gösterilmiştir. Bu sebeple insan ile ideal olan insanın karşılaşmasının ne şekilde olduğu ve devletin insanlar üzerindeki görünümünün ne olduğu hakkında iki görüş çıkmıştır. Bunlardan ilki ideal olan insanın deneysel olan insanı ezmesidir ve bu görüş ile devletin insanları saymayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. İkinci görüş ise insanların devlet olmasıdır. Bu görüşte insanların zaman içerisinde idealdeki insana erişerek soylu olmalarına sebep olacaktır.³³ Schiller'in oluşturduğu bu saf insanın devlette kendini gerçekleştirmesi Hegel'de tinin aşamaları arasında bulunan nesnel tin ile karşımıza çıkmaktadır.

Güzel olanın bulgularında ve güzel olanın görünüşünde kendini gerçekleştiren insan, diğer nesnelere ayrılır ve insan kendi içerisinde özel bir içtepi oluşturmuş olur. Schiller'in Spieltrieb olarak açıkladığı bu durum güzelliğin kendisidir. Yaşama ve duyumsama ve biçim verme ile akıl yürütme içtepilerinin konusunu oluşturduğu yaşayan biçim olarak Schiller tarafından açıklana şey güzel olarak adlandırılmaktadır. Yani güzellik alanı içerisinde yaşamın asıl olan biçimine ulaştığımız için insanlığın var olan düşüncesi güzellik düşüncesiyle aynı olarak açıklanabilmektedir. İnsanın tam insan olabilmesi için akli kullanarak oyunda denge sağlaması gerekir yani insan yalnız oynadığı yerde tam insandır. Schiller, Hegel'den farklı olarak duyu ve biçime ait içgüdülerini oyun içgüdüleri içerisinde değerlendirir. Oyun içgüdüleri ise sanatı oluşturan şey olarak kabul edilir ve tam olarak gerçekleşmesi insanında tam insan olmasını sağlar. Hegel ise duyu ve biçim içgüdülerini birleştirirken insanın kendi özünde bulunan iki temel görüşü içerdiğini ve bu birleşme ile gerçekliği ortaya koymaktadır.

³² Hüseyin Adem Tülüce, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in estetik anlayışı*, 39.

³³ Friedrich V. Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, (Çev. Melahat Özgü), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, 14.

1.2.3. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 - 1854)

İdealist bir düşünür olan Friedrich Wilhelm Joseph Schelling ismini sonradan Friedrich Schelling olarak değiştirmiştir. Fichte'nin temel kavrayışını ve idealist bakış açısını paylaşmakla birlikte, onun mutlak ego'nun bir ürünü olarak yalnızca bireysel bilinçle iradeye karşı koyan bir engel işlevi gören doğa anlayışına karşı çıkmıştır.

Hegel'in felsefesine etkileri olan bir başka filozof Schelling, özgürlüğün ve zorunluluğun, tabiata ait olanın ve tane ait olanın, genel olanın ve özel olanın bir oluşunu ilke olarak ele almıştır. Schelling sanatı, tinin kendini en üstün ve en mutlak bir şekilde ortaya çıkışı olarak tanımlar. Schelling felsefenin tümünü estetik alanı içerisine almış, müziği ise sanat içerisindeki doruk noktası olarak kabul etmiştir. Salt aklın salt deha olduğunu söyleyen Schelling, evrenin deha olan bu akıldan gerçek bilgiyi elde ettiğini söylemiştir.

Schelling gerçeklik ile güzelliğin özdeş olduğunu ifade etmiş ve gerçekliğin; rastgele olmayan, öncesi ve sonrası bilinmeyen, insana ait olmayan, Tanrı'ya bağlı bir gerçeklik olduğunu söylemiştir. Bu gerçekliğin, özünü tin içerisinde belirlemiş fakat zihnimiz içerisinde kopyaları olan şeyleri ortaya çıkarmamızı sağlayacağını dile getirmiştir. Platon'un ideası bu tanımın ilk örneği sayılabilir ve Schelling vasıtası ile Hegel'de Platonun düşüncelerinin tesiri görülmektedir diyebiliriz. Hegelin estetik üzerine olan görüşleri yalnızca Alman idealistleri ile kalmamış ilk çağ filozofları olan Platon ve Plotinos ile de ilişkilidir. Bu filozofların hepsi güzel kavramı hakkında bir değerlendirmede bulunmuş ve güzellik adına olan problemleri uzlaştırıcı bir alan içerisinde sonuçlandırmaya çalışmışlardır. Platon'dan Alman idealistlerine kadar ki etkilendiği bu filozofların güzel tanımı idenin bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Aklın temel yasalarının duyuşal alana aktarılması ile güzeli yöneten yasalar, düşüncede soyut olarak gerçekleşen bir şeyin duyuşal alan ile somutlaşması olarak da güzellik oluşmaktadır. Bu nedenle Hegel'in de söylemiş olduğu gibi özgürlük ve zorunluluk arasında, tin ve doğa arasında, anlama yetisi ile duyarlık dünyası arasında bir bağ oluşturmak estetiğin görevidir.³⁴

³⁴ Nejat Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, 137.

1.2.4. Immanuel Kant (1724-1804)

Hegel'in estetik felsefesi alanında etkilendiği en önemli düşünürlerden birisi de Kant'tır. Bu sebeple estetik alanında önemli bir yere sahip olan Kant'ın kısaca estetik görüşlerinden de bahsederek, konumuza ayrıntılı bir şekilde devam edeceğiz.

Kant, estetiğin ayrı bir alan olduğunu söyleyerek felsefi düşünce sisteminde estetiğe farklı bir statü kazandırarak estetiğin asıl kurucusu olarak adlandırılmaktadır. Estetik; mantık, akıl yürütme, değerlendirme gibi alanlardan soyutlanarak kendi yargılama alanını ve güzel kavramının asıl yerini oluşturarak kendine özgü bir hal almıştır.³⁵ Kant bir varlık alanı olarak gördüğü estetiği yine en temel işlevleriyle ele alarak inceleyen ilk filozoftur. Fakat Kant temel problemlere değinirken yöntem olarak doğal olmayan yöntemleri ele almış ve net sonuçlara ulaşamamıştır.³⁶

Kant, Kritik felsefesi içerisinde üç şekilde değerlendirdiği ruh yetisini ilk olarak bilme, ikinci olarak isteme, üçüncü olarak ise duyumlama olarak ele almıştır. Doğanın ahlaki özgürlük, zorunluluk ve duygu da ereklilik gibi hiçbir deneye dayanmadan ve yalnızca akıl yoluyla elde edilen kavramlar ile ortaya çıkarılabileceğini söylemiştir. Duygu, bilgi ile isteme yetisi arasında bir geçiş sağlarken yargı gücü de, duygu ve ereklilik ile bilgi ve hoşlanma yetileri arasında bir geçiş sağlamaktadır. Ereklilik bu noktada kendisini var ettiği nesnelere belirli kurallar çerçevesinden soyutlamasıyla da özgürlük kavramıyla da ilintilidir. Bu kuralların aşılıp özgürlük kavramının ortaya çıkışı da sadece ereklilik ile mümkündür.³⁷

Kant'ın estetik kavramını felsefi sistem içerisine alması "*Salt Aklın Eleştirisi*" ve "*Pratik Aklın Eleştirisi*" eserlerinin bir devamı olan "*Yargı Gücünün Eleştirisi*" adlı eseri ile gerçekleşir.³⁸ Devam niteliği taşıyan bu eser yine "*Salt Aklın Eleştirisi*" ve "*Pratik Aklın Eleştirisi*" eserler arasında bir bağ kurmuştur. Bu nedenle Kant'ın estetik üzerine bir değerlendirme yapılacaksa sadece devam niteliği taşıyan "*Yargı Gücünün Eleştirisi*" eseri değil aynı zamanda diğer iki eserini de değerlendirmek gerekir.

Kant'ın eleştirisi hakkındaki görüşlerini değerlendirirken öncelikle bilmemiz gereken şey Kant eleştiriyi bir yöntem olarak kullanmıştır. Kant "*Salt Aklın Eleştirisi*"

³⁵ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 141.

³⁶ İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010, 127.

³⁷ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 142.

³⁸ Onur Bilge Kula, *Estetik ve Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, 3

adlı eseri ile insanın zaman ve mekâna bağlı olmadığını hatta dünyaya geldiği zaman zaman ve mekânında kendisi ile var olduklarını söylemiştir. Kant mekân içerisinde dış dünyada gerçekleşen olayları ve nesnelere, zaman içerisinde ise iç dünyamızda gerçekleşen olayları ve bilinci algılayan bir duyarlılığımızın olduğunu söylemiştir. İşte bu algılamamızın gerçekleştiği yer akıl mekânı ise doğadır. Doğa içerisinde bir zorunluluk hâkim olduğu için de irade yoktur ve aklın egemenliği nedensellik kanununa bağlıdır.³⁹

Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* 'nde ise herhangi bir eylemi ahlaksal olarak ele alır ki ilk kitabında bahsetmediği irade burada ortaya çıkmaktadır. Yapılabilecek herhangi bir şeyin yapılabilmesi için iradenin bağımsız olması yani ahlaksal bir özgürlüğün oluşması gerekmektedir. Özgürlük insanlar için görev kavramını anlamlı ve gerekli kılmaktadır. Yargı yetisi teorik akıl ile pratik akıl arasında bulunmaktadır. Konusunu doğru olanın oluşturduğu teorik aklın mekânını ise doğa ve zorunluluk oluşturmaktadır. Teorik akılda, zorunluluk olduğu için irade kullanılamamış ve özgürlükten bahsedilemez. Konusunu iyiliğin oluşturduğu pratik akıl ise hür bir irade gerektirir. İşte bu teorik ve pratik akıl arasındaki bağ olan yargı yetisi ya da estetik duyarlılık ise doğru ve iyi, doğa ve özgürlük arasında bir köprü görevi taşımaktadır.⁴⁰

Yargıyı estetik ve ereksel olmak üzere iki başlık altında inceleyen Kant'a göre doğanın en küçük ayrıntısından en geniş alanına kadar her noktasında bir düzen ve orantı hâkimdir ve biz bu şekliyle ancak doğanın amacını algılayabiliriz. Doğa içerisinde bulunan bu düzen ve kuralcılık kendisini anlayıp algılayan üzerinde estetik bir yargı uyandırır. Çünkü doğa içerisindeki ereklilik, biçim ve düzeniyle insanların bilinçlerinde bir uyum sağlamaktadır. İşte estetik yargının temelini oluşturan şey ise bu uyumdur. Kant bu sistematik işleyişin sonucunda oluşan yargıya ise estetik yargı adını vermiş ve bu yargının içerisinde bulunan nesnelere ise ereklilik yasasına bağlı olduklarını söylemiştir.⁴¹ Kant, estetik yargının şu özellikleri barındırması gerektiğini söyler:

-Bir çıkar gözetmeden ve herhangi bir yanlı yarar sağlamadan duyulan haz bizlere güzeli verir. İşte bu noktada güzel ile hoş ayrımı yapılmaktadır. Çünkü estetik yargıda beğeni öznel olmakla birlikte sadece duyumlardan ibaret olmadığı ortaya çıkmıştır.

³⁹ Suut Kemal Yetkin, *Estetik Doktrinler*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007,65

⁴⁰ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 66

⁴¹ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*,144.

- *Güzel'in duyularımıza hitap eden hazzının evrensel oluşu da diğer bir özelliktir. Çünkü güzel; herhangi bir kavramla bağlantısı bulunmayan, bireysel değil genel olarak haz uyandırması gereken ve kişisel olmayan bir kavramdır. Diğer bir deyişle güzel herkes tarafından beğenilen bir şeydir. Güzelliği ifade etmemizi sağlayan, hazzı oluşturan şey ise hayal ve düşüncenin birikimidir. Kişiden kişiye değişen bir beğeni yargısına sahip olsak da güzel, kabul görülen kurallar eşliğinde evrenselliğe ulaşmaktadır.*⁴²

Herhangi bir şeye güzel diyebilmek için öncelikle nitelik bakımından estetik açıdan yargı belirtmesi gerekmektedir. Burada anlatılmak istenen şey bir şeyin güzelliğinden bahsedebilmek için onun izlenimini bilgi nesnesi ile ilgi içerisine alınmaz, tam aksine öznenin olumlu ya da olumsuz olarak gerçekleşen duygularını yani hoşlanıp hoşlanmama durumunu hayal gücü ile ilgi içerisine yerleştiririz. Çünkü özne estetik yargının kaynağı konumundadır. Kaynağına özneyi alan estetik yargının içerisinde yer alan beğeni, bilgi ve mantık ile hareket etmediği için bilgi yargısı sayılmamaktadır.⁴³

Güzelin nitelik, nicelik, yön ve ilişki bakımından tanımlarını yapan Kant bunları şöyle açıklamaktadır: “Güzel;

- 1- Nitelik bakımından, çıkarsız olarak hoşya giden şeydir.
- 2- Nicelik bakımından, herkesin hoşya giden şeydir.
- 3- İlişki bakımından, kendi dışında hiçbir erek olmadan hoşya giden şeydir.
- 4- Yön bakımından, zorunlu olarak hoşya giden şeydir.”⁴⁴

Kant güzel bir şeyin uyandırdığı hazzı evrensel olarak açıklamış ve bu hazzın kişiselliğinden bahsederken hazzın hayal gücü ile anlık arasında oluşan bir ahengin bilinci olduğunu söylemiştir. Kişiden kişiye değişen bir duyarlılıktan bahsedilse de bilgilerimiz genel yasalara uymak zorundadır ve bu zorunluluğun oluşturduğu yasaların evrenselliği ise beğeni yargısının evrenselliğini de oluşturmaktadır.⁴⁵ Beğeni yargısını, hiçbir deneye dayanmadan ve yalnızca akıl yoluyla elde edilebilen bir temellendirmeye dayatan Kant, estetik yargının da kavramla değil ereklilikle temellendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Örnek olarak ise müzikte akıl yoluyla elde edilmiş bir kavrama sahip olmayan bir keman eserine, bir operaya veya herhangi bir müzik yapıtına güzel diyebiliriz fakat müziğin türünü belirtecek olursak yani klasik müzik diyecek olursak

⁴² Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 144.

⁴³ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 144.

⁴⁴ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 70.

⁴⁵ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 147.

belirtilecek olan yargı estetik yargı olmaktan çıkmaktadır. Çünkü belirtilen bu yargı müzik eserinin ereğine ulaştığını göstermektedir. Tam da bu noktada güzel, belli başlı kuralları uyguladığı için özgürlüğünü kaybetmektedir.

Beğeni yargıları bazı özellikleri aynı olan estetik duyuların birleştiği ilkedir. Kant estetik yargıları kişiden kişiye değişen ve netlikten uzak olmaları bakımından güçlü bir ilke ile ilişkilendirmek istemiştir.⁴⁶ Estetik duyunun her kişide bulunduğunu söyleyen Kant, bu ortak olan duyu ile beğeni yargılarının genel geçerliliğinden söz eder. Kant'a göre yargılarımız kavramlardan hareketle açıklanmıyor fakat duyular ile açıklanıyorsa da bir şeyin güzelliğinden kesin olarak bahsedildiğinde de herkes için aynı güzelliği anlamlandırmasını sağlamalıyız. İşte bu duyum herkesin ortak bir duyumu halini alarak ortak bir duyum şekline gelecektir ve artık bu hali ile oluşan bu ortak duyumun deneye tabi tutulması olanaksızdır. Bu nedenle Kant, herkesin ortak bir yargı oluşturabileceğini değil de oluşturulması gerektiğini söyleyerek zorunluluktan bahsetmiştir.

Kant "*Güzellik ve Yücelik Duyuları Üzerine Gözlemler*" adlı eserinde yücelik ve güzellik duygularını ele almıştır. Her iki kavramında insanlar üzerinde bırakmış oldukları etkiler hoşnutluk yaratsa da etkileri farklılık göstermektedir. Metrelerce yüksekten akan, sesi ve görüntüsü ile hayranlık uyandıran bir şelale insanlar üzerinde bir zevk duymalarına sebep olabilir ama bu zevk korku içeren bir zevktir. Elbette ki Kant'ın ele aldığı kavramlardan yücelik duygusuna sahip olmadan bu izlenimi yakalamak zordur. Yani gecelerin ıssızlığı yücedir ama günün ilk ışıklarındaki kuş sesleri güzeldir. Uzun ağaçlar arasındaki yol yücedir ama bir mera üzerindeki renk ahengi oluşturan çiçekler güzeldir. Burada Kant'ın vurgulamak istediği ise yücelik duygusu insanı harekete geçirirken güzellik duygusu ise büyüleyip sakinleştirmektedir. Kant insanların tam olarak bir yücelik duygusuna kapıldıkları an yüzünde bir ciddiyet sertlik ve şaşkınlığın belirlediğini söyler. Fakat güzellik duygusu ile yüzdeki ciddiyet, kendini neşe, gülümseme ve sevince bırakır. Bazen melankoli veya korkunun bazen de güzellik ve merakın içerisinde yer aldığı yücelik derin yalnızlık anlamı taşımaktadır.⁴⁷

⁴⁶ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 151.

⁴⁷ Immanuel Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyuları Üzerine Gözlemler*, (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Hil Yayıncılık, İstanbul 2010, 8-9.

Yüce, her daim büyüklük, yalınlık ve saygınlık içerirken güzel, küçüklük, süs ve sevgi içerebilir. Yani yüce dostluğun, güzel ise cinsler arasındaki bir sevginin adıdır.⁴⁸ Kant'a göre güzele denk gelebilecek bir kavramdan bahsedilemez. Çünkü estetik yargının temelini oluşturan şey nesnelere kavramı değil öznel duygudur ve bu nedenle de her yargı estetikdir. Güzeli kavrama indirgeyebilecek ya da kavram ile açıklayabilecek bir beğeni ilkesi bulmak boşunadır.⁴⁹ Buradan hareketle Kant'ın kurallar sonucunda ortaya koyabileceği bir estetikten bahsedilemez.

Sanatta nesnelere soyut olan ifadeleri kişinin bakış açısını alışlagelmişin dışına çıkarabilmekte ve bu da yeni oluşan biçimin anlaşılmasını sağlamaktadır. Buradaki nesnenin bakış açısıyla değişmesi onun hem soyut olarak hem de somut olarak farklılaştığı anlamına gelmektedir. Estetik bir nesneye ait beğeni ise ikinci aşama olan ne olduğuna dair yorumuna bağlı olarak olumlu veya olumsuz olarak gerçekleşmektedir. Bu şekilde de estetik beğeni ve estetik yargı ayrımını ortadan kaldırmaktadır. Herhangi bir çözümlenme yapabilmek veya estetik bir yargıda bulunabilmek için algılama gereklidir ki tam da bu noktada çözümlenme süreci olarak algı karşımıza çıkar. Algılama ile nesnenin tam bir değerlendirilmesi yapılır ve bu olumlu sonuçlandırma ile nesne son halini alır. Kant bu durumu şöyle ifade eder:

“Bir şeyin güzel olup olmadığını ayırt edebilmek için tasarımı anlık yoluyla bilgi için nesneye değil, ama imgelem yetisi yoluyla özneye, onun haz ve hazzı duyusuna bağlarız. Beğeni yargısı öyleyse bir bilgi yargısı değil, dolayısıyla mantıksal değil estetikdir ki, onunla belirlenim zemini öznel olmaktan başka türlü olmayı anlarız. Ama tasarımların tüm bağıntısı, giderek duyuların gibi nesnel olabilir; ancak haz ve hazzı duyusu ile bağıntı nesnel olamaz; bununla nesne hiçbir şey belirtilmez, ama onda özne tasarım yoluyla etkilendiği gibi kendi kendisini duyumsar.”⁵⁰

Beğeni değerlendirmesini yapanın özne olduğunu vurgulayan Kant yine bu değerlendirmenin nesnel bir ifade olamayacağını da objenin değerlendirmesini yapan kişinin sadece kendi duygusu olduğunu vurgulamıştır. Burada anlatılmak istenen ise formun değerlendirilmesinin nesnel bir yargılama ile karıştırılmamasıdır. Aslında bir sanat objesinin değerlendirilmesi, anlamlandırılması ve bir sonucun ortaya çıkarılması öznel olarak ifade edilen bu değerlendirmenin objeye yüklenmesi beğeni problemini

⁴⁸ Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, 13.

⁴⁹ Kula, *Estetik ve Edebiyat*, 77.

⁵⁰ Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2011, 53-54.

ortaya çıkarmaktadır. Nesnel değerlendirme sonucunda öznel değerlendirmeler nesnel bir değerlendirme olarak ifade edilebilir.

“İmgelem yetisi büyüklük tasarımı için gerekli olan birleştirme işleminde engelleyici hiçbir şey olmadığınız kendiliğinden sonsuza dek ilerler; ama anlık onlar için şema sağlamak zorunda olduğu sayı kavramları aracılığıyla ona yol gösterir ve bu işlemde mantıksal büyüklük hesaplamasına ait olarak, hiç kuşkusuz bir erek kavramı ile uyum içinde (bu her tür ölçme gibi) nesnel bir ereksellik vardır, ama estetik yargı yetisi için ereksel ve haz verici hiçbir şey yoktur.”⁵¹

Kant bir eserinde estetik açıdan derin düşünmeyi ayrıntılı ele aldığını bu söylemiyle vurgulamıştır. Nesnenin ayrımını beğenilen ya da beğenilmeyen şekliyle öznenin kendi değerlendirmesine bırakmıştır. Özne tarafından beğenilen nesne ne kadar kendine özgü bir tasarım olursa olsun ya da tasarımın kaynağı nasıl ortaya çıkarsa çıksın tek bir tür olarak değerlendirilir. Buna göre anlık üzerindeki etkisinin yargılanmasında yalnızca çekiciliklerinin çokluğu ve bir bakıma yalnızca hoş duyumun kütlesi dikkate alınır ve bu ise nicelikten başka hiçbir şey yoluyla anlaşılır kılınmaz. Güzel olan ise kendine daha çok objenin duyumsanabilir halini ve kavramlarla belirginleştirilmesini istemektedir.⁵²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi beğenilen ya da beğenilmeyen şeyler ve güzel kavramı hakkında yorum yapmak öznenin kendisine bağlıdır. Çünkü bu kavramlar görecelik ifade etmektedir. Bu sebeple bu kavramların nesnelliğinden bahsedilemez ve kavramlara bireysel olarak anlam yüklenmektedir. Bu kavramların bireysel olduğunu ifade eden Kant bunu şöyle açıklar: “Beğeni yargısı duyu nesnelere ile ilgilidir, ama onların bir kavramını anlamak için belirleyebilmek için değil; çünkü bir bilgi yargısı değildir. Buna göre haz duygusu ile bağıntılı sezilebilir tekil bir tasarım olarak, salt kişisel bir yargıdır.”⁵³ Öznenin objeye yönelik olan beğenisi objeden değil öznenin kaynaklanmaktadır. Çünkü özne dış dünyada objeye karşı bir yönelim halindedir ve obje ile ilgili yargıda bulunmak ise özneye ait bir özelliktir. Ancak yönelmiş olduğu bu objenin kendi özellikleri ve ona ait olan şekli, cismi özneye değil objeye ait olan bir özelliktir. Yani bu özellikler objeye ait olan bilgilerdir. Buradan hareketle de objenin özellikleri ona ait bilgi verirken, öznenin objeye karşı olan beğenisinin de öznel olduğu

⁵¹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 112.

⁵² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 128-129.

⁵³ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 215.

sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kant insanın algılama yetisini incelerken şöyle söylemiştir: “I.Kendi için düşünmek; II. Başka her birinin yerine düşünmek; III. Her zaman uyumlu olarak düşünmek. Birincisi önyargısız, ikincisi genişletilmiş, üçüncüsü tutarlı düşünme yoludur; birincisi anlağın, ikincisi yargı yetisinin, üçüncüsü aklın bir düzgüsüdür birleşimini gerçekleştirdiğini ifade eder.”⁵⁴

Özne nesneye yönelirken sadece ona karşı bir beğenisi oluşmaz ayrıca ona yönelikte düşünme gibi bir yetide bulunmaktadır. Özne nesneye yönelik onun hakkında bilgi edinmek amacıyla da düşünme işlevine sahiptir. Öznenin bu nesnesine karşı olan düşüncesi, öznenin daha geniş bir düşünme yetisine sahip olan birisi olduğunu ifade eder ve öznenin nesneye karşı olan beğenisi konusunda da nesnel bir değerlendirmeye de sahip olabileceğini söylemektedir.⁵⁵ Kant bu durumu şöyle ifade eder: “beğeniye sağlam anlaktan daha büyük bir hakla sağduyu denilebilir.”⁵⁶

Kant insanın yargılama yetisinin nesnellliğini ele almaktadır. Yukarıda ifade etmiş olduğumuz gibi öznenin nesneye karşı olan beğenisi nesnel bir anlam da kazanabilirdi. Ancak bu olumsuz bir sonuç da doğurmaktadır. Her ne kadar beğeni değerlendirme sonucunda ortaya çıkan bir yargı gibi gözükse de nesnenin biçimine yönelik bu değerlendirmede somut olan nesnel özellikler başka bir özneye de yüklenebilir.

Form bilgisine ait olan nesnenin şekilsel özellikleri ve eserin içerik olarak barındırdığı şekilsel özelliklerin, beğeni dışında nesnelliği vardır. O halde ortak olarak ölçülebilen üzerinde formun yapısıyla alakalı ortak bir duyumun oluşması daha çok geçerli olarak gözükmekte olup Kant’ın ifadesiyle beğenin, duygunun iletilmesi ancak empatinin konusu olabilir.

Schelling’in ise Kant öncesi ve sonrasına dair eleştirel tavrı sanatın evrenselliği ve sanatın geçerliliği üzerine olmuştur. Kant sonrasında birkaç seçkin akıl, sanatın, hakiki felsefi bilimi için ve bu bilime çeşitli katkılarda bulunarak bizlere bazı takdir edilmeyi hak eden hareket noktaları bırakmışlardır. Fakat hiç kimse bilimsel olarak inşa

⁵⁴ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 161-162.

⁵⁵ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 162.

⁵⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 132.

edilmiş bir bütünü, evrensel olarak geçerli ve tutarlı olacak kesin bir formda sunulmuş mutlak prensibi ortaya koymamışlardır.⁵⁷

Bu açıdan bakıldığında Kant'ın insanın yargı ve beğenisini evrensel olarak ele alması Schelling için kabul edilebilir bir şey değildir. Schelling'e göre "Müzik ve resim sanatları aritmetik ve geometri bilimleriyle karşılaştırılabilir. Geometrik figür ona dışsal olan mekâna ihtiyaç duyar, çünkü onun gerçek üzerinde iddiası yoktur ve sadece ideal alanı mekânda tasvir eder."⁵⁸ Kesin yargı üreten geometri ve aritmetik ile müzik ve resim nesnelleştirilmektedir. Diğer taraftan heykel sanatı ve dansın harekete tabi olan yasası aynı şekilde buna benzer olarak öne sürülebilir. Schelling'e göre "her sanat formu belli bir boyuta karşılık gelir ve her sanat formundaki bu özel ilke ise onun özü ve boyutuna en iyi karşılık gelen tözdür."⁵⁹ Schelling'e göre empirik bir sanat nesnesinin kurgulanışı ise şu şekilde ifade edilmektedir:

*"Empirik hakikat sanattan beklenen son şeydir, çünkü her şeyden önce sanat duyular üzerine yükseltilmiş bir hakikati resmeder (...) (renklerle ilgili olamayan çizgisel perspektif evrensel uzam yasalarına dayanır ve büyüklük cismin genel belirlenimleriyle ilgilidir). Hatta uzaysal perspektifin gözetildiği bir resmin gözetilmediği bir resme göre bize kendisinin bir sanat eseri olduğunu daha az hatırlattığı doğrudur. Fakat eğer bu prensip evrenselleştirilirse ortada sanat kalmaz."*⁶⁰

Schelling, aritmetik ve geometrik nesnel gerçekliği yok saymasının yanı sıra bir sanat eserinin yalnızca form yapısına bağlı olarak çözümlenmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Schelling'in ifadesini, niteliksel özelliklerin bilhassa renklerin kullanımından önce uzam, boyut, şekil çizimlerinin sanatın tamamlanmamış yönleri olarak ele alabiliriz. Bununla birlikte, yalnızca niteliksel özelliklerin renklerin belirlenen ve amaçlanan uzam, boyut ve şekil dışında olması lekeden başka bir şey olmayacaktır. Bir müzik parçasının da aynı şekilde ölçülendirilmemiş olması herhangi başka bir şey olacaktır. Bu şekliyle nitelik ve nicelik hakkında verilen yargı, bütünlük taşıyor olacaktır. Hegel'e göre Kant'ın öznellik ve nesnellik çözümlemesinde, nesnellik öznenin zihninde aranmaktadır:

⁵⁷ F.W.J. Schelling, *Sanat felsefesi*, (Çev.: Merve Ertene, Serhat Arslan), Doğu-Batı Yayıncılık, Ankara 2017, 55.

⁵⁸ Schelling, *Sanat Felsefesi*, 212.

⁵⁹ Schelling, *Sanat Felsefesi*, 233.

⁶⁰ Schelling, *Sanat Felsefesi*, 231.

“Kant öznel Akıl ideleri biçimi içinde ifade etmekten başka alternatif bırakmadı. Böylece de Kant, aslında uzlaşmış çelişkiyi zihinlerimizin önüne getirdi. Ancak yine de ne onun hakiki özünü geliştirebildi ne de onu gerçekten tek başına edimsel olan şey olarak gösterebildi. Gerek duyular birliği, görsel anlama yetisi (intuitivenVerstand) diye adlandırdığı şeyde bulunduğu ölçüde Kant’ın daha ileriye yürüdüğü doğrudur; ancak burada o, yine öznellik nesnelliğin karşılığında durup kaldı; öyle ki Kant, kavram ve gerçeklik, tümel ve tikel, anlama yetisi ve duyu arasındaki soyut çözümlenmeyi ve dolayısıyla da ideayı olumlarken, bu çözüm ve uzlaşımın kendisini tekrar tamamen öznel bir şey haline dönüştürür, mutlak olarak hakiki ve edimsel bir şey haline değil.”⁶¹

Böylece öznenin, nesneye ilişkin tüm açıklamaları ve o nesnenin hakikati öznel yapı sergilemektedir. Diğer taraftan Hegel’e göre, “Schelling ile birlikte, felsefe mutlak bakış açısına ulaşmış, sanat en yüksek insan ilgileri ile bağıntı içerisinde kendi öz doğasını ve öz değerini ortaya koymaya başlamış, öz uğraşı bakımından onay görmüştür.”⁶² Hegel, sanat objesi hakkında şu kesinliklere yer vermektedir: Sanat ögesi bizatihi görünüş için özsemdir. Eğer kendisini göstermese ve görünüşe çıkmasaydı ve genelde tin olduğu kadar, birisi için ve kendisi için hakikat olmasaydı, hakikat, hakikat olmazdı. Bunun sonucunda, genel olarak saf görünüş değil, fakat sanatın içerisinde asıl hakiki olan şeye gerçeklik kazandırdığı özel türden bir kınama konusu olacaktır. Bu bağlamıyla sanatın kendi kavrayışlarını içerisinde var oluşa getirdiği saf görünüş, “aldatım” betimlenecekse eğer; bu kınama anlamını, önce kendi duygu dünyamızda, yani içsel duyu dünyasına onun dolayışsız maddiliğine kıyasla kazanır.⁶³

Hegel nesneye yönelik kavrayışta gerçekliğin kendisi için bir hakikat olmadığını aksine öznenin bir hakikatinin olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle ortaya çıkabilecek tüm yanılsamalar yine özneye ait bir yanılsama olmaktadır. Buraya kadar bir sanat objesi formuna ilişkin değerlendirmenin farklı yönleri ile karşılaşmaktayız. Öznenin sanat nesnesi hakkındaki yargısının, beğeni ile ilişkisinin ne kadar öznel ne kadar nesnel olduğu tartışması, formun bilgi aktarıp aktarmadığı sorunu farklı açılardan ele alınmıştır. Sanat objesi formunun nesnel yapısının olduğu bu değerlendirmeler sonucunda kabul edilebilir. Formun gerek biçimi, gerek içerik olarak aritmetiksel yapısı formun beğeni konusunun dışında nicelikleri bakımından genel geçer ve nesnel gözükmektedir. Buna göre estetik beğeni çerçevesinde öznenin algısının sanat eserinin

⁶¹ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, 57.

⁶² Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, 62.

⁶³ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, 9.

formu ile nasıl ve ne tür bir etkileşimde bulunduğu estetik beğeni açısından algı ve form etkileşiminin bir konusudur.

Kant, niteliklerin kavramlar yolu ile bilgiye dönüştüğünü *Saf Aklın Eleştirisi*'nde şöyle ifade eder: “Bir koninin şeklinin sezgisini deneyim yardımı olmaksızın yalnızca kavramına göre oluşturabiliriz. Bu koninin rengi daha önce deneyimde verilmiş olmalıdır.”⁶⁴ Kant, kavramların bilgi taşıdığını söylemekte ve deneyim olmaksızın özne de, nesneye ilişkin bir tasarım da olmadığını ifade etmektedir. Daha önce özne üzerinde kavramı olmayan nesnelere düşündüğümüz de yine yargıda olasılıktan bahsetmek mümkün iken, olasılıktan bahsettiğimiz her yerde ise yanılısamadan bahsedebiliriz. Algılanan formun algı ile aynı olup olmayacağı, ya da nesnenin bilinip bilinemeyeceğine dair birçok tartışma gerçekleşmiş, bu tartışmaların zihne, dolaysız algıya yönelik gerçekleştirdiği çalışması ile Kant günümüzde de tartışılan fikirler ortaya koymuştur. Algı ve form açısından etkileşim bağlamının da Kant'ın saptamalarına baktığımızda, öznenin duyu ve zihinsel işlevlerinin nesne karşısında ondan daha reel olduğunu görmekteyiz: “Bir bilgi, her ne biçimde nesnelere ilişkili olursa olsun, nesnelere dolaysızca ilişkiye giriş tarzı ve bütün düşüncenin bir amacın aracı gibi bu ilişki üzerinde toplanması sezgidir. Nesnelere bize duyarlık (Sinnlichkeit) vasıtasıyla verilir, görümler (sezgiler) yalnızca duyarlıktan gelir; ama bu nesnelere düşünen anlaktır. Kavramlar da anlaktan doğar.”⁶⁵

Görümleri sağlayan yetimiz, bilgiyi oluşturmakta ve nesnelere üzerine düşünülüp, kavramlar oluşturmayı özneye bırakmıştır. Ancak özne, duyuyla yalnızca görünen şeyleri bilmektedir. Ancak görünen şeylerin ardında olan kendinde şey bilemez. Bu haliyle deneyin konusu fenomenler olmaktadır. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin önsözünde bu belirlenimi net bir şekilde dile getirmiştir. “Uzay ve zaman sadece duyuşal sezginin formlarıdır ve şeylerin varoluşları için koşulları sağlamaktadırlar. Kavramlara karşılık gelen sezginin verilebilir oluşu haricinde şeylerin bilgisinin hiçbir ögenin ve zihin kavramımızın ögesi olmadığı, buna göre bir nesnenin kendinde şey olarak değil, ancak duyuşal sezginin nesnesi olarak bir bilgisini” taşıyabiliriz.⁶⁶ Kant'a göre “matematik ve fizik nesnelere apriori belirlemeleri gereken iki teorik bilimdir. Bunlardan ilki

⁶⁴ Immanuel Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1998, 361.

⁶⁵ Immanuel Kant, *Seçilmiş Yazılar*, (Çev. Nejat Bozkurt), Sentez Yayıncılık, Ankara 2014, 9.

⁶⁶ Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, 115.

tamamıyla saf iken, ikincisi akıldan başka bilgi kaynaklarına dayanmaktadır.”⁶⁷ Fiziğin akıldan başka kaynağa dayanıyor olması, özne dışındaki “kendinde şeylerin” özellikleri gibi gözükmemektedir. Matematik bilgisi ise akıl’a dayalı olduğundan fizikten ayrılarak kavramların bilgisini veriyor gibi düşünülebilir. Algı ve form olarak ele almış olduğumuz, özne-nesne ilişkisi bağlamında formun matematik yapısı ve fiziksel durumu arasındaki ilişkisi açısından değerlendirilmelidir. Matematik ve fiziğin karşılıklı ilişkisi ve tartışmaları, algı ve form tartışmaları kapsamında yeniden ele alınabilir. Kant açısından değerlendirdiğimizde algı, özneye ait olan matematik bilgisi ile zihinsel işleme tabi olmaktadır. Nesne kendi bilgisini kendinde barındırdığı için yani başka bir ifadeyle kendinde şeyi özne bilmeyeceğinden, nesnenin fiziksel durumu, aklın onun hakkındaki belirleniminden ibarettir. Kant’tan sonra Hegel’e baktığımızda, özne ve nesnenin kendisini ve kavramının ölçütünün ne olduğunu, arasındaki diyalektik sürecin nasıl bir bilinç ile gerçekleştiğini ifade ettiğini görmekteyiz:

“Öyle ki, bilinç kendi kendisini sınarken, bize yalnızca seyretmek kalır. Çünkü bilinç bir yandan nesnenin bilinci, diğer yandan kendisinin bilincidir; onun için gerçek olanın bilinci ve gerçeğin bilgisinin bilinci. İkisi de bilinç için olduklarından, bilincin kendisi onların karşılaştırmasıdır; nesneye ilişkin bilgisinin nesneye karşılık düştüğünü bilmek bilinç içindir. Nesne hiç kuşkusuz bilinç için yalnızca bilincin onu bildiği yolda görünür. Bir taraftan bilinç bir şey için ‘kendindedir’, ama öte yandan bilgi bilinç için bir başka andır. Sinama ise var olan bu ayrım üzerine dayanır. Bu karşılaştırmada iki anda bağdaşmıyorsa, bilinci nesneye uygun kılmak için bilgisini değiştirmelidir. Ancak bilginin değişmesinde onun için gerçekte nesne kendisini değiştirir. Çünkü var olan özünde nesnenin bilgisi olup; bilgi değişirken nesne de bir başka nesne olur, çünkü özünde bu bilgiye aittir.”⁶⁸

Hegel’e göre, kavramların bilgi sağlaması için nesnenin bilgisi ile tam olarak örtüşmesi gerekmektedir. “Kavram ve nesnenin, bir-başkası için-varlığın ve kendinde-varlığın incelediğimiz bilginin kendisinin içerisine düşmeleridir.”⁶⁹ O halde öznenin nesnenin formunu belirlerken, ondan duyum ve algı yolu ile elde etmiş olduğu bilgiyi kendi zihnindeki kavramların kategorisi altında tanımlayacaktır. Nesnenin uymadığı hallerde ise yanılgıya düşecektir. Hegel, deneyim sürecini:

⁶⁷ Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, 107.

⁶⁸ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 63.

⁶⁹ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 63.

“İlk nesneden ve onun bilgisinden üzerine deneyim edinildiğini söyleyen öteki nesneye geçiştir; bu geçiş üzerine söylenenlere göre, ilk nesneye ilişkin bilgi, ya da ilk ‘kendinde’ nin bilinç-için-varlığı ikinci nesnenin kendisi olmalıdır. Buna karşılık genellikle görünen ise ilk kavramımızın gerçeksizliğine ilişkin deneyimi rastgele ve dışsal olarak bulduğumuz bir ikinci nesne üzerinde yaparız” şeklinde ifade eder.⁷⁰

Öznenin nesne ile etkileşimi onun duyularından gelen bilgisinin algıya dönüşmesinden ziyade, farklı etkileşimi de içermektedir. Kant ve Hegel çerçevesinde incelediğimizde, formun ne olduğuna ilişkin olarak belirlenimde bulunan öznenin bilişsel süreci, edinmiş olduğu kavramlar ve deneyimleri, akıllara birçok soruyu da beraberinde getirir. Deneyim, bir nesnenin formunu veya içeriğini değerlendirirken o nesnenin gerçekliğinin ne kadarını tam anlamıyla sağlayabilmektedir? Nesnelere üzerinden edinilerek aktarılmış, öğrenilmiş kavramlar nesne ile ne kadar özdeşdir? Deneyimin bize sağladığı bilgiler göz ardı edilemezken, özellikle sanat objeleri algısına ilişkin olarak farklılaşabilmektedir. Deneyimden geçen birinci nesne bir sonraki deneyimlenecek olan ile benzerlik taşıyabilirken bire bir özdeş olmayabilir.⁷¹

Kant sonrasında ise 19. yy Alman idealizmi düşünürlerinden J. Gottlieb Fichte, Schelling, Hegel özne, algı ve bilinç ile ilgili konuları tartışmışlardır. Fichte, öznenin nesne algısına ilişkin “Her nesnenin, tasarımıyan özneye ilişkisinden mekânda kendi yerini elde ettiğini ve bu ilişkiden ayrı olarak yerin belirlenmesinin hiçbir şekilde mümkün olmadığını dile getirir. Ancak Fichte’ye göre mekânda başka bir şeyin konumunu belirlemek için, varsayılan herhangi bir şeyin kendisi de mekânda olmalıdır.”⁷² Fichte böylece mekânda yer alan herhangi bir şeyi öznenin bilinci ile onu algılama ilişkisi ile ele alır. Fichte’ye göre kişinin kendisine dair olan algısı ve mekândaki herhangi bir şeye yöneldiği algısı birbirinden tam olarak bağımsız değildir. “Kişinin aynı zamanda kendisinin de mekânda olduğunu keşfetmeksizin, mekânda herhangi bir şeyi varsaymak mümkün değildir; ne var ki kişi mekânda bir nesne koymazsa kendisinin de mekânda olduğunu keşfedemez.”⁷³ Bu haliyle algı iç algı ve dış algı etrafında değerlendirildiğinde algı içe ve dışa yönelik olarak ‘ben’ de tek bir algı olarak var olmaktadır. Diğer yandan Fichte’nin takipçisi olan Schelling’in

⁷⁰ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 64.

⁷¹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 66.

⁷² J. Gottlieb Fichte, *Fichte-Alman İdealizmi 1*, (Çev.Eyüp Ali Kılıçarslan), Doğu-Batı Yayınları, Ankara2006, 219.

⁷³ Fichte, *Fichte-Alman İdealizmi 1*, 219.

Tranzendental felsefesi, bilgiyi “nesnel olanın öznel uyumuna dayandırır. Çünkü bu düşünceye göre sadece doğru olan bilinir; ama doğruluk, genelde tasarımların kendi nesnelileriyle uyumu içine konulur.”⁷⁴ Bu ifadeler baktığımızda Schelling’in de Fichte ile aynı olduğunu görmekteyiz. Fichte’ye göre de “nesnel ile öznel olan öyle birleşiktir ki birinin diğerinden üstün olduğu ikisinden hangisine ait olduğu söylenemez. Burada hiçbir ilkten ve ikinciden bahsedilemez; her ikisi aynı zamanlı birdirler.”⁷⁵ Öznel olan gerçekliğin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Algı Schelling ile birlikte özneye ait olan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaya devam eder. Bu dönemde özne ve algıya dair yapılan saptamalar, gerçekliğin dayanağının ne olduğu problemini de beraberinde getirmiştir. Nesnenin gerçekliği, öznenin nesne üzerinden elde ettiği bilginin ne derece öznel ve nesnel olduğu tartışma konusu olmuştur. Duyulur alanın bilgisi olan estetik, bu noktada sanat nesnesine ilişkin beğenin ne türden bir beğeni olduğunu, öznel ve nesnel olarak ne tür bir bilgi sağladığını araştırmıştır. Buraya kadar Fichte ve Schelling gibi düşünürler, nesneden elde edilen bilginin öznenin bir gerçekliği olduğu iddiasını sürdürmüşlerdir. Hegel ise, *Tinin Fenomenolojisi* adlı eserinde nesnenin dolaylı bir evrensel olduğunu ifade etmiştir. “Nesnenin ilkesi, evrensel, yalınlığı içinde dolaylı bir evrensel olduğu için, nesne bunu kendi doğası olarak kendine anlatmalıdır; nesne bunu kendini birçok özellikli şey olarak göstererek yapar. Duyusal bilginin çokluğu algıya aittir, dolaysız kesinliğe değil.”⁷⁶ Hegel, bilinci algılayan olarak belirler. Bilinç nesnelere alımlarken gerçekliği değiştirebilir.

“Eğer bilincin kendisi bu alıfta bir şey yaptı ise böyle bir ekleme ya da çıkarma ile gerçekliği değiştirecektir. Nesne gerçek ve evrensel olan, kendine aynı olan olduğu için ve bilincin kendisi ise değişebilen ve özsel- olmayan olduğu için, bilinç nesneyi doğru olmayan bir yolda fark edebilir ve kendini aldatabilir. Algılayan aldanma olanağının bilincini taşır. Onun gerçeklik ölçütü öyleyse kendine özdeşlik ve davranışı [nesneyi] kendine-özdeş olarak farketmektedir. Bu karşılaştırmada bir özdeşsizlik kendini gösterirse, o zaman bu nesnenin bir gerçeksizliği değil, ama algılayanın bir gerçeksizliğidir. Çünkü nesne kendine özdeş olandır.”⁷⁷

⁷⁴ Ömer Naci Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi ve Yapıtları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016, 109.

⁷⁵ Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi ve Yapıtları*, 109.

⁷⁶ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 77-78.

⁷⁷ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 80.

Hegel'in algı hakkında belirlenimi, özne ve nesne arasına çizdiği ince sınır açısından, farklılık göstermektedir. Gerçekliğe ilişkin imkânların tamamen özneye teslim edilmesinin aksine, nesnenin bir gerçekliği olduğu ifade edilerek, açık bir şekilde öznenin nesne karşısındaki algısının yanlısından bahsedilmiştir. Bu yanlıgı nesnenin bir gerçekliği olmayıp, algılayan özneye ait bir yanlıgıdır. Bu yanlıgı sayesinde özne kendi hakikatini oluşturmaktadır. Bilinç yapılarına ilişkin Fenomenoloji de çeşitli açıklamalar getirmiştir. Bu bağlamda, gerçeklik ve öznel bilinç üzerine, Hegel'in şu ifadeleri dikkat çekmiştir:

“Bilinç sınırlı doyumunun bozulmasına kendi elinden uğrar. Gerçeklik korkusu kendini şu görünüş arkasında kendilerinden ve başkalarından saklayabilir: Sanki gerçek için ateşli isteğinin kendisi kendini beğenmişliğin biricik gerçeğinden, yani ne olursa olsun kendisinden ya da başkalarından alınan her düşünceden daha açık göz olma gerçeğinden daha başka bir gerçek bulmayı oldukça güçleştirir ve hatta giderek olanaksız kılar. Bu kendini beğenmişlik – kendi içine geri dönerek kendi anlama yetisi üzerinde otlayabilmek için her gerçeğin nasıl boşa çıkarılacağını anlar, tüm düşüncelerini her zaman çözmeyi ve tüm içerik yerine salt kuru bir Ben bulmayı bilir – ki bu bir doyumdur ki, kendi kendine bırakılmalıdır; çünkü evrenselden kaçır salt kendi-için- olmayı arar.”⁷⁸

Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'nde yaptığı bu belirlenim bilincin, şey'den ziyade kendi gerçekliğini oluşturmuş olduğudur. Şey, karşısındaki bilinç, diyalektik süreç sonunda yine kendi ben'ine ait bilgiyi oluşturacaktır. “Bilinç algıda ortaya çıkan gerçeksizliğin ona düştüğünü bilir. Ama bunu bilmekle bilinç aynı zamanda bu gerçeksizliği ortadan kaldırma yeteneğine de sahiptir. Gerçek olanı ayırmsamasını algısının gerçeksizliğinden ayırt eder.”⁷⁹

Düşünürün bilinç üzerine yapmış olduğu bu belirlenim, estetik beğeni alanında bilincin aktivitesinden ve estetik biliminin olanağı açısından da oldukça önemlidir. Bilinç, algı yanlısamaları ve bilinçdışı gibi bilince ait süreçlerin ayırt edilebilmesinin kaynağıdır. Bir estetik objenin özne tarafından algılanması ve çözümlenmesi gibi bilinçli faaliyetinin yanı sıra, bu bilinçli faaliyet sürecinde algı ve anlamlandırmaya etki eden diğer etmenlere de önem verilmiş ve araştırılmıştır. Özellikle, 19. ve 20. Yüzyılda daha net bir şekilde ortaya çıkmaya başlayan bilinçdışı tartışmaları algıya yeni bir boyut

⁷⁸ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 60-61.

⁷⁹ Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 82.

kazandırmıştır. İlk dönemlerde yapılan estetik tartışmaları algıyı bilinçli bir faaliyet olarak ele alırken insan zihninin karanlıkta kalan ve halen bu konuda çalışmalar sürdürülen bilinçdışının, algıya ve çözümlenmeye etkisi araştırılmalıdır.

Öznenin tam da karşısında yer alan ile (nesne) ilişkisi onun duyum, algı ve bilinç sürecine bağlı gözükmektedir. Karşıda duran nesneyi bilişin yönettiği epistemolojik bir süreç olarak belirlediğimizde, bilincin bu süreçte gerçekleştirdiği faaliyete yakından bakmak, bilinçdışı kavramını tekrar değerlendirmek açısından yararlıdır. Özellikle *Tinin Görüngübilimi* adlı eserinde bilinç, özbilinç ve akıl konusunu ayrıntılı bir biçimde ele alan Hegel, öznenin nesne ile olan bilişsel sürecini yakından sorgulamıştır. Farkındalık sahibi bilincin nesne karşısında yapmış olduğu işlemi sorgulayan düşünürün tespit ettiği saptamalar bilinçdışı verilerine ışık tutar niteliktedir. Bilinçli olma, farkındalık durumunda nesneden elde edilen verilerin işlem süreci, bilinçdışı verilerini oluşturabilir. Hegel bilincin nesneyi duyu ve anlamlandırma aşamasındaki diyalektik sürecini şu şekilde betimler: “Bilinç bir şeyi kendinden ayırt eder ve aynı zamanda onunla ilişkiye girer; ya da söylendiği gibi bu bir şey bilinç için vardır ve bu ilişkinin ya da bir şeyin bir bilinç için varlığının belirli yanı bilgidir.”⁸⁰ Buna göre bilincin aktivitesi bilgi oluşumuna kaynaklık etmektedir ve bir şeyin varlığı bilinç için bilgiye dönüşmektedir. Bilinç belirlemesinden sonra düşünür, nesneyi daha yakından belirler: “Nesnenin ilk ilkesi, evrensel yalınlığı içinde dolaylı bir evrensel olduğu için nesne bunu kendi doğası olarak kendisine anlatmalıdır; nesne bunu kendini birçok özellikli Şey olarak göstererek yapar. Duyusal bilginin çokluğu algıya aittir, dolaysız kesinliğe değil... Çünkü olumsuzlamayı, ayrımı ya da çokluğu özünde taşıyan yalnızca algıdır.”⁸¹

Nesne, kendisini birçok özellikli şey olarak gösterirken, özne tarafından duyumsanarak algı yolu ile dolaylanacaktır. Bu süreç içerisinde dolaysız nesneye, öznenin dolaylanması ile diyalektik süreç içerisinde anlam kazandırılmaya çalışılacaktır. Ancak bu aşamada, öznenin gerçekleştirdiği bilişsel süreci ele alırsak, nesneye ait belirlenim ve değerlendirmelerin hafıza ile ilişkisinin önemli olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Öznenin nesneye ve nesneden özneye bilgi geçişi aşamasında, öznenin algısı ve anlamlandırma farklılıkları nesnenin kendisi ile özdeşleşme çabasına girebilir.

⁸⁰ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 61-62.

⁸¹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 77-78.

“Öyle ki bilinç kendi kendisini sınarken, bize sadece seyretmek kalır. Çünkü bilinç bir yandan nesnenin bilinci, öte yandan kendisinin bilincidir. Onun için gerçek olanın bilinci ve gerçeğin bilgisinin bilinci, her ikisi de bilinç için olduklarından, bilincin kendisi onların karşılaştırılmasıdır. Nesneye ilişkin bilgisinin nesneye karşılık gelip gelmediğini bilmek bilinç içindir... Bir yandan bilinç için bir şey ‘kendindedir’, ama öte yandan bilgi ya da nesnenin bilinç için varlığı bilinç için başka bir anıdır. Bu karşılaştırmada iki anı bağdaşmıyorsa, bilinç, nesneye uygun kılmak için bilgisini değiştirmelidir. Bilgi değişirken nesne de bir başka nesne olur, çünkü özünde nesnenin bir bilgisidir.”⁸²

Bu çerçevede bilincin, nesneyi algılama ve anlamlandırma aşamasında kendisine dönerek sınaması sadece kendi hali ile nesneyi algılamanın ve hafızaya göndermesinin dışında, nesnenin sınanma aşamasındaki anlamlandırılmış ve değerlendirilmiş görüntülerinin de hafızaya kayıt edilebileceğini gösterebilir. “Hegel’in algı konusunda yaptığı bir başka çarpıcı belirlenim ise; bilincin kendisinin nesne karşısında yapmış olduğu ekleme ve çıkarmalar ile hakikati değiştirebileceği yönündedir. Bu belirlenim ise bilinçaltı verilerine kaynaklık edebilir.”⁸³

Hegel’in sanatçının ilgilerini sonsuz konulara yayması, gerçek dünya algısı ve kuvvetli belleği ile ideyi ele geçirmesi fikri de sesler ve renkler arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir.

“Dışsal biçimin bilgisine tam bağlı olarak, insanın iç hayatı, yüreğinin tutkuları ve insan ruhunun tüm amaçlarıyla aynı ölçüde bir tanışıklık var olmalıdır. İkinci olarak ideal sanat eserinin asıl sağladığı şey, yalnızca içsel tinin, dışsal biçimlerin gerçekliği içerisindeki görünüşü değil, bunun aksine dışsal görünüşe ulaşması gereken, gerçek olan dünyanın mutlak hakikati ve akılsallığıdır.”⁸⁴

Hegel, sanatçının gerçek dünya algısının ve bu dünya ile kurduğu ilişkinin önemine vurgu yaparak, gerçek dünyadaki şeylerin bilgisini ideal dünyasında yarattığı objeler ile bütünleştirebileceği kanısındadır. “Sanatçı, kendisinde yaşayan ve mayalanan şeyi, suretini ve şeklini benimsemiş olduğu biçimler ve görünüşler içerisinde, kendisine betimlemek zorundadır. Çünkü sanatçı, bu biçim ve görünüşleri kendi amacına ancak o şekilde tabi kılabilir ki onlar, kendileri adına özünde hakiki olan şeyi benimseyebilecek ve bunu eksiksiz şekilde ifade edebilecek hale gelir.”⁸⁵ Sanatçının objesinin bir dil gibi,

⁸² Hegel, *Tinin Görüngü Bilimi*, 63.

⁸³ Derya Ölçenel, “Arzu İhtiyaç ve Politika Ekseninde Hegel’de Bilinçdışının İmkanı”, *Düşünbil*, Sayı:54, 2016, İstanbul 46.

⁸⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*, 281.

⁸⁵ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*, 282.

yapılandığı üzerinde hemfikir olursak objesi ile ilgili olarak iletmek istediği, beğeniye hitaptan farklı olmalıdır. “Sanatın amacı, tam da gündelik hayata ilişkin malzemeyi ve onun görünüş tarzını çıkarıp atmak ve içeriden gelen tinsel etkinlik yoluyla, yalnızca mutlak olarak akılsal olan şeyi ortaya çıkarıp, buna hakiki dışsal şekillendirmesini kazandırmaktır.”⁸⁶Sanatçının gündelik hayata ilişkin malzemeyi çıkarması ve tinsel etkinlik yolu ile tekrar şekillendirmesi, onun gerçek nesnesinden pay aldığını göstermektedir. Gerçek nesnelere ile çeşitli sanat dalları tarafından objeleştirilebilir. Her ne kadar değişik görünümler kazanmış olsalar da aynı gerçek nesnenin pay alırlar. Örneğin bir ‘masa’yı, ressam, edebiyatçı, müzisyen, dansçı, tiyatrocu ve heykeltıraştan ayrı ayrı objeleştirmesini isteyebiliriz. Sanatçılar bu objeleştirmeyi yaparken, tek bir nesneyi dayanak aldıkları için, ürettikleri objelerin paydası da ortak olacaktır. O halde, paydası ortak olan ise bir bilgiye sahip olduğundan, bilinebilir özelliktedir. Sinestezi olarak ifade edilen bu çoklu algı durumunun bilinmeyen yanı ortak paydadaki nesnenin özelliklerinin özünde ide şeklinde kendisini göstermesidir. Bu halde bahsetmiş olduğumuz nesnelere ve sanat objelerine ilişkin nitelik ve niceliksel özelliklerin özne tarafından algılanışı ve bu özelliklerin çeşitli nesnelere arası benzemesi, onları anlamlandırılabilir kılmaktadır. Eğer bir nesnenin nitelik ve nicelikleri edebiyat objelerinde dil ile ifade bulabiliyor ve bu ortak dili bizlere daha net hissettirebiliyorsa, bir müzik, heykel, resim, dans da, alışkın olduğumuz dilin dışında, yine ortak bir dil sunmaktadır. Bu dil, sanatçının düşünüş yapısının anlaşılması ile öğrenilebilir. “Örneğin bir besteci, kendisini en etkin biçimde harekete geçirecek ve canlandıracak şeyi ancak melodilerde bildirebilir. Onun duyumsadığı şey, doğrudan doğruya melodi haline gelir; tıpkı ressamın duyumsadığı şeyin biçim ve renk haline gelmesi ya da bir şairin duyumsadığı şeyin, yapısını ses-uyumlu sözcüklere giydirip kuşattığı, tasarım gücünün şiir haline gelmesi gibi...”⁸⁷ Sıradan düşünüş yapısından farklı olarak sanatçının tasarım sürecindeki düşünüş yapısı, farklı sanat dallarının sanatçıları arasında değişiklik gösterse de, yarattıkları objeler ile gerçeklikten aldıkları pay nedeniyle, ortak paydada buluşmalarını sağlayabilir. Çoklu algı sinestezi bu fikri destekler niteliktedir.

⁸⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*, 288.

⁸⁷ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*, 285.

Hegel'in de ifade ettiği gibi, objenin/nesnenin "gerçeklik ölçütü... [nesneyi] kendine-özdeş olarak ayırımsamaktır."⁸⁸ Hegel, öznenin, nesne ile karşılaşmasında, öznenin nesneye onun özellikleri dışında çeşitli ekleme ve çıkarmalar yapabileceğinden bahsetmiştir. Ancak bu nesnenin tam olarak ne olduğunun anlaşılmasında bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nesne kendisine özdeş olup bu özdeşliği kavramak ise özneye aittir. Bu özdeşsizlikten doğabilecek her yanılmanın payı ise yine özneye aittir. Tekrar estetik obje açısından baktığımızda, farklı alanlardaki sanat eserlerinin, niceliksel ve niteliksel araştırmaları, sanat objesini mümkün olduğunca kendine-özdeş olarak algılanmasının gereğidir. Zihinsel olarak bu algıyı mümkün kılan şey ise "fenomenolojik yöntemdir". Hegel'in algı ve anlamlandırma anlayışında, zihnin nesneye yönelimi ile tekrar kendisine dönerek nesneyi çoğaltıp azaltması bu fenomenolojinin yöntemidir. Husserl'in fenomenolojik yöntemin ana sloganı "şeylerin kendisine dönelim" şeklindedir. Bu zihnin algı yolundaki yolculuğunu betimler. Algılanan şeyin zihinde düzenlenişi, bir dizi bilişsel süreçten oluşur. Nesnenin bu sürecinin yönetilmesi estetik objenin doğru değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu durumda, karşımızda duran bir estetik obje bir yandan kendisiyle özdeş, bir yandan da olması gerektiği gibi anlamlandırılmayı bekler.⁸⁹

Öznenin estetik beğeni açısından obje ile etkileşimi, onun niteliksel ve niceliksel özelliklerini, mekânla ilişkisini doğru kavrayabilmesi, onun anlamlandırma süreçlerinde etkili olacaktır. Öznenin yalnızca, estetik objeyi bilinçli bir farkındalık ile algısal olarak karşılamadığı, bilinçdışı öğelerinde objenin algılanmasında ve değerlendirilmesinde önemli olduğunu söylemek mümkündür. Estetik objeye yönelen zihin, objenin kendinde olan özelliklerini bilinçli olarak anlamlandırmaya çalışırken, bilinçli olmayan, bilinç-obje özdeşliği kurmaya çalışacaktır. Nitekim Hegel'in de ifade ettiği gibi, akıl, "kendi içinde geri dönerek, kendi anlayışı üzerinde otlayabilmek için her gerçeğin nasıl boşa çıkarılacağını anlar."⁹⁰

⁸⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 80.

⁸⁹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 63

⁹⁰ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 61.

İKİNCİ BÖLÜM

HEGEL'İN TİN KAVRAMI VE SANAT FELSEFESİ

2.1. TİN'İN DİYALEKTİK AÇILIMI

Tin, insan ya da bir akla, iradeye sahip olan herhangi varlıkta bilincin tam uygun bir seviyeye gelmiş hali olarak açıklanabilir. Diğer bir deyişle tin, akılsal ve mutlak bir güçtür. Herhangi bir şekle ve maddi bir değere sahip olmayan tin, özü itibari ile her şeye bir temel sayılmış ve insan ruhunun dışında tutulan tek mutlak varlık olarak gösterilmiştir. Bu mutlak varlık her ne kadar bir bütün içerisinde bulunsa da tam anlamıyla varoluşu olup biten bir şekil içerisinde gerçekleşmemiştir.⁹¹ Çünkü tin bir anda değil zamana bağlı olarak aşamalar şeklinde kendini bir bütün olarak gerçekleştirip daha sonra mükemmelliği oluşturan bir varlıktır.

Hegel'in tarihsel yanını da yine tinin sadece geçmişte olanları ele almayıp gelecekte de olacak olanları insanlar için bir değerlendirme ve ortaya koyma çabası olması sebebiyle tarihselliği de içerisinde barındırmasına bağlayabiliriz. Zamana bağlı olarak bütünleşen tin insanında zaman içerisinde gelişmesiyle alakalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere birikimler şeklinde kendi mükemmelliğini ortaya koyan tin, geçmiş yok saymayarak ve zaman içerisinde bütünleşen birliğin de geçmişin birikimlerinden geldiğini söylemektedir.

“Her birey yaşadığı şimdiki zamanda böyle özsel bir ilgi içindedir: bir anavatani, belli bir dini vardır, haklıyı ve ahlaklıyı ayırt eden belli bir bilgi ve tasarımlar çevrelemektedir onu. Yalnızca bağlanacağı şeyleri seçmek ona bırakılmıştır. Ama toplumların böyle bir içerikle uğraşması ve böyle ilgilere sahip olması, içeriğini araştırdığımız dünya-tarihi alanında olduğumuzu göstermektedir.”⁹²

“Hegel'in bütün sistemi bir tin felsefesidir. Ama mantıkta tin, gerçek varoluşa sahip olmayan soyut bir öz olarak kendini gösterir, doğa felsefesinde ise dışsal formu içinde ortaya çıkarken, tin felsefesinde, artık ne varoluşa yabancı bir öz ne de yabancı bir varoluş değil, gerçek var olan bir tin söz konusudur. Bu alan artık en geniş anlamıyla insan fenomenleri alanı ya da kültürdür. Ayrıca tin

⁹¹ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, (Çev. Önay Sözer), Ara Yayıncılık, İstanbul 1991, 55.

⁹² Hegel, *Tarihte Akıl*, 55.

felsefesinde bu kültür yalnızca özü bakımında değil, aynı zamanda gelişimi bakımından da, yani tarih olarak incelenmektedir."⁹³

Hegel tını üç aşama şeklinde ele alır:

- Özne Tin
- Nesnel Tin
- Mutlak Tin

Özne tin, mutlak tının kendisiyle ilgili ilk bilgisidir. Yani insan kılığında kendisinin duyumsayan bir varlık olarak ortaya koymaktadır.⁹⁴ Başka bir deyişle özne tin doğadan ayrılarak manevi dünyaya geçiş aşamalarından oluşan bir geçmişe sahiptir. Bu tin başlangıç itibari ile yalnızca hisseden bir varlık olarak meydana gelmiştir. Özne tin bir takım duygulara sahiptir. Bu duygular, bencillik, alışkanlık, istek gibi duygulardır. "Özne tının ilk figürü olan doğal bilinç, kendindedir, kendi için değildir; çünkü o, kendi içinde ve dışındaki doğayı tabii bir biçimde yaşamakta, duymaktadır."⁹⁵

Nesnel tının doğası ise bireyin doğal yaşamında bizzat bulunmayan ancak bu doğanın içerisinde onun kendini ortaya koyabileceği bir doğadır. Nesnel tının doğasında bir takım kurallar bulunmaktadır ve bu kurallar onu özne tının doğasından ayırmaktadır. Nesnel tının doğasında sosyal ve politik ilişkiler mevcuttur; ayrıca ahlaksal ve siyasal açıdan da kurallar bulunmaktadır. Bu alanda tin özgürlüğünün bilincidir ve bundan hareketle de kendini ortaya koyması bakımından geçirmiş olduğu belirli aşamalar ona tarihsel bir boyut kazandırmaktadır. İçerisinde tarihsellik bulundurma bakımından öznelerin en üstünde bulunmaktadır. Çünkü içerisinde ahlaksal, siyasal ve hatta toplumsal ilişkilere dayalı bir tarihsellik söz konusudur. Bu özellikler de onu daha üst seviyeye çıkarmaktadır. Nesnel tin bu ifade etmiş olduğumuz tarihsellik içerisinde tarihsel bir benlik olarak meydana gelmektedir. Bireyler aracılığı ile kendi varoluşunu ortaya koyan nesnel tin, bu varoluşunu açığa çıkarırken bir bütün halinde edimde bulunduğu için tek bir bireyden yararlanmaz.⁹⁶ Çünkü nesnel tin özü itibariyle bir bütün halinde edimde bulunmaktadır. Bu yüzden nesnel tin varoluşunu ortaya koyarken öznelleşmemektedir; yani tek bireyden faydalanmamaktadır.

⁹³ Tülin Bumin, *Hegel: Bilinç problemi, Köle- Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1987, 142.

⁹⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayıncılık, İstanbul 2009, 834.

⁹⁵ Bumin, *Hegel : Bilinç problemi, Köle- Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, 142.

⁹⁶ Bumin, *Hegel: Bilinç problemi, Köle- Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, 144.

Varoluşunu gerçekleştirirken öznelleşmemesi bu aşamadaki en dikkat çekici özelliğidir. Hegel şöyle bir ifade de bulunmaktadır: “Nesnel tinin hayatı ve gelişimi, adına tarih dediğimiz bir mantığa sahiptir ve nesnel tin, aslında kendi gelişimiyle özdeş olduğu için, aklın aynı zamanda açıklanmasıdır, yani tarihtir.”⁹⁷

Öznel tin tek bir bireyden hareket ederken, nesnel tin birden çok bireylerden hareket ederek kendi varoluşunu açığa çıkarmaktadır. Tin bu aşamadan öznellikten kurtularak nesnellığe yükselmektedir. Nesnel tin bütün halinde edimde bulunduğu için tüm bireyleri de içine almaktadır. Öznel ve nesnel tinin bir takım farklılıkları bulunsa da tin diye ifade etmiş olduğumuz şeyin bir sonu yoktur; mutlaktır. Hegel felsefesinde, bahsetmiş olduğumuz bu sonu olmayan mutlaklığa ulaşmak için öznel tini tez, nesnel tini de antitez olarak ele almıştır ve bunların sentezini yapmıştır. Bu sentez de bize mutlak tini vermektedir. Yani diyalektik bir süreç sonucunda bu mutlak tinin bilgisine ulaşılabilceğini ifade etmektedir.

Hegel, mutlak tinin bireyin bilincinde nasıl kendini açığa vurduğunu sanat, felsefe ve din evrelerinden hareketle ifade etmektedir.⁹⁸ Mutlak tin kendini sırasıyla bu evrelerde açığa vurmaktadır. Hegel, tini bu üç aşama biçiminde, diyalektik bir süreç ile açıklamıştır. Bu üç aşama birbirinden farklı tin gibi görünseler bile aslında hepsi tek bir mutlak tini ifade etmektedirler. Bunlar mutlak tinin sırasıyla kendini açığa vurma aşamalarıdır. Hegel tinin bu aşamalarından bahsederken şöyle bir ifade de bulunmaktadır; “tek bir birey, evrensel tinin aşamalarından geçmek zorundadır.”⁹⁹ Tinin bu aşamalar şeklinde kendi varoluşunu açığa çıkarması bize onun sürekli bir hareket halinde olduğunu göstermektedir. Yani sabit ve durağan değildir; benlerin bilincinde kendini açığa çıkarmak için edimlerde bulunur. Bu da onun sürekli bir hareket halinde olduğunu bize gösterir ve tin bu aşamaları hızlı bir şekilde geçmektedir.

Hegel bazı noktalarda tin ve gerçeklik kavramlarını birbirlerinin yerine kullanmaktadır. Hegel, “tinin gelişmesinin yeni bir dünyanın meydana geldiğinin göstergesi olduğunu” söylemektedir.¹⁰⁰

⁹⁷ Bumin, *Hegel: Bilinç problemi, Köle- Efendi Diyalektiği, PraksisFelsefesi*, 144.

⁹⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 844.

⁹⁹ G.W.F. Hegel, *Phenomenology of spirit*, Oxford University Press, 1977, 28

¹⁰⁰ Hegel, *Phenomenology of spirit*, Oxford University Press, 13.

“Bir nesne bir şey değil de, gerçekten sonsuz bir eylem, bir etkinlik olduğu için sonlu Geist’ten keskin bir şekilde ayrılmaz. Dünyevi görüngüseli basit bir şekilde aşamaz. Ayrıca onun bu görüngüseliğini mantıksal yapısından da ayırt etmek hayli zordur.”¹⁰¹ Anlaşılacağı üzere bahsetmiş olduğumuz tin yalnızca bilinçte olan bir varlık değildir; aynı zaman da pratik ve fiziksel alanlarımızda da kendini ortaya koyan bir varlıktır. Hegel bazı noktalarda gerçeklik ile tini birbirlerinin yerine kullandığı gibi; bilinç ile pratik alanı da aynı şekilde ifade etmektedir. Hegel, “tinin hem özne hem de nesne” olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

“Hegel’in Tin’in mutlaklığına ait olan düşüncesi, bütün varlıkların aklın ürünü olduğu anlamına gelmez; ama şu anlama gelir: Tin’in çekirdeğini oluşturur ve tin/akıl düşünsel pratik etkinliklerle tinden öteye ulaşır ve onu idealize eder.”¹⁰³

“Tin bütünlüğü ve tekilliği, evrenselliği ve bireyselliği, sonsuzluğu ve sonluluğu yani zıtlıkları kendi içerisinde bulunduran tek bir varlıktır. Ancak bu teklik ve aynılık sürekli, her an, bir bölünme ve farklı biçimler alma halindedir.”¹⁰⁴ “Tin bazen tanrı bazen de tek bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹⁰⁵

“Öte yandan tine varlık demek de hatalıdır. Belirttiğimiz gibi tin bir süreçtir, tin bir varoluş sürecidir. Hegel tini büyüyen bir çocuğa benzetir. Bir bebek dünyaya gelişinin ardından büyümeye, gelişmeye başlar; zaman geçtikçe, niceliksel bir sıçrama yaratır. Aynı şekilde tinde niceliksel sıçramalar yaşayarak yeni biçimler elde eder.”¹⁰⁶

Tin varoluşunu bireyin özgürlüğünün bilincinde olduğu siyasal hak alanında da ortaya koymaktadır. Birey bu noktada kendini algılamaya başlamıştır ve özgürlüğünün, iradesinin bilincine varmıştır. Yani tin kendisini öznel alanda değil de herkesin bulunduğu siyasal bir alanda açığa çıkarmaktadır. Bu alanda mutlak nesneyi özgürlük içinde ele alabiliriz; çünkü özgürlüğünün artık bilincine varmıştır. Hegel açısından düşünmek yetisi bir genelleştirmek anlamını ifade etmektedir. Hegel’e göre kendini düşünmek kavramı, kendinin farkına vardığını göstermektedir; varlığın kendisinin

¹⁰¹ Micheal A. Inwood , *A Hegel Dictionary*, Blackwell, Oxford Cambridge, Usa 1992, 277.

¹⁰² Inwood , *A Hegel Dictionary*, 25.

¹⁰³ Inwood, *A Hegel Dictionary*, 277.

¹⁰⁴ Inwood, *A Hegel Dictionary*, 12.

¹⁰⁵ Sibel Kibar, “Hegel’de Tin Kavramı Ne Anlama Gelir”, *Monokl Dergisi*, Sayı: 4-5, Mas Matbaacılık, İstanbul 2008, 338.

¹⁰⁶ Hegel, *Phenomenology of spirit*, Oxford University Press, 11.

sonsuz bir şey olduğunun farkında ve bilincinde olduğu anlamına gelmektedir. Kendini düşünerek kendisinin özgür bir bilinç varlığı olduğunun da farkında olmaktadır.

Tinin kendini gerçekleştirmiş olduğu bu siyasal ve pratik alan onun özgürlük alanıdır; yani bu alanda özgürlüğünün farkına varmaktadır ve burada felsefi düşüncede onunla birlikte ilişki kurmaktadır. Çünkü felsefi düşünce genel nesnelere düşüncesi olması bakımından da onunla ilişki içinde olur. Böyle olunca da yukarıda ifade etmiş olduğumuz düşünce kendisini genel olarak belirlemiş olmaktadır. Bunu da şu şekilde ifade edebiliriz: İlk olarak felsefi düşünce nesne olan varlıkları genelleştirmektedir. Düşünce ile birlikte duyarlar aracılığıyla duyumsanabilir şeyler tikel özelliklerini nesnel bir düşünce olarak ortaya koymaktadırlar. Bu durumda düşünce anlamında olan nesneyi ifade etmektedir. İkinci olarak da düşüncenin genelleştirilmiş olan nesnesine yönelik bilgisidir; yani onu bilmesi ve tanınmasıdır. Bu genel nesneye yönelip, onu tanıyınca onunla bir ilişki içerisine girmiş olacaktır. Onun bilgisine sahip olarak ve nesnenin genel anlamıyla var olduğunun bilincinde olarak kendi varlığını da ortaya koymaktadır. Genel bilginin var olduğuna ilişkin bilgi de onun varlığının ortaya koyulması açısından gereklidir.

“Ben onu düşünürüm ve o, bu ölçüde benimdir; bu, benim düşüncem olmasına rağmen, benim için yine de mutlak tüemeldir; bunun nesnel olarak ortada bulunması dolayısıyla, kendimi onda düşünmüşümdür, bu sonsuzun içindeyimdir ve aynı zamanda bunun bilincindeyimdir. Böylece, bilgi'nin bakış açısına olduğu gibi nesneliliğin bakış açısına da yerleştiririm kendimi ve bu bakış açısını benimserim. Siyasal özgürlüğü, düşüncenin özgürlüğünün ortaya çıkışına bağlayan genel bağ işte buradadır.”¹⁰⁷

2.2. SANAT FELSEFESİ

Hegel, sanatla ilgili görüşlerini doğrudan sanatsal etkinlikten ve sanat yapıtlarından hareketle sergilemeye başlamaz çünkü pratik bir etkinlik olan sanatın kendisi ele alınabilecek teorik normları vermeyecektir. Hegel'e göre felsefi bir inceleme kavramdan yola çıkmalıdır, böylece sanatın kendisiyle felsefe açısından değerlendirilebilecek teorik normları vermek kavramı kendi içerisindeki tanımıyla değerlendiren felsefeye aittir. Kavramın sanatta ne olduğu, ne şekilde biçimlenebileceğini ve nasıl ortaya çıktığını ancak felsefe ortaya koyabilir. Hegel'e göre

¹⁰⁷ Selahattin Hilav, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito:18, İstanbul 1995, 151.

sanat sanatçıların ürettiği yapıtların oluşturduğu bir gerçektir fakat bu gerçeğin anlamını yakalamak rasyonalist olarak açıklamak ve kavramlar aracılığıyla üzerine düşünmek filozofun görevidir.

Hegel'e göre, felsefenin konusu bir bütün olarak İdea olduğundan dolayı felsefenin ele alacağı herhangi bir konuyu incelemede başlangıç noktasını da İdea kavramı sağlar. Böylece sanat felsefesinin başlangıç noktasında İdea kavramı bulunmaktadır. Hegel'e göre sanatta İdea, güzellik kavramının kendisidir ve sanat felsefesinin başlangıcını da kendinde güzel olan oluşturacaktır yani güzel olan veya öyle nitelenen herhangi bir nesne değil güzelliğin kavramsal betimlenmiş şeklidir.

Sanat felsefesinin konusu olan sanatta ideanın veya güzelliğin incelenmesi Hegel'de üç evrede gerçekleşir. Bunlardan ilki, kendi sıfatıyla güzel kavramı ile ilişkilidir. İkincisi, doğa güzelliği ile ideanın zorunlu olarak sanatsal güzellik formu içerisinde bulunduğunu kanıtlayacak olan kusurlar ile ilgilidir. Son olarak üçüncü evresi ise, konusu bakımından sanat yapıtında sanatsal olarak tasarlanmış olma yoluyla aktüel kılınmış ideali incelemeye dayalıdır.¹⁰⁸ Konunun incelenmesi teorik bir norm olarak güzel kavramı ile başlamakta, doğada güzel olarak adlandırılan nesnelerin bu norma ne kadar uygun düştüğünü tartışarak devam ederek güzel kavramının tam karşılığı olacak biçimde ortaya çıkan gerçeğin sanat alanı olduğu kanıtlanarak sona ermiştir. Bu üç evreyle sınırlanmayan bölünme kendi arsalarında alt bölümlere, onlarda başka bir alt başlıklara bölününce Hegel güzellik ve sanat hakkında ortaya çıkarılan fikirlerin ve akla gelebilecek tüm problemleri ayrıntılı bir şekilde sergiler, tartışır ve kendi teorisini de adım adım tamamlamış olur. Genel olarak estetik içerisinde trajedi, mitoloji gibi alt dallar bulundursa da hegelin estetiği vurguladığımız gibi önce genel olarak güzelliğe ilişkin olan, sonra doğa güzelliği ve son olarak da sanat güzelliğine olan vurgusuyla şekillenmektedir.

Hegel sanatı bilimsel açıdan değerlendirmeyi yani sanat felsefesi ortaya koymayı hedeflediği için değerlendirmeye de bunu destekleyecek bir kavramla başlaması gerektiğini düşünmüştür. Hegel'e göre felsefe kavramlarla ilgilidir. Bu nedenle estetiğin her bir bölümünde başlangıçta yer alan kavramın belli bir özelliğini ele alacağı için

¹⁰⁸ Hünler, Hakkı, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990, 142

inceleme felsefi olacaktır.¹⁰⁹ Hegel'in sanat felsefesi temelinde yatan kavram "Güzel" kavramıdır. Değerlendirmenin kaynağı ve temel olan bu kavram estetiğin veya sanat felsefesinin asıl konusu olmuştur. Her felsefi değerlendirmenin bir nesneye sahip olduğunu vurgulayan Hegel bu tür bir değerlendirmeye başlamadan önce ayrıca irdelenmesi gereken iki kavramın olduğunu savunmaktadır. Bunların ilki değerlendirmenin nesnesi olan konunun varlığı tartışılmalı var olduğu kanıtlanmalıdır aksi durumda zaten değerlendirme ortadan kalkıp ve konu saçma bir noktaya gelecektir. İkincisi ise varlığı kanıtlanıp irdelenmek zorunda olan nesnenin ne olduğudur.¹¹⁰ Estetik kavramının nesnesi veya konusu "Güzel" kavramı olduğuna göre bunun varlığı kanıtlanmalıdır. Çünkü yalnızca duyusal görünüşten veya yalnızca duyusal özelliklerden kaynaklanan "güzel" diye adlandırılan deneye dayalı nesne yoktur. Aslında Hegel astronomi, fizik gibi bilimlerin konusu olan güneş, yıldızlar, manyetik nesnelere gibi varlığının kanıtlanmasının anlamsız olacağını özellikle belirtmektedir. Asıl kastedilen ise bilimlerin felsefi birer disiplin olmasıdır. Felsefi disiplinlerde doğa bilimlerinde ortaya çıkmayan bir problem vardır ki Hegel'e göre doğa bilimleri, kendi nesnelere ve konularını dışsal dünya deneyiminden alırlar ve onların varlığını kanıtlamak yerine, onları gösterirler. Bu sebeple bilimsel bir çalışmaya Hegel'in ilk yüklediği görev doğa bilimlerinde güçlüğe sebep olmaz. Çünkü doğa bilimlerinde bu ilk aşama nesnenin varlığını kanıtlamaktan değil, basitçe göstermekten, işaret etmekten ibarettir. Bununla birlikte doğa bilimi olmayan ama Hegel'in felsefi disiplin olarak da saydığı psikoloji, teoloji gibi bazı bilimlerin kendi nesnelere ve konularının varlığına ilişkin kuşkuyla karşılaşabilirler ve bu durumda onlar da nesnelere ve konularının varlığını irdelenmek ve iddia ettikleri şeyin varlığını kanıtlamakla yükümlüdürler

¹⁰⁹ Hülenr, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 143

¹¹⁰ Hülenr, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEGEL ESTETİĞİNDE SANAT VE DOĞAYA İLİŞKİN GÜZELLİK KAVRAMI

3.1. HEGEL'İN ESTETİK TEORİSİ

Hegel, felsefi sistemini tamamlamış fakat bazı alanların ayrıntılarını veremediği felsefi hayatını sonlandırmıştır. Üniversitede estetik dersleri verdiği yıllarda da tamamlanamayan birkaç teori gibi estetik üzerine dersleri de tam olarak yayımlanamamıştır. Hegel'in estetik üzerine elimize ulaşan iki defterinden bir tanesi 1818 yıllarında kullandığı diğeri ise 1820 yıllarında Berlin üniversitesinde kullandığı defterdir. Berlin üniversitesinde kullanılan defteri içeriği bakımından ilk defterinden daha kıymetli bilgilere sahip olduğu söylenmektedir. Bilindiği üzere kısa notlardan oluşan bu defter Hegel için rehber niteliği taşımaktadır. Defterde bulunan cümleler içerisinde çok anlam barındıran kısa cümleler olarak geçmektedir. Fakat bazı bölümleri ise ayrıntılı bir şekilde bilgi içermektedir. Ayrıntılı olan bu kısımlara zamanla notlar eklenerek konunun muhteviyatına ulaşılmaya çalışılmıştır. İşte bu noktada Hegel'in öğrencilerinden olan Heinrich Gustav Hotho bu defterleri ve notları toparlayarak Hegel'in estetik teorisini ortaya koymaya çalışsa da bu hiç kolay olmamıştır. Çünkü defterler ve notlarla toparlamaya çalıştığı bu yapıtta konular arasında kopukluklar bulunmaktadır. Hotho'nun amacı bu kopuklukları ortadan kaldıracak bir Hegel dili yakalayarak yapıtı tamamlamaktır. Çünkü O, Hegel'in bu konudaki görüşlerinin estetik açıdan yeni bir sayfa açacak değer taşıdığını söyler. Bu derlemenin sonucunda Hegel'in ders notları öğrencilerinin tuttuğu notlar ve defterleriyle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Hotho'nun topladığı bu eser aslını bire bir yansıtmasa da genel hatlarıyla aslına uygun kalmıştır. Fakat diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de okumakta zorlanıldığı aşikârdır. Öyle ki soyut bir şekilde gerçekleşen bu açıklamalar zaman zaman anlaşılacak aşamaya gelse de somut bir anlatımla kendini tekrar okura yönlendirmektedir.¹¹¹

¹¹¹ Ernst Gombrich, "Hegel and Art History", (Çev. Gülsüm Nalbantoğlu), *Architectural Design*, sayı 51, 1981, 3-9.

Hegel'in kendisinin bir kitap haline getiremediği fakat daha sonra öğrencisi tarafından toparlanarak kitap haline getirilen bu eser sadece Almanya'yı değil Avrupayı etkisi altına almıştır. İlk başlarda üç cilt olarak basılan kitap birçok dile çevrilmiş ve Fransızcaya beş cilt olarak çevrilmiştir.¹¹² Hegel'in kitap haline getirilen bu eseri her ne kadarda öğrencisi tarafından toparlanmış olsa da estetik üzerine çok önemli düşüncelerini içermektedir. Çünkü Hegel sanat alanında kendinden önceki birçok problemi ele almış ve kendi düşünceleri ışığında yeni görüşler ortaya koymuştur.¹¹³ Öyle ki Hegel'in bu eseri günümüz araştırmacıları tarafından, estetiğin üzerine bir görüş belirtmek gerektiğinde, bu esere bağlı kalarak açıklamalarda bulunmuşlardır. Çünkü sistematik bir şekilde işlenmiş olan bu eser; dili ağır, kendisi kısa özü ve içeriği fazla olan cümlelerden oluşmaktadır. Estetik konusunda geniş bir yelpazeye sahip olan bu eser sanat felsefesi konusunda çok önemli bir yere sahiptir.¹¹⁴

Güzel kavramını varoluşu açısından inceleyen Hegel'in bu eseri 19. Yüzyılda en etkili dönemini geçirmiştir. Hegel sadece kavramı değil aynı zamanda kavramın varoluşunu incelemesi açısından da hem sanat hem de sanat tarihine ışık tutmuştur. Hegel Estetik derslerinin giriş bölümünde güzelin ana hatlarını ayrıntılı bir şekilde oluşturmuştur. Güzel'in konusunu belirlemiş, kavramsallarını ele almış ve metodunu açıklamıştır. Bu genel açıklamalarla sanatın amacını ve işleyişini ortaya koymaya çalışmış, estetiğin de güzel'in bilimi olduğunu söylemiştir. Hegel güzeli ise hem doğa güzelliği hem de sanat güzelliği olarak ele almış, güzelin her iki alanda da var olduğunu söylemiştir. Estetiği güzel sanatların felsefesi olarak adlandıran Hegel, güzelin konusunun da sanat ve sanat yapıtları olduğunu söylemiştir. Sanat birçok alana konu olmuş ve bir eğlence ortamı veya hobi olmaktan çıkmıştır. Sanat din ve ahlak alanında ise bir yardımcı olarak değil bir araç olarak kendi varlığını ve özgürlüğünü korumuş, özgürlüğü ise evrensel bir bakış açısını farklı şekillerde gözler önüne sermek olarak açıklanmıştır.¹¹⁵

Hegel, eserin giriş bölümünde güzeli genel hatlarıyla ele aldıktan sonra ise birinci bölümünde sanatla din arasındaki ve sanatla felsefe arasındaki ilişkinin yanı sıra, sanatın insan hayatı içerisinde nerede olduğu konularını ele alınmıştır. Hegel özellikle

¹¹² Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 87.

¹¹³ Tunalı, *Estetik*, 142.

¹¹⁴ Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, 162.

¹¹⁵ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 88.

sanatın din ve felsefe arasındaki ilişkisini kendi felsefi sistemi içerisinde değerlendirmiştir.

Düşünür, insanların hem maddi hem de manevi yaşantıları içerisinde bir çıkmazın bulunduğunu ve bu çıkmazın kademe kademe aşıldığını ifade eder. Ona göre özgürlükte yine insanların dış ve iç yaşantısı içerisindeki çıkmazlara bir yol bularak onları aşması ile gerçekleşmektedir. İnsanların çıkmazlarının çözümünü hep maddi yollarla aradığını ve kısıtlı, anlık mutluluklar elde ettiğini söylemiştir. Hâlbuki doğa ile iç içe olmak, dünyanın sınırlılıklarını anlamak bilimle gerçekleşir ve bu insanlara daha fazla bir mutluluk sağlamaktadır.¹¹⁶

Hegel, ortaya çıkarılan bu eserde estetiğin alanını genel olarak güzel sanatın, özel olarak ise sanatın oluşturduğunu söylemiştir. Bu tanımdan ibaretle estetik kelimesinin duyulardan, algılardan hareketle açıklanması gerekmektedir ki bu da estetik kelimesinin tam manasıyla anlatılmak isteneni ortaya koyamamasına sebep olur. Bu netsizlik estetik kelimesinin bir disiplin haline gelmesini geciktirmiştir. Öyle ki estetik kelimesi yerine başka kelimeler getirilmeye çalışılmıştır ki kallistik bunlardan bir tanesidir. Kallistik kelimesi estetik yerine uyarlanamamıştır, çünkü güzelliğin sadece sanat boyutu ele alınmıştır. Kısacası estetik yerine getirilmeye çalışılan kelimeler kavramı tam olarak açıklayamamış ve kelime değişmeden estetik olarak kalmıştır. Estetiği sadece sanat felsefesi olarak tanımlamakta yanlış olacaktır. Çünkü doğa güzelliğini barındırmayan bu açıklama bilimlerin kendi sınırları içerisinde isteğe bağlı olarak bir sınırlama getirmesi ilkesi çerçevesinde anlamsızca isteğe bağlı bir tanım yapılmış gibi gelebilir.¹¹⁷ Ancak sanat güzelliği olarak tanımlanan estetiği bu çerçevede değerlendirmemek gerekir. Çünkü süregelen yaşam içerisinde güzel olan birçok nesneden bahsediyoruz ki bu nesnelere bir sanat eseri olduğu gibi doğaya ait herhangi bir nesne de olabiliyor.¹¹⁸

Estetik kavramının problemleri birçok konuda felsefenin temelini oluşturan Antik Çağla birlikte yerini almıştır. Güzel kavramını ele alan Sokrates sonuca ulaşamamış olsa da bu kavramın belirlenmesindeki ölçütleri ortaya koymuştur. Bu dönem ve Orta Çağ döneminde sanat ve estetik kavramları için kesin sonuçlar

¹¹⁶ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 96.

¹¹⁷ Hegel, *Estetik, Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 1.

¹¹⁸ Hegel, *Estetik, Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 2.

olmamakla birlikte genel olarak filozofların görüşleri veya dönemlerindeki felsefi görüşün açıklamaları bir temel olarak kabul edilmiştir. Platonun metafiziksel olarak yaklaşmak istediği güzellik anlayışı, onun devletinde de olması gereken önemli bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Çağ'da ise güzel kavramı karşımıza sanat alanında değil teolojik alanda kendini göstermektedir. Aşkın bir kavram olarak ele alınan güzel kavramı bu dönemde tartışmaların konusu olmuştur. Sanat olarak mantık, gramer, aritmetik, geometri, müzik gibi liberal sanat anlayışının hakim olduğu Orta Çağ döneminin aksine Modern dönemde sanat içerisinde adlandırılan bu sanat dalları, sadece zanaat olarak görülmektedir.¹¹⁹

18. yüzyılla birlikte Baumgarten tarafından ilk kez kullanılan estetik kavramı ilk kez bir felsefi düşünce olarak bu alanda kullanılmış ve sınırları çizilmiştir. Antikçağ ve Ortaçağ da belirttiğimiz gibi estetik ve sanat üzerine olan düşünceler metafizik tanımlamalarla kendini var etmeye çalışmıştır. Alman idealizminin önemli düşünürleri olan Kant, Schelling ve Hegel de aynı yöntemi kullanmışlardır fakat bu yöntemi düşüncede bırakmamış felsefelerine uygulamış ve özgürlük-doğa, zihin-doğa, objektif-subjektif varlık gibi kavramlarla ifade etmişlerdir.

Sokrates ile başlayan temel kavram olan güzel, Platonla idealist bir biçim kazanmış fakat kendini Hegel ile birlikte var etmiştir.¹²⁰ Hegel felsefesi nasıl bir bütün olarak tin kavramıyla açıklanıyorsa, felsefesinin önemli kısmını oluşturan sanat felsefesinin de çıkış noktası tindir ve Hegel estetiği de bu kavramla kendini açıklamaktadır.¹²¹ Onun estetiği tinin diğer bölümleri ile olan ilişkileri ile var olan bir estetikdir. Nasıl ki varlıklar kendilerini somut bir şekilde ortaya koyabiliyorsa sanat eserleri de duysal olanın Tin ile somutlaşması şeklinde kendini gösterebilmektedir.¹²² Bu sebeple Hegel'in "Tin felsefesi" gerçekte estetik felsefesi olarak adlandırılmaktadır.¹²³

¹¹⁹ Umberto Eco, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, (Çev. Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul 1999,

¹²⁰ Tunalı, *Estetik*, 142.

¹²¹ Hakkı Hünler, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990, 187.

¹²² Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 126.

¹²³ Chytry, Josef, *The Aesthetic State A Quest in Modern German Thought*, London, England, University of California Press, 1989, 205.

Hegel sanatın temelini insanın varoluş özelliklerine yani insana dayandırır. Bedensel varlığının yanı sıra tinsel bir varlık olan insan tek olan varlıkları değiştirme gereksinimi duyar. Akıl ile değiştirilmeye çalışılan bu tek biçimsel varlık aynı zamanda bu süreç içerisinde insanı var eden özellikleri yeniden ortaya çıkarabilen nesne haline getirir. Hegel bu süreci insanın kendisini akıl ile tanımlaması olarak yani dışarıdan ve herhangi bir müdahale olmadan sunulan şeylerin insanı tekrar kendi kendisini tanıyarak bulması olarak görmektedir.¹²⁴Akıl ile ulaşılan bu sonuç, iç ve dış dünyadaki varlıkları, yeniden akıl ile anlamlandıran nesne olan insan, sanatı da bu yöntemle ortaya çıkarmıştır.¹²⁵

Hegel'in estetiği Sanat Felsefesi hatta Güzel Sanat Felsefesi olarak adlandırılmaktadır. Estetik kavramıyla sanat ve güzelin temelini oluşturan öğeleri oluşturmuştur. Sanatsal güzellik kavramının yerini alan estetik kavramı doğa güzelliği kavramından bu noktada ayrılmaktadır.¹²⁶ Estetik kavramının sanatsal güzellik olarak adlandırılması güzel kavramının genel anlamından çok farklı şekilde, Hegel estetiğinin temelini oluşturan kavram olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Sanatın tinin ilk biçimi olması sebebiyle tin, sanatta kendisini duyusal olarak var etmektedir.¹²⁷Kendini nesne içerisinde kendine benzeterak ortaya çıkaran sanat gibi güzellik kavramı da Tin'in duyusal olarak ortaya çıkması, duyular dünyasında görünüş kazanması olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸

Platon'un idea kavramından izler içeren Hegel'in sanat anlayışı tin ile temellendirilmektedir. Fakat Platondan farklı olarak sanatın taklit olmadığını söyleyen Hegel, var olanın yinelenmesinin anlamsız olduğunu söylemektedir. Çünkü sanat taklit ederken gerçeğin ötesine geçemez ve taklitler insanlar için belirli müddet sonra sıkıcı gelir.¹²⁹Doğa karşısında kendisini gerçekleştirmeye çalışan insanın çabaları boşunadır ve insanın kendisini kısıtlamasının ötesine geçmeyen bu çabalar ile ulaşılan doğanın taklidi sanatın gerçek ulaşmak istediği nokta değildir. Bu sebeple taklit olmayan sanat tin ile yani duyusal alanda kendisini var ederek kendine özgü uyum ve özellikleriyle

¹²⁴ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 135-136.

¹²⁵ Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler*, 32.

¹²⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 1.

¹²⁷ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 138.

¹²⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 126.

¹²⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 43.

ideal dünyanın bir göstergesidir. Hegel şu söylemiyle sanatın taklit olmadığını açıklamaktadır:

“Taklit ilkesi tamamen biçimsel olduğu için, bu ilke sanatın amacı kılındığı zaman, nesnel güzelliğin kendisi ortadan kalkar. Çünkü bu ilke eğer amaç kılınırsa, o zaman artıktaklit edildiği düşünülen şeyin karakteri değil, ama yalnızca taklidin doğruluğu söz konusudur. Bu durumda güzel olanın nesnesine ve içeriğine tamamen kayıtsız kalınır.”¹³⁰

Taklit olmayan sanat, doğadan nesnelerin şekillerinden ya da doğanın kendisinden yararlanarak, bu sanat eserini ortaya koyan sanatçının düşünceleri ve bakış açısı ile farklı şekillere bürünmesi ile meydana gelmektedir.¹³¹ Sanat, Hegel ile birlikte görüngülerin gerçek özünü dünyadaki hakikate ulaşamamış görünümünden kurtararak tin ile mükemmel bir gerçeklik sağlayan kavram anlamı taşır. Bu tanımıyla sanat gerçekle ideal olanı birleştirerek Hegel estetiğinde ki yerini almaktadır. Hegel sanatın amacını ise sıradanlığı yok ederek tin ile mutlak akılsal olan nesneyi ortaya koyarak ona gerçek şeklini vermek olarak açıklamıştır.¹³² Sanat eserini ortaya taklit olmadan çıkaran sanatçı özgünlüğü de bu şekilde gösterebilir. Bu sanat eserinde asıl görülmesi gereken ise bir sona sahip olan nesnelerin sahip olduğu özellikleri unutup eseri özgürleştiren Tin’i görmektir.¹³³ Fakat sanat eseri taklit olarak karşımıza çıktığında ise nesneden uzaklaşmış, öznel güzelliğe sahip bir güzel ile karşılaşmış oluruz. Taklit olan sanat eseri bireyden bireye değişen bir güzelliğe sahiptir ve bu değişkenlik güzelin beğeni bakımından ölçütsüzlükle karşılaşmasına sebep olur. Taklit olan sanat eseri sadece taklitin doğru olması ya da olmaması bakımından değerlendirilir. Fakat özgün sanat eserinde amaç Tin’i görmektir. Bu sebeple sanatsal güzelliğin ortaya çıkabilmesi için nesnenin asıl olana benzetilerek kısıtlanmaması gerekir ki bu kısıtlama o sanat eserinin gerçek anlamını yok eder.

Hegel taklit edilerek oluşturulan sanatın doğanın gerçekliğini aşamayacağını iddia eder, fakat güzel kavramı açısından ise duyular üstü olan Tin’in duyusal bir gerçekliği olan sanat eserinde gerçekliği ortaya çıkarması sebebiyle doğanın sanatın önüne geçemeyeceğini savunur.¹³⁴ Bir sanat eserine katılan özgünlük onu doğallığından

¹³⁰ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 44.

¹³¹ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 92.

¹³² Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 288.

¹³³ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 176.

¹³⁴ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 30.

çıkartır ve daha yüksek bir anlam yüklemesiyle doğadaki güzellikle sanat güzelliği ayrılmış olur. Bu ayrılık farklı iki kavram olarak ele alınmış ve sanat güzelliğinin doğa güzelliğinden üstün olduğunu Hegel şöyle açıklamıştır: Sanattaki güzel doğadaki güzelden çok daha üst düzeyde yer alır. Çünkü sanat güzelliği Tin'den doğmuş ve sanki iki kez yeniden doğmuş bir güzelliştir. Başka bir deyişle, sanatsal güzellik Tin'den doğmuştur ve Tin'den iki kez doğmuş bir güzelliştir. Nasıl Tin ve onun yaratmaları, doğa ve onun görünüşlerinden çok daha yüksek düzeyde bulunuyorlarsa, sanatsal güzelin kendisi de doğal güzellikten çok daha yukarıda yer alır.¹³⁵

Hegel'in nasıl ki felsefi anlayışında Tin kavramı her şeyin üstünde ise doğada da Tin'e ulaşmış bir nesne her şeyin üzerindedir. Hegel tin ve tinsel olanın nasıl ki doğa ve doğada bulunan nesnelerin görünülerinden yüksekse, sanat güzelliğinin de doğa güzelliğinden o derece yüksek olduğunu vurgulamıştır. Tin gerçek olan olduğu için her şeyi içerisinde bulundurur ve bu sebeple tinsel nesnenin ulaştığı sanatsal güzellik sadece doğayla sınırlı değildir. Öyle ki mutlak olan Tin ve tinselin ulaştığı sanat güzelliği her şeyi kendisinde bulunduran Tin'den ne denli pay alırsa o kadar asıl güzelliğe ulaşır.¹³⁶ İşte sanatsal güzellikte güzel olan şey de, aslında şekil verilmiş tinselliktir, idea'dır ve daha kesin olarak mutlak tindir, hakikatin kendisidir.

Sanat görüşünün temeline güzellik kavramını alan Hegel, sanatta idea kavramını da güzellik kavramıyla eş tutmaktadır. İdea olarak güzellik ideası ise güzelin kendisinin idea olarak yani ideal olması anlamını taşımaktadır. İdeal olanın içinde bulunduğu sanattaki güzellik kavramı asıl anlamına yalnız sanat alanında ulaşabilmektedir. İdeal'den anlaşılması gereken ise bir görünüme sahip olan nesne değil, duyuşsal alanında kendini sadeliğiyle ve tekliğiyle ortaya çıkarmış, doğada ki zorunluluklardan kurtularak özgürlüğe erişmiş bir nesne bir ide anlaşılmalıdır.¹³⁷ Güzellik kavramını da idea olarak düşünmek gerekirse hakikatin kendisi olmalıdır. Çünkü güzel özü bakımından hakikat olduğu için doğrudur. Bu sebeple idea'nın duyuşsal olarak değerlendirilmesini sağlayan sanat hem hakikat hem de güzel kavramlarını içermektedir. Yani ide hem hakikat hem de güzeldir. Hegel'de de güzellik ve hakikat kavramlarının aynı şeyleri

¹³⁵ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 129.

¹³⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1, 2*.

¹³⁷ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 127.

anlamlandırdığını söyleyenler olmuştur fakat Hegel hakikatin güzelden farklı olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

*“Güzel ve hakikat arasında bir fark vardır; Hakikat’ eğer İde’, kendinde ve kendi genel ilkesi içinde düşünülürse İde’nin ta kendisidir ve ne ise olan düşüncedir de. Çünkü o, us için var olan dışsal ve duyusal biçim altında değil, fakat evrensel İde’ özelliğiyle vardır. Eğer hakikat aracısız olarak yani doğrudan doğruya dış gerçeklikle bilince görünürse ve İde’de dışsal görünüşüyle birleşmiş ve özdeşleşmiş olarak kalırsa, o zaman İde’ yalnız hakikat değil aynı zamanda güzeldir de”.*¹³⁸

Her ne kadar Hegel’in bu söylemiyle güzellik ve hakikatin aynı şeyler olduğunu söylemek mümkün olsa da hakikatin akılsal, güzelliğin ise duyusal olması yönüyle birbirinden ayrılmaktadır. Sonuç olarak sanatın amacının hakikati ortaya koymak için başvurulan yollardan biri olan güzellik olduğunu söylemek mümkündür. Güzelliğin de basit bir oluş, nesneyi veya ideayı yok sayacak bir kalıp olmayıp, ideanın aktif ve hakiki oluşudur.¹³⁹ Bu güzellik tanımı da sanat eserinde ona tabi olmayan ve onu anlatmayan hiçbir şey yer alamaz.

Hegel sanatın kendine has olan özelliğini, herkes için geçerli olanı ortaya çıkarmak ve sanatın amacını da insana hayatın hakikatinden daha gerçek bir gerçekleşmesi mümkün olanı ortaya koymak olarak açıklamıştır.¹⁴⁰ Bu tanım Tin’in duysal biçimdeki görünüşü olarak adlandırabileceğimiz sanatın hakikati de duyusal biçim ile bilince yansıtan şey olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴¹ Sanat her ne kadar görsellik olarak düşünülse de içerisinde tin ve idelerin hakikatini barındırmaktadır. Sanat eserinin duyusal olması bakımından yalnız duyusal olarak kavranması doğru değildir. Çünkü sanat eseri duyusal olmasına karşın içerisinde tinsel bir anlam taşımakta ve tin’in sanat eseri tarafından etki altına alınarak bir mükemmellik bulmaktadır.¹⁴² Bu açıklama ile sanatın görünüş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu görünüş hakikatin bilincine ulaşmaktaki görünüştür ve sanat bu görünüşle tinsel mükemmelliğe ulaşmaktadır.¹⁴³ Hegel bu açıklaması ile sanatın estetiğini oluşturmasında ne kadar etkili olduğunu ortaya koymuş ve sanat ile ortaya çıkacak olan estetik öz bilinç olmadan dini

¹³⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 152.

¹³⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 69-82

¹⁴⁰ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 176.

¹⁴¹ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 88-90.

¹⁴² Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 35.

¹⁴³ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 10.

ve felsefi bilincin de olmayacağını söylemiştir. Sanat eseriyle birlikte Mutlak Tin kendisini görünür kılar ve İdea'nın duyusal olarak kendisini göstermesi ise sadece sanat eseri ile meydana gelir. Yani Mutlak kavramının mutlak olarak kendine yer bulması için ilk olarak duyusal biçimde bilinmesi gerekmektedir. Bu da bize tin'in sanat olmadan kendini meydana getiremeyeceğini, sanatsız tin hakkında bir yorumun eksik kalacağını göstermektedir. Tinsel zorunluluktan meydana gelen sanat, Hegel estetiğinde de ideanın ortaya çıkmasının bir biçimi veya Tin'in bir biçimi olarak insani tecrübe kapsamında zorunlu bir tinsel biçim olması sebebiyle çok önemli bir yere sahiptir. Sanat olmadan Tin'e bir anlam yüklemek eksik olması sebebiyle sanatın ve güzelliğinin başka deneyimlerle veya hiçbir insani etkililik ile gerçekleşmeyeceği anlamı da taşır. Bu da sanat ve güzelliğinin başka bir biçime getirilemeyeceği özelliğini taşıması demektir. Hegel de sanatın Mutlak olanı ortaya koyabilmek için zorunlu olduğunu ve bu sebeple özerk, özgür bir amacı olan insani bir etkinlik olarak tanımlar.¹⁴⁴ Sonuç olarak sanat eserinin bir doğa yapıtı olmadığı, insan etkinliği olarak kendini ortaya çıkardığı, insanlar tarafından yine kendileri için yapıldığı ve onların duyularına hitap etmek için duyusal olandan oluşturulur ve sanat eseri kendi içinde bir amaç taşır.¹⁴⁵

3.2. SANATA İLİŞKİN GÜZELLİK KAVRAMI

Sanatın amacının her ne kadar ideal olanı bulmak olsa da Hegel sanatın en büyük amacının idea ve duyulur biçimin tam uzlaşması yani tinin ulaştığı bu mükemmelliği bilincimize getirmek olduğunu söyler. Fakat sanat bunu gerçekleştirebilecek bir alan değildir, çünkü sanatın içeriğini oluşturacak olan hakikatin duyu alanına girebilmesi ve kendine tam uygun olabilmesi gerekmektedir. Biçimi nedeniyle kendine özgü bir içeriğe sahip olan sanatın tek bir alanı yansıtması olanaksızdır. İnsanın en temel ihtiyaç duyduğu şeyi dışsal olarak gösteren sanatsal alanın üzerinde görünen Mutlak Tin'in sonsuzluğunu meydana getirmesiyle din ve felsefe ortaya çıkar. Böylece felsefe, din ve sanat hakikatin diğer biçimleri olarak gözükmektedir. Tek olan hakikate ulaşma ya da ifade etme şekli farklı olan bu üç alanın amacı hakikati ortaya çıkarmaktır ve bu üç alan Tin'in açılımıdır. Farklı şekillerde anlatılmaya çalışılan hakikati sanat estetik ile din vahiy ile felsefe ise kültür ile

¹⁴⁴ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 134-137; Hünler, Hakkı, 86 vd.

¹⁴⁵ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 25.

anlatmaktadır. Sanatın estetik ile anlatmaya çalıştığı hakikat insanlar üzerinde ya da toplumlar üzerinde bazı etkiler bırakabilmektedir ve Hegel oluşacak bu etkinin kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. Fakat Hegel hakikatin oluşturacağı etkinin sanatın önüne geçmemesi, sanatsal etki ile bu etkinin karıştırılmaması üzerinde durmuştur.

Hegel sanatın amacının güzeli, ahlakın amacının ise iyi olanı ortaya çıkarmak olduğunu söyleyerek bu iki sorunun birbirinden bağımsız olduğunu vurgulamıştır. Hegel'e göre güzel gerçekleşmiş olan ahenk, iyi ulaşılan uyumdur. Sanat eserlerinin eğitim, iyileştirme, düzeltme ve yüceltmek gibi ahlaksal izler sanatın amacı değildir. Sanat eserinde ahlaksal izlere rastlanabilir fakat yorum ve bireysel düşünceler olması sebebiyle¹⁴⁶ bu izlerin amaç olma gayreti, sanat olma açısından sanat eseriyle bir bağı bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere sanat eserlerine ideal olma amacı dışında bir amaç yüklememek gerekmektedir. Sanat eserleri tinsel olanı ortaya çıkarmayı amaçlar ve tinsel olmayan her şey sanatın ilgi alanına girmez.¹⁴⁸ Sanat kendi amacının dışına çıktığı zaman ancak sanat eserinin ortaya koyduğu amaç dışında yorumlamaya ve bireysel düşüncelere dayalı ahlaki etkilerde ortaya çıkmaktadır. Asıl amacı dışında sanat eğitim veya eğlendirici bir araç olmaktan kendini alıkoyamaz. Bu sebeple sanatı evrensel bir ahlaki amaç için eğitime ve düzeltme adına kullanılan bir araç olarak ortaya koymak, sanat eserinin kendine özgü amacını kendinde değil başka şeylerde aramak zorunda bırakmaktadır. Kısacası kendi özüne uygun olmayan ve düzenleme, eğitim, ün, kazanç gibi amaçların sanatın sanat olmak bakımından sanat eseriyle hiçbir ilgisi ve bağlantısı olamaz ve bu amaçlar sanat eserinin doğasını da belirleyemezler.¹⁴⁹

Duyusal kavrayış ne derecede sanatta kendini var ederse özne ile nesne arasındaki bağ da o derece aynı olur. Çünkü güzel özne ve nesnenin mutlak birliği ile ortaya çıkmaktadır. Sanat özne ile nesne arasındaki bu birliği belirli bir form çerçevesinde duyusal olarak ortaya çıkarılan güzellik ile sunmaktadır. Çünkü güzelliğini kendi mükemmelliğiyle nesneye aktaran tin kendini güzel olan nesnede göstermiştir. Güzel olan nesne ise tinin yüklediği sonsuzluk ve özgürlük ile sonu olandan sıyrılmış idea ve ideal olanın mutlak görünümüne ulaşmıştır. Bu da güzel olanın temelde duyusal

¹⁴⁶ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, 94-97.

¹⁴⁷ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 52-55

¹⁴⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 145.

¹⁴⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 51-55.

ve bilincin, görünüş ve özün, tin ve doğa'nın mükemmel birliği ile oluştuğunu göstermektedir. Sanatın mutlak hakikati, mükemmelliği, duyusal olanla meydana getirmesi güzel olanın duyusal ve gerçek bir nesne olduğunu ortaya koymaktadır. Duyusal ve gerçek olan bu güzellik nesnesi ise içerisinde tinselliği barındıran bir nesnedir.¹⁵⁰

Hegel ideal sanatı hakikate sahip ve Mutlak olanı güzellik formunda duyusal olarak ortaya çıkaran sanat olarak açıklamaktadır. Hegel güzellikten bahsederken hem varlık hem de bilgi alanını kullanmakta yani güzeli birçok özelliği içinde barındıran kavram ve gerçek bir görüngü alanı olarak açıklamaktadır. Bu nedenle de Hegel'in felsefesi içerisinde önemli bir yere sahip olan sanat ve güzel felsefesi gibi sistematik bir bütünlükle epistemolojik ve ontolojik kategori içerisinde yer alır. Güzelin epistemolojik olmasını mutlak olana bilgi aktarması ile açıklayabiliriz. Ontolojik olmasını ise mutlak olanın Mutlak Tin'in bir şekli olarak bir türde kendini gerçekleştirme olarak açıklayabiliriz. Mutlak Tin'in bir formu olan güzellik daha öncede belirtildiği üzere öznel bir kavram olmayıp, ideanın duyusal olarak bir görünüşe sahip olmasıyla nesnellığe bürünmesi olarak tezahür etmektedir.¹⁵¹

Hegel sanatın sanatçıların veya insanların duygularını ifade etmesinin yanında kültürlerinde duygularını ifade ettiğini açıklamaktadır. Çünkü sanat eserlerinde bireyselliğin toplumsallığa dönüştüğü duyguların da içinde bulunduğu kültürün en ihtişamlı düşünceleri bulunmaktadır. Bu da sanatı toplumların dahi düşünce ve inançlarını yani duyusallık ve tinselliğini ortaya koyan bir kilit noktası haline getirmektedir. Sanatın bunu din ve felsefeden farklı olarak mükemmel gerçekliği duyusal olan ile doğanın görünüş şekline bir tutarak gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.¹⁵²

Sanat eserinin ortaya koyduğu güzellik kendini en içten duygularla, duygularla, sezgilerle meydana çıkarmaktadır. Bu sebeple sanatın düşünme haricinde başka bir alanı mevcuttur ve ortaya çıkardığı eserin kavranabilmesi bilimsel olarak düşünmeden farklı bir organı gerektirmektedir.¹⁵³ Hegel bu açıklamasıyla sanatı sadece akılsal olan bir etkinlikten ayırarak sezgi, duyu ve duygulara da dayandırmıştır. Croce ile kendini gösteren sezgi kavramı Hegel'in bu açıklamasıyla birlikte onun idealist estetik anlayışı

¹⁵⁰ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 73-95

¹⁵¹ Hünler, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 145 -148.

¹⁵² Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 8.

¹⁵³ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 5.

içerisinde de yer almıştır. Çünkü Hegel'e göre sanat eserinin temeli hayal gücünün sınırsızca ortaya çıkmasıdır.¹⁵⁴ Hayal gücü ise duyunun bilincini genel bir biçimde veya ide olarak değil, fakat nesnel bir biçimde ve gerçeklik ile oluşur.¹⁵⁵ Yani Mutlak Tin'e duyusallık kazandıran sanattır.

Sanat, duyusal biçimde Mutlak Tin'i ortaya çıkarır ve Mutlak tini mükemmelliğe yükselten duyusal nesne de sanat eseridir. Çünkü sanat, din ve felsefe aşamalarından geçen Mutlak tin, ilk olarak görünümüne kavuştuğu yer sanattır. Böylece Mutlak olanı özü ile ortaya çıkaran sanat eseri en yüksek, mükemmele ulaşmış bir duyusal biçimdir. Fakat Mutlak Tin'i bilme açısından ortaya çıkaran duyusal biçim sonsuz değildir.¹⁵⁶ Bu sebeple Mutlak tinin duyusal bilgisine ulaşmayı sağlayan sanatın görevi kendinden sonra gelenler için bir zemin hazırlama konusunda sınırlı kalmış ve duyusal olanla ortaya çıkan Mutlak Tin bu noktada sınırlılığını aşmak için kendine uygun olan din ve felsefeye yönelmiştir.¹⁵⁷ Sanat bu anlamda sınırlılığını barındırmakta ve mutlak olanın ortaya çıkabilmesi için konumunu daha yüksek bilinç biçimlerine sahip olan alanlara bırakmaktadır. Mutlak tinin tam uygunluk göstermesi açısından sanat yeterli değildir. Sanat daha yükseğe ulaşma noktasında din ve felsefe için bir ön adımdır. Hegel tinin amacını gerçekleştirilmesi için ilk adım olan sanatın en önemli görevinin bu olduğunu söyler.

Hegel, Mutlak'ın aşamalarının başında gelen sanatın, din ve felsefe için bir basamak olarak görevini tamamladığını söyler. Bu sebeple yaşanan yüzyılın şartları sanat yapmak için yeterli değil ve tinin sanatsal biçim olarak meydana gelmesi günümüzde tinin bir görevi değildir. Kavramsal düşünceyi ortaya çıkarmak için mutlak sanat yerini estetiğe bırakmıştır. Sanat, sanat eserleriyle Tini mükemmelliğe taşıdığı çağ, tinin bilince ve özgürlüğe varma konusundaki çabalarıyla başka bir çağ gerektirmiştir. Sanatın ilk basamak olarak aşılmasından sonra sanatın ne olduğunu yani sanat üzerine düşünme işlemi gerçekleşecektir. Bu da sanattan çok sanat felsefesine ihtiyaç duymamız gerektiğini yani estetiğin sanatın yerini alması gerektiğini göstermektedir.¹⁵⁸ Sanat, üzerine düşünmek, sanatın felsefesini yapmak için yerini

¹⁵⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 6.

¹⁵⁵ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 281.

¹⁵⁶ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 126.

¹⁵⁷ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 8

¹⁵⁸ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 11-12.

estetiğe bırakmıştır.¹⁵⁹ Fakat günümüzde, sanatın yerini estetiğe bırakması yetmemiş farklı teknolojilerle gelişen ve değişen sanatın yeni formları pratiğe bakıldığı zaman Hegel sanatının aşıldığı görülmektedir.¹⁶⁰ Hegel aşılın sanatı bilimsel olarak ele almak için sanat felsefesini geliştirir. Felsefenin kavram üzerinden ilerlemesi üzerine sanat felsefesinin de bir kavram olarak açıklanması gerekir. Sanat felsefesinin oluşturan kavram ise güzel'dir. Bunu sanat eserinin oluşturma ve sanatın tek tek değerlerini ortaya koyma çabası olmadığından kavramın zorunlu olarak meydana gelmesi ve bununda güzel kavramıyla olabileceğini olarak açıklayabiliriz. Hegel bu kavramla sistematik sanat felsefesinin özünü ortaya koyar. Hegel güzel kavramını da tek olarak ele almamış bu kavramı üç bölümde incelemiştir.

Bu bölümlerin başında ise daha öncede bahsettiğimiz gibi idea gelmektedir. İdea felsefi bir terim olarak duyularla algılanmış nesnelere olgunlaşmış ilk örneği olarak açıklanabilir.¹⁶¹ Hegel ise ideayı doğa ve ruhun diyalektik süreçte özgünleşerek ortaya çıkarılan mutlak düşünce yani insan bilincinin oluşturduğu ruhsal güç olarak açıklamıştır.¹⁶² Diğer bir deyişle ise idea tek ve mutlak anlamına gelen hakikattir.¹⁶³ Bu teklilik ideanın öznel bir düşünce olduğu veya bir şeyin içerisinde ya da yanında bulunduğu anlamına gelmez, aksine idea sonu bulunan her şeyi içinde barındıran, zıtlıkları birleştiren mutlak hakikattir. Kavram ve nesnel oluşun somut şeklidir, somut ve mutlak olan idea doğrudan güzeldir.¹⁶⁴

Hegel varlığını ve varlığına ait özellikleri sorgulamadan herhangi bir şeyi felsefesine konu edinmemiş ve var olanın da idea ile hakikate ulaşabileceğini söylemiştir. Yani sistematik ve bilimsel olarak ele almak gerektiği için var olanın bir kavrama denk gelmesi gerekmektedir. İdea kavram olarak kendisini var edebildiği için kavram olarak açıklanan şey hakikattir. Hakikate sahip olan şey özne ve nesne zıtlığını kendi içerisinde sentezleştirmiş olan şeydir. Bir nesneyi varlığı bakımından idea olarak ele alabiliriz fakat hakikat açısından ele alınamayabilir. Bu da ideaya tam uygun bir nesne olmadığını gösterir ve sadece nesnelliği içerisinde barındırması sebebiyle tam

¹⁵⁹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 133.

¹⁶⁰ Mehmet H. Doğan, *100 Soruda Estetik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1975, 103.

¹⁶¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, 528.

¹⁶² Hüseyin Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara 2009, 169-70.

¹⁶³ Takıyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, 81.

¹⁶⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 105.

uygun olmaz. Hegel bu noktada her şeyin idea olmadığını vurgular ve var olan bir şeyle, idea ile hakiki var oluşu gerçekleştiren şey arasında ayırım olduğunu söyler.¹⁶⁵ Hegel hakikate ulaşan ve mutlak olan güzel'i şöyle açıklamıştır:

“Görünüş, basit bir şekilde içsel veya dışsal bir varoluşa sahip olduğu yahut kendi sıfatıyla gerçeklik olduğu için değil, sadece bu gerçeklik Kavram'a karşılık geldiği için hakikidir. Hakikat ise, hiç bir şekilde mevcut olan bir şey ile benim idelerim arasında bir uyum bulunduğuna işaret eden öznel anlamda değil, ama kendi gerçekliği içerisindeki egonun veya bir dışsal nesnenin, bir eylemin, bir olayın, bir durumun, bizzat bir Kavram'ın bir gerçekleşmesi olduğunu gösteren nesnel anlamda hakikattir. Bu özdeşliğin kurulması gerekir. Bu özdeşliğin kurulmadığı takdirde, o zaman mevcut olan bir şey, sadece kendisinde bütün Kavram'ın değil, ama Kavram'ın ancak tek bir soyut yanının nesnelleştiği bir görünüş olur; ve o yan, eğer bütünlük ve birliğe karşı bağımsız bir biçimde kendi kendisi içerisinde kendisini kurarsa, hakiki Kavram'a karşıt bir biçimde yavaş yavaş yok olur. Böylece hakiki bir gerçeklik, gerçekten içerisinde İdea'nın kendisinin, kendisini varoluşa getirdiği için, hakiki olan bir gerçekliktir, yani yalnızca Kavram'a tamuygun olan gerçekliktir.”¹⁶⁶

Hegel estetiği de genel olarak; estetik bir süreç içerisinde, duyuşsal olanın tinselleştirildiği ve tinsel olanında duyuşsallaştırıldığı bir nesne olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁷ Hegel'in estetiği ele alındığı zaman sanat ve güzel kavramları hakkında yaptığı açıklamalardan da anlaşılacağı gibi sanat eserlerinin ikili bir yapıya sahip olduğunu görmek mümkündür. Bu ikili yapı sanat eserinde öncelikle amacı, içeriği ve anlamı olarak daha sonra ise sanat eserinin içeriğinin görünüşü ne anlattığı ve ortaya çıkışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanat eserindeki bu ikili yapı dışsal ve nesnel olan, tek duyuşsal olanın bir özeti olarak görünerek önemli bir etkiye sahiptir ve bu sebeple sanatta içeriğin özü ile bir bağ kuran ve içeriğin anlamını yüklenmeyen hiçbir şey yoktur.¹⁶⁸ Sanat, içeriğini ideanın, biçimini ise duyuşsal olanın şekillenmesinin oluşturması olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Yani sanat, tümelliği içerisinde kendi sıfatıyla kavramı, duyuşsal ortam yoluyla kavranabilir kılma amacın henüz sahip olmayan, ama kendi görünüşü içerisinde daha yüksek, daha derin bir yöne ve anlama sahip olan duyuşsal bir şekillendirme tarzı içerisinde hakikati zihinlerimizin önüne koyar: çünkü

¹⁶⁵ Hünler, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 150.

¹⁶⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 110.

¹⁶⁷ Nejat Bozkurt, “Hegel Felsefesinin Düşündürdükleri”, *Felsefe Dergisi*, İstanbul 1990, 146.

¹⁶⁸ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 95.

güzelin ve onun sanat tarafından üretiminin özü, tamda bireysel görünüşle kavramın birliğidir.”¹⁶⁹

Amacı ideal olan bu durumu ortaya koymak olan sanatın, ideal olanın hakikate ulaşmadan ya da ona karşı olarak değil hakikatin içerisinde yer almasıyla amacına ulaşabileceğini “ideanın kavramına göre şekillenen gerçeklik olarak idea, idealdir” olarak açıklamıştır.¹⁷⁰ Bu açıklama da idea ile duyulan biçimin anlaşması yani gerçekliğin ideaya uyarlanır biçime gelmesiyle sanatta idealin gerçekleşebileceğini göstermektedir.

Hegel güzellik kavramının, hoş, faydalı, iyi gibi kavramlardan ayırt edilmesi gerektiğini söyler. Çünkü güzel kavramı sınırsızlık ve bağımsız olma durumuyken örneğin iyi kavramı taraflı ve öznel olmaktadır. Güzel kavramı aynı zamanda aklın bir ürünü olarak hoş ve iyi olarak karşımıza çıkabilir fakat talep edilen bir ürün olduğu zaman talep edilen ürün araç olarak kendini göstermektedir. Hegel, güzel kavramının temelinde güzel olan nesnenin kendinde bir amaç olarak ortaya çıktığını ve bu amacın kendisi dışında başka amaçlar tarafınca fayda sağlamadığını söylemektedir. Bu sebeple sanatta amaç eğitimsel, ruhsal veya toplumsal ihtiyaçlara yarar sağlayan bir şey olamaz. Sanatın amacı olsa olsa başka bir alana fayda sağlamak değil kendi ulaşmak istediği amaca erişmek olmalıdır. Asıl amaca ulaşmak ise idea'nın duyusal olarak görünmesi ile meydana geleceği için sanatın ulaşması gereken nihai amaç idanın duyusal görünüş ile güzelliği ortaya çıkarmak olacaktır. Güzel sadece duyusallıkla var olamaz, duyusallıkla birlikte idea ile fark edilerek güzel ortaya çıkar. Bilincin Mutlak Tin'i burada sanatsal güzellikle kavradığını görebiliriz.

Hegel estetik bilincin arada bağ bulunmaması dolayısıyla ilk bilinç tarzı olduğunu söyler. Buradan da anlaşılacağı üzere güzel kavramının gerçek amacına ulaşması ve bu amacın sonucunda Mutlak olana ulaşmasının ilk şekli sanattır. Hegel de bu açıklamasıyla idealist estetikte olması gereken bütün özellikleri neredeyse açıklamıştır. İdea'nın duyusal alanda görünmesiyle ortaya çıkarılan güzellik tüm idealist estetik arayışçıları tarafından doğru sayılabilecek bir tanımdır.¹⁷¹ Çünkü güzel ideanın maddi olarak görünmesini sağlamış, duyusallık ve tinselliği içerisinde barındırmıştır.

¹⁶⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 101.

¹⁷⁰ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 73.

¹⁷¹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 152.

Felsefenin zıt olan bu iki kavramını yani madde ile ruh kavramlarını Hegel güzel kavramıyla aynı çerçeve içerisine almış, form ve içerik kendi kendine eşit duruma gelmiştir. Hegel sanat eserlerini biçim ve içerik yönünden ayırmaktadır. İçeriği genel bir tanımla idea, tin olarak açıklayan Hegel, biçimi ise genel anlamıyla duyuşsal madde olarak tanımlamıştır. Sanatın bu iki yönü birbirine sıkı bir bağla bağlı olup bir bütün gibidir. İçsel olanın ancak kendisini dışsal olanla ortaya çıkarabilmesi ve dışsal olanla var olabilmesi bu bağın bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Mutlak tinin sanat güzelliği olarak kendini gösterebilmesi için form ve içeriğin bir ve aynı olması gerekir. Hegel ise bunu içeriğin form halinde bulunmasıyla ve formun da oluşan bu duruma tam uygun yani mükemmel olmasıyla, meydana geleceğini söylemektedir.

Güzel kavramının idea olduğunu açıklayan Hegel, güzellik ve hakikatin özdeş olduklarını vurgulamıştır. Güzel olan nesnenin hakikati içerisinde barındırması gerekir. Hakiki olarak var olan idea dışsal olarak kendini ortaya koymaktadır. Dışsal olarak var olan nesne hakikate ulaşır, bilinç bu hakikati herhangi bir etken olmadan algılar ve bu nesne varlığını özülle ortaya koyarsa idea hem güzel hem hakiki olur. İdeanın duyuşsal olarak dolayimsız ortaya çıkması güzeli meydana getirmektedir. Hegel şu şekilde dile getirmiştir:

“Kendi sıfatıyla güzellik bakımından duyuşsal ve nesnel olan, kendilerinde bağımsızlık taşımazlar; onlar varlıklarının dolayimliliğini feda etmek zorundadırlar, çünkü bu varlık yalnızca Kavram’ın varoluşu ve nesneliliğidir ve bu da Kavram’ın saf bir görünüşü olarak değerli olan bu nesnel varlıkta sunan bir gerçeklik olarak ortaya atılmıştır.”¹⁷²

Güzellik ve hakikat arasında farklılığın olduğunu söyleyen Hegel, bilincin güzele ulaşmasını mümkün bulmaz. Bilincin gerçeklikle ideal, duyuşsal ile somut ve nesnel ile öznel arasında farklılık olduğunu söylemektedir. Kendi içerisinde bu zıtlıkları özdeşleştiremeyen bilinç hakiki olamaz. Sonsuz ve özgür olan güzel özneliği barındırır da bu öznel sadece kendi içindedir ve bunu özgünleştirerek sonsuz ve özgür bir biçimde varlığını ortaya koymaktadır. Çünkü güzel, idea ve hakikati kendi içerisinde özgün bir hale getirmektedir. Kavram, mükemmelliğe ulaşarak sonsuza erişir ve somutlaşarak da kendini ruhsallaştırarak özgün olan bu kavram özgürlüğe kavuşur. Güzellik bilinci aşar çünkü sonu olan bilinç özgürlüğe kavuşamaz. Bu bakımdan

¹⁷² Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 110-111.

güzellik öznel tin ile ilişkilidir. Hegel'e göre bilinç ile var olanı algılayarak tasarımıyarak ve cisimleştirerek sınırladığımız şey sadece o şeyi sınırlamakla kalmaz ön yargı ve hayal gücümüzü de sınırlamış olur.¹⁷³ Böylelikle nesnelere anlaşılacağını söyleyen Düşünür, bu durumun nesneyi özgürleştirip ve nesnede bulunan öznelinde kısıtlanacağını vurgulamıştır. Kendini güzel olarak ortaya çıkaran şey kendini gerçekleştirmiş ve kendi içerisinde öznel olur.¹⁷⁴ Böylece nesnenin kendinde kendini gerçekleştirmesi özne ile arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır. Sonuç olarak öznel olanın nesnelleştirilmesi ve nesnel olanın öznelleştirilmesi olarak yani öznel ve nesnel olanın özgün hale gelmesiyle güzel kavramı kendini oluşturmaktadır.

3.2. DOĞAYA İLİŞKİN GÜZELLİK KAVRAMI

Hegel doğa güzelliğini konu edinirken felsefi sistemindeki idealist yapıyı kullanmıştır. Hegel de doğa kademeler şeklinde ele alınmıştır. Bu kademeler birbirine bağlı olması sebebiyle zorunlu olarak birbirlerini izlemektedirler. Hegel doğa güzelliğini konu edinirken ele almış olduğu bu kademeler ile birlikte dış dünyada bulunan varlıkları sınıflandırır ve yapmış olduğu bu sınıflandırmada mutlak güzelliğe en benzer biçimin hangisi olması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma ile birlikte dış dünyada bulunan güzel olan şeyler kendi felsefi sistemi içerisinde değerlendirmiştir. Hegel açısından sanat felsefesinde mutlağa ulaşmak için öncelikle dış dünyaya yönelerek doğa güzelliğini ele almak gerekir. Hegel güzel kavramını açıklarken dış dünyada varlığı bulunan bir şeyin kavrama ve duyumlarımıza ilişkin olanları tin ile uyumlu bir şekilde birleştirmiştir. Duyumlarımıza ilişkin olan bu varlıklar kendi özlere bağlıdır. Yani başka bir ifadeyle tinsel bir varlıktan bahsedilirken o varlığı başka bir varlık ile ilişkilendirmek gerekir, çünkü tinsel bir varlık tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Bu yüzden dış dünyada bir varoluşu bulunmalıdır. Yani maddi ve doğal bir hayat ile bağ kurması gerekir.¹⁷⁵

Duyusal varlığın bir parçası olan tinsel varlık ile oluşturduğu birlik kendisini güzel olarak duyusal bir şekilde ortaya koyan ilk görünüş şekli olan doğayı meydana getirir. Herhangi bir şeyin doğada idea olarak varlığa bürünmesi için o şeyin kendi özü

¹⁷³ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 112.

¹⁷⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 113.

¹⁷⁵ İsmail Tunali, *Sanat Ontolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, 39.

içerisinde var oluşa gelişi açısından farklı özellikler göstermesi gerekir ki Hegel bunu doğa güzelinde kavramın idea formuna ulaşabilmek için farklı şekillerde ortaya çıkacağını söylemiştir.¹⁷⁶Bu soyutlama ve farklı biçimler sonucunda ide doğada bir ayrışma sonucu kendi dışında bir dış varlık oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Hegel bu ayrışma sonucu oluşan dış varlığın varoluş biçimlerini üç şekilde ele almaktadır. Kavramın varlığa gelişinin ilk şekli o kavramın dış dünyada tamamen nesnel bir şekilde algılanmasıdır. İkinci varlığa geliş şekli ise birbirlerinden ayrı ve farklı biçimlerde varoluşları gerçekleşmiş olan ve bir sistemle birbirleriyle ilişkilendirilmiş varlıklardır. Üçüncü varlığa geliş şekli ise doğal bir görüngü yaşamıdır.¹⁷⁸ Hegel'e göre kavramın ilk varlığa geliş biçimi tam anlamıyla tinsellikten uzak nesnel bir şekilde doğaya ait olan maddi bir dünyadır. Bu varlığa geliş şeklinde bütünüyle dışsallık kendini göstermiştir. Bu varoluş biçimi ideadan bağımsız bir şekilde duyular ile algılanmaktadır. Buda bize gösterir ki yüzeysel duyular aracılığıyla algılanabilen bir biçimdedir. Bahsedilen bu varoluş biçimi için mutlak bir bütünlükten söz edilemez. Çünkü bu biçim dış dünyaya ait olup mekanik ve fiziksel olarak bütünlük oluşturmaz tikel parçaları şeklinde kendisini gösterir. Örneğin bir metalin özellik bakımından aynı şeyleri içermesine karşın metal içerisinde birçok mekanik ve fiziksel özellikler vardır.¹⁷⁹

Hegel açısından cisimlerin kendi içlerinde bulunan şeyler tikel varoluşlara sahip olan bir genellikten yoksun bulunmaktadırlar. Anlaşılacağı üzere bu parçalar kendi içlerinde de birleşimleri anlamında bir bütünselliği ve geneli ifade etmemektedirler. Yani birbirlerinden ayrı bulunan tikel parçaların, birleşimlerini oluşturmakta ve bu anlamda bir geneli ifade etmeyerek herhangi bir anlam taşımamaktadırlar. Çünkü bu parçalar tam anlamıyla birbirlerini tamamlayacak, bütünleştirecek şekilde bir arada bulunmamışlardır. Bu durumu örnek ile açıklayacak olursak; bir demiri ele alacak olursak onun birleşmiş olan parçaları anlamsız bir durumdadır ve birbirlerinden ayrıldıklarında da nitelik anlamları açısından bir değişiklik göstermemektedirler; yani neyse o kalmaktadırlar.

Hegel açısından herhangi bir ham maddelerin birleştirilmiş olan parçaları soyut anlamda çokluğu ifade etmektedir ancak birleştirilmiş olan bu parçalar bir arada

¹⁷⁶ *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 113.

¹⁷⁷ Selahattin Hilav, *Felsefe El Kitabı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 145.

¹⁷⁸ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 116

¹⁷⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 116

olduklarında bile aynı özelliklerinin tekbiçimliliği hiçbir anlam ifade etmeyecek şekilde kendilerini göstermektedirler ve ifade etmiş olduğumuz bu parçalar tam anlamıyla maddi ve nesnel bir çokluk anlamında kendilerini göstermektedirler.¹⁸⁰ Anlaşılacağı üzere bu parçalar herhangi bir birleştirme işlemi olmadan tek başlarına bir anlam ifade etmemektedirler ve bir anlam içermeyen soyut çokluklardır. Burada ifade etmiş olduğumuz kavramın ilk varlığa gelişidir. Bütünden ayrı bulunan maddi bir varlığın parçalarının yalnız başına bağımsız bir varoluşlarından söz edilemez ve bu parçaların da ideal bir birleşimleri yoktur. Hegel açısından ideal bütünden ayrı olan bu parçalar soyut ve kusurlu varlıklardır.¹⁸¹ Bu parçaların kusurlu olma nedenleri yalnız başlarına bir bütünlük oluşturamamaları ve ideal olan varlığa yaklaşamamalarından kaynaklanmaktadır. Soyut varlık olarak ifade edilme nedenleri ise bütünden bağımsız olarak bu parçaların herhangi bir anlamı içermemesidir. Ancak bütünlükle birlikte anlam kazanmaktadır.

Hegel, güzel kavramını ele aldığı anda, güzel olanın hakikat veya idea olduğunu ifade etmektedir. Bu güzel kavramının nesnel hali mutlaka göstermediği için onun bu hali güzel anlamıyla ifade edilememektedir. Çünkü Hegel'in bu bahsetmiş olduğu ideal güzellik görüşünden uzak olan şey yukarıda değinmiş olduğumuz gibi maddi nesnelere soyut ve kusurlu olmalarıdır.

Kavramın doğada yani dış dünyada ikinci varlığa geliş şekli ise Hegel'in ifadesi ile kendi içinde bağımsız bir şekilde varlığı meydana çıkmış ve bu bağımsızlık olsa bile düzenli bir sistem içerisinde birbirleri ile bağlantılı olan varlıkları konu almaktadır. Hegel bu nesnelere doğal nesnelere olarak adlandırmaktadır. Hegel açısından nesnel olanın gerçek doğası bu bağımsız varlıkların bağımsız olmalarına rağmen aralarında kurulmuş olan düzen ve sistem içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bütünden ayrı olarak yalnız başlarına varoluşu olan tikel cisimler bağımsız bir varoluşlarına sahiptirler, aynı düzen ve sistem içerisinde bütünlük ifade edecek şekilde kendilerini göstermektedirler.¹⁸² Hegel, bu ifade etmiş olduğu varoluş şekline güneş sistemini örnek göstermektedir: Gökyüzündeki sistemler her ne kadar birbirlerinden ayrı gibi görünseler de hepsi bir sistem içerisinde bütünlük oluşturduklarından dolayı ne iseler odurlar. Bu

¹⁸⁰ Hünler, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 160.

¹⁸¹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 117.

¹⁸² Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 117.

cisimler kendi başlarına anlamlı oldukları gibi sistemli bir bütün içerisinde de yapmış oldukları işlevleri bakımından ve kendilerine ait olan özellikleri açısından da anlam kazanmaktadırlar. Bu parçaların aralarında bulunan sistemli ve düzenli ilişki içsel bir birlik oluşturmaktadır. Hegel bu cisimlerin diğerleri gibi anlamsız olmadıklarını dile getirmiştir. İfade etmiş olduğumuz bu anlamlı tikel cisimler yalnızca kendi başlarına değil bir birlik içerisinde de anlamlı olmaktadır. Bu düzen ve sistem içerisinde tikel varlıklar kendi varlıklarını gerçek kılmalıdır ve görünür olmalıdırlar. Ancak her ne kadar bu düzen ve sistem içerisinde kendilerini görünür kılmaya çalışsalar da Hegel'e göre doğada bulunmuş olan bu cisimlerin varoluş biçimleri tam anlamıyla ideal bir birliği ifade edemediği için kusurluluğu içermektedir. Çünkü burada olan bütünlük ve birlik tikel olan cisimlerin bir araya gelerek birbirleri ile ilişki kurmasından ortaya çıkmaktadır ve bu sistem içerisinde tek bir cisim şeklinde varlıklarını göstermektedirler. Örnek vermiş olduğumuz gibi güneşin sistemli bütün içerisinde bağımsızlığı ve kendinde bir varoluşu bulunmaktadır. Güneş sistemi içerisinde bulunan her cisim tekliği ifade etse de ve her cisim bir tekliği görünür kılsa da bu kavram yine de kendi gerçek varoluşu içerisinde bulunmaktadır.¹⁸³ Güneş sisteminin sahip olmuş olduğu gerçek varoluşu, ondan hareketle görünürlüğü olan diğer cisimlerin bağımsız bir şekilde karşılıklı dışsallığı olarak ifade edilmektedir. Burada ifade edebileceğimiz bir ideal ya da içsel bir bağımsızlık söz konusu değildir.

Hegel'e göre kavramın gerçek anlamda varoluşunun amaçladığı şey birbirinden ayrı, bağımsız olan cisimlerin gerçekliği ve bu cisimlerin yine aynı şekilde bağımsız kalarak nesnel bir birlik oluşturmuş olmalarıdır.

Dile getirilen şeyler kavrama denk gelip dışsallık anlamında bu kavramı görünür bir şekilde ortaya çıkarmalı ve onunla bir olmalıdır. Fakat her tikel şeyin bağımsız olma durumunun görünür kılınmaması halinde ve daha sonra da içerisinde bulunan bu bağımsız tikel cisimlerin öznel birliğe tekrar geri dönmesiyle ideali nesnel olarak görünür kılmaktadır. Birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan bu cisimler yalnızca bağımsız bir şekilde varoluşa sahip olmamalarından dolayı parça olarak değil de üye olarak vardılar ve kendi ideal düzenleri içerisinde hakiki anlamda varoluşa sahip

¹⁸³ Hünler, Hakkı, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 161.

bulunmaktadırlar. Bu anlamda ifade edilmiş olan bir birlik ideal anlamda birliği oluşturmaz.¹⁸⁴

Hegel bu birliğin merkezini güneş sistemi olarak düşünmektedir ve onun tikel bir cisim olma özelliğinden dolayı mekanik yasalara bağımlı olduğunu da vurgulamıştır. Çünkü güneş kendisini bu ideal birliğin merkezi olarak göstermemektedir ve diğer cisimler karşısında da maddi bir nesne olarak bulunarak bir dirence de sahiptir.¹⁸⁵ Hegel açısından güneş sisteminde bulunan bu ideal birlik bize nesnel anlamda bir birliği vermemektedir. Çünkü bu ideal birlik onun içerisinde bulunan parçalardan hareketle olan bir birlik olduğundan dolayı kavrama ilişkin bilgiyi bize vermemektedir. Kavrama ilişkin bilgi veremediği için Hegel bu varoluş tarzının da kusurlu olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü Hegel açısından bu güzellik kavramı kendisini nesnel bir ideal ve birliktelik içerisinde meydana getirmektedir.¹⁸⁶

Yukarıda ifade ettiğimiz ikinci varoluş biçiminden sonra Hegel bir de üçüncü varoluş biçiminden bahsetmiştir. Bu üçüncü varoluş biçimini de ideanın doğal bir anlam içerisinde varoluşunun olması için “yaşam” olarak ifade etmektedir. Doğa içerisinde ifade edilen bu yaşam, artık son aşamadır. Çünkü artık kendi içine çekilmeye başlar ve öznellikten uzaklaşmaya başlar. İfade edilen bu yaşam alanı tinin kendi varoluşu için araç niteliğindedir ve bundan kaynaklı olarak da tinin karşısında bulunmaktadır. Bu yaşam alanı, doğal yaşam ve tin ile ilişki içerisinde olan yaşam olarak dışsallığının belirtisini göstermektedir.¹⁸⁷ Hegel’in bu varoluş biçimini yaşam alanı olarak ifade etmesinin sebebi ideanın canlı bir varlık içerisinde edimlerini göstermesidir. Bu yaşam alanında ilk olarak kavramın parçalarının sahiliği tam olarak gerçek anlamıyla bulunmaktadır; ikinci olarak ise bu yaşam alanında bu parçalara ilişkin olumsuzlanmalara bulunmak: yani kavramın kendinde bulunan ideal özneliği bu yaşam alanında bulunan gerçekliği kendisi ile bağımlı kılmaktadır; son olarak bu yaşam alanı kavramın olumlu bir görünüşünü ifade etmesi anlamında içerisinde kendi varoluşunu gerçekleştirme yetisine sahip sonsuz olma açısından tin sahibi olan şeydir. Bu yaşam, ideanın bir varoluş alanıdır ve bu alanda kavram ile gerçeklik birbirini tamamlayarak nesnel birliktelik ile kendini açığa koymaktadır.

¹⁸⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 117-118.

¹⁸⁵ Hünler, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, 161.

¹⁸⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 118.

¹⁸⁷ Hegel, *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 580-581.

Hegel'e göre bir yaşamdan bahsedilebilmesi için orada ruh ile beden bir arada olması gerekmektedir. Çünkü bu ikisinin oluşturmuş oldukları birliktelik sayesinde, birlikteliğin gerçekleştirilmiş olduğu yaşam alanı ideanın doğada bulunan ilk görünüşüdür. Bu ideanın doğada ilk görünüşü olan yaşam içerisinde bir arada bulunan ruh ve beden birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan farklı şeyler değillerdir. Çünkü bu yaşam ruh ile beden bir birliğinden oluşmaktadır; o yüzden onları birbirlerinden farklı şeyler olarak ifade edemeyiz. İdea, yaşamda ruh ile bedenin birleşmesi ile birlikte ilk defa somut ve edimsel bir görünüş kazanmış olmaktadır. Yaşam, ruh ve bedenin birlikteliğinden oluştuğu için eğer herhangi birisi diğerinden ayrılırsa yaşam sona ereceği gibi böyle bir birliktelikte olamayacaktır.¹⁸⁸

Bu yaşam yani canlı organizma ideanın varoluşu için en uygun alandır. Çünkü Hegel'e göre idea canlı şeydir ve idea gerçekliktir. İdea kendi varoluşu itibariyle soyut olduğundan dolayı kendisini bu yaşamda maddi olarak somut bir şekilde görünür kılmaktadır. Bu yüzden yaşamın varoluşunda, ruh çok önemlidir. Ruh, ideanın varoluşu olarak kendisini gerçek doğada ortaya koymasından dolayı bu doğa inorganik doğadan daha yüksek bir konumda olmuştur. Ancak bazı durumlarda ruhun tam anlamıyla bedene bir mutlaklık veremediği ifade edilmektedir. Sonsuza dek bu birliktelik devam edemeyebilir; çünkü beden doğası itibariyle ölümlüdür. Bu yüzden beden ile ruh birlikteliği bir yerde sona erebilir. Bundan dolayı kavramın varoluşunun diğer varlıklara paylaşımı da söz konusu olmaktadır. Ancak bu paylaşımda kavram ile hakikat tam birbiriyle birleşemediği için kusurludur. Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz bedenin ölümlü olması durumu Hegel'e göre ruh ile beden birliğinin bozulmasının bir sonucudur; yani ölüm ikisinin birlikteliğinin ortadan kalkması durumunu ifade etmektedir. Yaşamın varlığı ruh ve beden birliğinden kaynaklanmaktadır; her ikisinin birliğinin olmaması durumunda da yaşamdan söz etmek mümkün olmayacaktır. İçerisinde herhangi bir karşıt durum bulundurmeyen bir şeyin olamayacağını da belirtmek gerekir. Hegel'e göre böyle bir durumda canlı şeylerde bulunmayacaktır. Çünkü yaşamın ruhu kendi içinde karşıtlıklarla dolu olmasına rağmen onların üstesinden gelmesinden kaynaklanmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere ifade ettiğimiz durum sürekli bir yaşam sürecini oluşturmaktadır ve yaşam bir süreç olarak vardır.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 118.

¹⁸⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 120.

Hegel'e göre süreç olarak var olan yaşam ikili bir ilişki ile yaşamın idealizmini ifade etmektedir. Bu ikili ilişkiyi açıklayacak olursak: İlki organizmada var olan bütün üyelerin gerçek parçalarını yaşamda hissedilebilecek bir biçimde varoluşa getirmeleridir. Diğerisi ise organizmada bulunan bu üyeler birbirlerinden bağımsız bir şekilde varoluşlarını sürdürmek istediklerinde bu durumda tümel idealitelerini meydana getirme söz konusudur. Yaşamın idealizmindeki bu iki ilişki ile birlikte yaşam süreci oluşmaktadır. Hegel bu ifade etmiş olduğumuzu da yaşam idealizmi olarak belirtmektedir. Bundan dolayı da parçalar doğal yaşam içerisinde bir varoluşa sahip olmaktadır ve bu varoluş içerisinde anlam kazanmaktadır.

Hegel bu durumu şu şekilde örneklendirmektedir: “Bir el kesilirse, kendi bağımsız varlığını yitirir; organizmanın içerisinde olduğu şey olarak kalmaz; hareketliliği, çevikliği, biçimi, rengi vb. değişir; bütünüyle çürür ve ölür.”¹⁹⁰ Yani Hegel'in ifade etmiş olduğu canlı vücudun herhangi bir parçasının bu bütünlük içerisinde ayrılmaması onun canlılığını yitirmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden parçalar bütün ve birlik içerisinde kaldığı sürece varlıklarını sürdürebilmektedirler. Burada ifade edilmiş olan birlik yaşam sürecinde meydana gelmiş olan bir birliktir ve idea da bu yaşam sürecinde hakikatini kazanmaktadır.

Yaşam süreci olarak ifade etmiş olduğumuz organizmaların canlı birlikteliğinden oluşmaktadır; yani bu birlik içerisinde canlılık bulunmaktadır. Yaşam süreci içerisinde ruh kendisini görünür kılmaktadır. Yaşam ruhun varlığa gelmiş olduğu bir dış görünüş anlamındadır. Buradan anlaşılacağı üzere canlı organizma kendi varlığında hem tümelliği hem de tikelliği barındırmaktadır. Burada düzenli ve sistemli bir birlik vardır. Canlı varlığın eylemde bulunması da ideanın bir belirtisidir. Canlı varlığın eylemde bulunması ideaya özgür bir varoluş kazandırmaktadır. Bu özgür varoluşu kazanması onun inorganik doğadan daha yüksek bir yerde olduğunu bize göstermektedir. Çünkü inorganik doğada cisimler kendi başlarına özgürce hareket etme yetisine sahip değildir. Ancak organik doğadaki bir canlı varlık kendi başına özgürce hareket etmektedir. Bu yüzden özgürce yapılan hareket onu inorganik doğanın daha üstüne çıkarmaktadır. Örneğin canlı bir varlık kan dolaşımı gibi hareketler ile kendi yaşamını sürdürmektedir ve herhangi bir dıştan kaynağa veya güce ihtiyaçları

¹⁹⁰ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 121

bulunmamaktadır.¹⁹¹ Bu kendiliğinden olan hareketler onu daha yüksek bir evreye taşımaktadır.

Hegel açısından bahsetmiş olduğumuz yaşam, ideanın ilk biçimidir. Bu yaşam içerisinde herhangi bir varlığın kendiliğinden özgürce olan edimi somut bir biçim olarak hayvan yaşamını da meydana getirmektedir. Bu bağlamdan hareketle Hegel, doğadaki güzellik konusunda şunları belirtmektedir: “Canlı doğa güzelliği ne kendisi için ne de kendisinden ötürü güzeldir. Doğa güzelliği, ancak bir başkası için yani güzeli kavrayan zihin için, bizim için güzeldir.”¹⁹² Hegel doğadaki güzelliğin kendi başına herhangi bir amacı olmadığını ve onun zihnimizdeki idea ile birleşerek güzel olarak ifade edilebileceğini söylemektedir. Zihnimizdeki ideanın doğa da bulunması onun güzel olduğunu bize vermektedir. Tinsel amaçlarımız doğaya aktarıldığı sürece bizde doğa için güzel kavramını kullanabilmekteyiz.

Hegel açısından ise tin ve ona ilişkin olan sanat güzelliği doğa güzelliğinden daha üstün bir evrededir. Doğa da bulunan herhangi bir şeye güzel dememiz onun kendinden güzel olduğu anlamına gelmemektedir. Doğaya bizim zihinlerimizdeki ideayı aktardığımızdan dolayı doğa için güzel kavramını kullanabilmekteyiz. Zihnimizdeki tinsel idea ile ilgili olan şeylerin doğaya aktarılması ile birlikte bizde onun için güzel kavramını kullanmaktayız.¹⁹³ Kant sanatın doğa ile bir görüldüğünde güzel olabileceğini söylerken Hegel bunun böyle olmadığını ifade etmektedir ve şöyle devam etmektedir; doğada var olan herhangi bir şey sanat eseri gibi görüldüğü zaman güzel olabilmektedir. Çünkü düşünür açısından sanat ile doğa güzelliği bir olamaz ve sanat güzelliği doğadakinden daha fazlasını içerisine almaktadır. Sanat güzelliği, doğa güzelliğinden daha fazlasını içerirken; doğa güzelliği ise onu zihnimizde algıladığımız kadardır ve fazlası olamaz. Hegel bir de bahsetmiş olduğumuz doğa güzelliğinin tinin bir dışsal yansıması olduğunu ifade etmektedir ve onunda eksik bir güzellik olduğunu söylemektedir.¹⁹⁴ Yani doğa güzelliği tinin sanat güzelliğinin dışa yansıması şeklinde ifade edilmektedir ve tinsel olandan aldığı kadarıyla güzel olarak adlandırılmaktadır. Anlaşılacağı üzere doğa da bulunan güzellik onun kendisinden kaynaklanmamaktadır;

¹⁹¹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 124.

¹⁹² Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 124.

¹⁹³ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 2.

¹⁹⁴ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1,2*.

tinden kaynaklı bir güzelliiktir. Hegel doğadaki ideal olanın ne olduğu konusunda bir arayış içindedir. Doğa kendi başına bir güzelliği ifade etmese de bir zihin yapıtıdır.

Doğa bilimleri canlı olamayan bir şekilde tinselliği ele alırken, sanat eseri ise daha ayrıntılı bilgilere ulaşmaktadır. Doğanın zihinlerimiz aracılığı ile bulunan sanatsal özellikleri onun tinselliğini bize vermektedir. Bunu tam anlamıyla açıklayabilecek olan da sanatçıdır. İdealist felsefeye göre doğa, sanat ile açıklanabilmektedir; çünkü doğadaki güzelliği bize sana göstermektedir. Delacroix'in sözünden de anlaşılacağı üzere "biz romantik olduktan sonra dağlar güzelleşti." Yani sanat bize tinsel olanın bir yansıması olan doğa güzelliğini göstermektedir.¹⁹⁵ Anlaşılacağı üzere doğanın güzelliği sanatın güzelliğinin temeli değildir. Doğada bulunan güzellik dışsal bir görünüştür. Düşünme yetisi de bize bu dışsallığı açıklamaktadır. Ancak sanat eseri ise daha çok görünen gerçeklik üzerinden hareket etmektedir. Çünkü bu yaşam alanında varlığa gelen cisimler onları algıladığımız sürece dışsal olarak kendilerini göstermektedirler. İnsanın düşünme yetisi de bu dışsal görünüşü kendi nesnelliği içerisinde açıklamaktadır.

Güzelliği ele almış olduğumuz bu dışsal gerçeklik her ne kadar bir canlının var olan dışsal biçimi olsa da bu biçim içerisinde ruh olan bir bütünselliğin varlığı da söz konudur. Bu bütün içerisinde tikel cisimler kendilerini dışsal olarak görünür kılmaktadır.¹⁹⁶ Hegel'in ifade etmiş olduğu bu doğa güzelliğinde üstün evrede olan yaşamı güzel olarak ele alabilmemiz için onda sanat eserine benzer bir güzellik kavramı bulmamız gerekir ve onda bulunan bu güzelliği de dışsallıktan ona iletmemiz gerekmektedir. Yani yukarıda da değindiğimiz gibi sanat yapıtı doğaya yansıtıldığı sürece doğa içinde güzel kavramını kullanabilmekteyiz. Çünkü doğa da bulunan güzelliğin kaynağı tinsel alan olmalıdır; yoksa güzel diye bir şeyden söz edemeyiz. Doğa ile tin aynı gibi görünüyor olsa da doğanın kendisinde öznenen bağımsız bir nesnellik söz konusudur; ancak tin de ise daha çok öznellik bulunmaktadır.¹⁹⁷ Doğa güzelliği hem kendinde hem de kendisi için güzel olarak ifade edilmektedir; bu yüzden mutlak olanın bir yansıması değildir. Zihinlerimizdeki farklılıktan dolayı yaşam alanında algılarımıza bağlı olarak bulunan bazı canlılar güzel olabildikleri gibi bazıları da çirkin olabilmektedir. Hegel' e göre dışsal dünyadaki herhangi varlığa veya bir şeye

¹⁹⁵ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 1994, 142.

¹⁹⁶ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 125.

¹⁹⁷ France Farago, *Sanat*, (Çev.: Özcan Doğan), Doğubatı Yayınları, Ankara 2011, 135.

yönelik olan görüşlerimizi yaşam alanından kazanmış olduğumuz alışkanlıklarımız belirlemektedir. Yönelmiş olduğumuz şeyleri de tuhaf diye adlandırmamızın sebebi onların alışık olduğumuz şeylerden daha farklı olması, bize daha yabancı gelmesinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak vücudu orantısız olan bir balığı gösterebiliriz; çünkü alışmış olduğumuz şekil dışında bir biçime sahiptir ve biz de bunu tuhaf olarak adlandırabilmekteyiz.¹⁹⁸

Hegel açısından varlığın özgür hareket edebilmesi doğa güzelliği konusunda yaşamı daha üst evreye çıkarır. Bu yüzden canlı organizmaların özgür bir şekilde hareket edebilmeleri son derece önemlidir. Hegel doğaya ilişkin insan zihninin göreceli olmasından hareketle çirkin kavramını da örnek vermektedir. Örnek olarak da yakalı tembel bir hayvanı göstermektedir. Bu hayvan alışık olduğumuz için tuhaf gelmemektedir ama özellikleri bakımından da çirkin olarak adlandırılmaktadır. Hegel biçimleri ve renkleri birbirlerine karışmış olan melezleri de çirkin olarak adlandırmaktadır.¹⁹⁹ Hegel doğadaki güzel kavramına insan zihninin ilgisi, yakınlığı doğrultusunda ulaşmaktadır. Ancak bu doğadaki güzelliğe ulaşma konusunda doğa fenomenlerine ait olan güzelliğin biçimleri noktasında ayırım yapmaktadır. Hegel, doğadaki güzele insan zihninin yüklemiş olduğu anlamın, doğada bulunan nesnelere kendilerinden kaynaklanmadığını ifade etmektedir. Çünkü doğadaki nesnelere yönelik güzel ve çirkin ifadelerimiz nesnelere kendisinden kaynaklanmayıp onlara yönelen öznenin duygularından kaynaklanmaktadır. İnsanlar ruh hallerine göre yönelmiş oldukları nesneye ilişkin yargıda bulunmaktadırlar. Eğer hayvanlarında insani niteliklere benzer hareketleri var ise onlar içinde güzel ve çirkin kavramlarını kullanabiliriz. Hegel doğa güzelliğinin en üst basamağına hayvan yaşamını koymaktadır; çünkü kendisine içsel bir ruh aktarabilecek olduğumuz bir yaşamdır. Ancak ruh burada tam olarak içsellik ile varoluşunu ortaya çıkaramayacağı için kusurlu sayılmaktadır. Hegel bu konuda şöyle bir ifadeye bulunmaktadır:

“İçsel olan ve dışsal şekli içerisinde ifade kazanan şey olarak hayvanın ruh yaşamı, yoksul, soyut ve değersizdir. Üstelik bu içsel, içsel olarak görünüşe çıkmaz; ondaki canlı şey kendi ruhunu kendi üzerinde görünüşe çıkarmaz, çünkü doğadaki şey, tam da ruhu tamamen içsel kalan, yani kendisini ideal bir şey olarak ifade etmeyen şeydir. Yani ideal bir birlik içinde kendisi için mevcut

¹⁹⁸ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 127.

¹⁹⁹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 131.

değildir; öyle olsaydı, o zaman o, kendi farkındalığı içerisinde kendisini başkaları için de görünür kılardı.”²⁰⁰

Hegel ifade etmiş olduğu bu cümleleri ile en üste koymuş olduğu hayvan yaşamını yalnızca dışsal güzellik olarak ele almaktadır. Bu hayvan yaşamı doğa güzelliğinin en üstünde bulunuyor olmasına rağmen içsel ögesinin ona dışarıdan aktarılmasından dolayı gerçekliğin tam anlamıyla kendisini vermemektedir. Bu yüzden bu alanda ideal olana ulaşamamaktayız. Bu doğa güzelliğinin bir kusuru olarak ifade edilmektedir. Dile getirilen kusurdan dolayı sanat güzelliği olan idealin zorunluluğuna ulaşmak gerekecektir ve zaten bu da bizi bu zorunluluğa yöneltmektedir.²⁰¹

Hegel ifade etmiş olduğumuz gibi yaşam alanında ele almış olduğu hayvan yaşamını sadece dışsal güzellik olarak ele almaktadır; çünkü kendisinde içsellik bulunmayıp dışarıdan başka güç tarafından aktarılmaktadır. Bu yüzden bu alanı soyut ve duyusal açıdan da incelemektedir.

²⁰⁰ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*,132.

²⁰¹ Hegel, *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 1*, 132.

SONUÇ

Hegel'in sanat hakkındaki düşüncelerini, tarihsel ve mantıksal bir ilerleme ile sanatın farklı biçimler içerisinde ayırt edici özelliklerini açıkça ortaya koyan estetik üzerine olan dersleri aynı zamanda onun felsefi sistemini de meydana getirmiştir. Tin felsefesinde kendi estetik teorisine 'Güzel Sanatlar Felsefesi' adını veren Hegel, güzel kavramıyla sanatı açığa çıkarmaktadır. Her ne kadar da "estetik" kavramını kullanıyor olsa da bu kavramla anlatmak istediği asıl şey "Sanat Felsefesidir". Estetik kavramının "doğa güzelliği" alanından kendini soyutlaması Schelling ile başlamış, Hegel'in tin kavramıyla devam etmiştir. Çünkü Tin insanın özünü temsil etmektedir ki bu da doğa güzelliğindeki güzel kavramının sistematik ilerleyişinin son bulup neredeyse sadece sanat eserlerinin tek inceleme alanı olarak ortaya çıkmasıyla meydana gelmektedir. Hegel'in "*Güzel Sanatlar Felsefesi*" eseri de sanatın, tinsel bir görüngü şeklinde doğa güzelliğinden ayrılarak estetiğin gerçek alanını oluşturduğunu bizlere göstermektedir. Hegel'in tikel sanat biçimi ile açıklamaya çalıştığı estetik teori, farklı bir anlam kazanmıştır. Güzel yargısının nesnelere ait olduğunu söyleyen Hegel, sanatsal nesneye ait olan beğeni duygusu estetikten ayırmıştır. Güzelin, nesneyi değerlendiren kişinin yargısında değil sanat eserinin kendi özünde bulunduğunu söylemiştir.

Hegel felsefesinde diyalektik sistemden yararlanmaktadır. Onun felsefesinin seyri mutlak düşünce(tez), kendini açığa koyması için önce doğanın oluşumu (antitez) ve daha sonra insan kültüründen hareketle kendi dönüşümü (sentez) olarak bütünsel bir şekilde ilerlemektedir. Bu ifade etmiş olduğumuz aşamalar evrendeki bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Mutlak olanın kendine geri dönmesine kadar geçen süreç söz konusudur; bu yüzden bir akış ve ilerleme durumundan bahsedilmektedir. İnsan, özüne yabancılaşmış olan 'ben'ine geri dönmesiyle o zamana kadar geçirmiş olduğu süreçte doğa güzelliğine değil de, onun için gerçek olanın alanına ait olan sanat alanında ideal olana yönelmiştir. Bu sanat alanındaki ideal olana yönelmek ile birlikte, estetiğin en önemli konusu sanat olmuştur. Hegel de estetik felsefesinde tinin geçirmiş olduğu bu sanatsal süreçleri ifade etmektedir.

Hegel'e göre tin, mutlak olanın en yüksek bir açıklamasını ifade etmektedir ve bu tinin özünde kavramda ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. *Güzel Sanatlar Üzerine Dersler* adlı eserinde bu konu üzerinde fazlası ile durmuştur. Hegel, tinin

özünün kavramda olduğunu açıkladıktan sonra ise doğa güzelliğini sanatsal yani ideal olan güzellikten daha alt kademede görmektedir. Yani ona göre sanat güzelliği, doğa güzelliğinden daha üstte bulunmaktadır. Hegel felsefesinde ve onun içinde bulunmuş olduğu dönemde tinin daha üst yerde bulunmasından dolayı doğa güzelliği kavramı çok fazla ön planda bulunmamıştır. Çünkü tin, bireyin değerini ve özgürlüğünü her şeyin üstünde tutmuştur ve bundan kaynaklı olarak da doğa güzelliği çok önemli bir yere sahip olamamıştır. Hegel'in bulunmuş olduğu dönemdeki tin kavramı, o dönemde yaşanmış olan olayların bireyler üzerindeki yansımaları ve etkileri olarak ifade edilmiştir.

Hegel'in estetik felsefesinde ele almış olduğu tin kavramı yalnızca zihinsel bir varlık değil; ayrıca fiziksel bir varlığı da ifade etmektedir. Zihinsel ve fiziksel bir varlığı ifade edebilmesi için tinin, bir birliktelik gerekmektedir. Bundan dolayı da Hegel, tini hem özne hem de nesne olarak ele almaktadır. Tinin, özne ve nesne birlikteliği şeklinde ele alınmış olması da Hegel'in estetik felsefesinde içerik ve biçim özdeşliğini de dile getirilmesine sebep olmaktadır. Bireyin tin olarak kendisine dair olan bilgisi, bir özsellikten hareketle kendi özünden farklı olan bir şeyin bilgisinden yani ona karşıt olan doğada ya da devlette yaşama bilgisinden ve bu yaşam içerisindeki deneyiminden ve bundan hareketle ile kendi özüne tekrar dönmesinden yani ifade ettiğimiz gibi diyalektik bir süreçte nesne ile öznenin özdeşliğinden oluşmaktadır.

Hegel, sanatın nasıl yapılacağını, ne gibi katkılar sağlayabileceğini veya yok edebileceğini açıklamaya çalışmaz. Bu sebeple Sanat felsefesinin başlangıcını “güzel” kavramı ile yapar. Hegel, ideadan sanat güzelliği olarak bahsederken, onun kendi özünde idea olmadığını, bir biçim olarak şekillenen ve bu gerçeklikle dolaysız bir birliğe ve uygunluğa ulaşmakta olan bir idea olduğunu belirtir. Sanat güzelliği olarak idea, cisimleştirmeye, görünür kılmaya, onu duylar ile gerçek olarak ortaya çıkarmaya adanmıştır. İdea ile onun somut bir gerçeklik olarak ortaya çıkması birbirine tamuygun kılındığında, idea, kavramına göre şekillenmiş gerçeklik olarak idealdir. Tin ile meydana gelen bu süreçte sanat eseri, tin çıkarımı olarak kendi özünü ortaya koymaktadır. Doğa güzelliği, yalnızca tinin güzelliğinin yansıması olarak kusurlu oluşuyla sanat güzelliğinden ayrılmaktadır. Çünkü doğada kendi özünü ortaya koyamayan nesne tin ile kendini oluşturmaktadır. Tin sanatta ilk defa, özbilinçli olarak kendisi ile karşılaşmaktadır. Bu karşılaşma tinin kendisini tanıdığını ve kendi özünü

ortaya koymasý sebebiyle özgürlüğe kavuşur. Bu bakımdan güzel, düşünen bir varlık olarak özgür olan insanı temsil edecekse o sadece doğada bulunmasından çok, insan tarafından özgürce meydana getirilmelidir. İnsanın zihnine, düşüncelerine güzeli yerleştirmek ancak insan tarafından meydana getirilen sanat eserleriyle mümkündür. Bu yüzden sanat, mutlak tinin alanına aittir. Doğa ise sadece sanatta mümkün olan kendi özünü ortaya çıkarmanın belirtisi olduğu ölçüde güzel sayılır. Sanat, doğanın görünmeyen amaçlarının ortaya çıktığı yerdir.

Sanatta tin kendisini ideal olarak, yani duyuşal biçim içerisinde var olan idea olarak görünüşe çıkarır. Yani güzel sanat, ideayı duyuşal olarak ortaya çıkaran sanattır. Güzeli olan idealdir ve güzel gerçek olandır. Hegel'in güzel sanat dediğı şey, tinin hakikati ile bir bağı bulunan sanattır. Ona göre sanat, din ve felsefe ile birleşip tinin hakikatini, ilahi olanı ve insanlığın ilgisini ortaya koyduğu zaman kendi özüne ulaşabilir. Bu sebeple sanat mutlak tinin bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegel, sanat alanının mutlak tine ulaşılma noktasında aşılması gereken bir evre olduğunu ifade etmektedir. Yani sanat mutlağa gidilen bu tarihsel süreç içerisinde aşılması gereken bir evredir. Hegel'e göre bireyin bu öz bilince ulaşma durumu tam olarak gerçeğı kendinde ve kendinde ortaya koydukları ile içselleştirmesi durumudur. Bu ifade ettiğimiz durumda tinin kendisini bilmesi durumudur. Hegel için hakiki olan şey tinin kendini bilmesidir. Bu da sanat alanında biçim ve içeriğın uyumu ile mutlak olana ulaşma ile sağlanmaktadır. Geçmiş medeniyetlerden günümüze ulaşmış olan insanlık tarihinin oluşturduğu sanat adıyla yapılan üretimleri ele aldığımızda ne eklentisiz basit bir içeriğın kararlılığını ne de devamlılığı boyunca eski sahip olunanların yeni kazançların katkısıyla beslendiğini görmekteyiz. Sanat alanı bu geçmişı yok saymayarak, onun içinde bulunduğu evrensel ruh ile geçmişı birlikte ele alarak yapılanmasını sürdürmektedir.

Hegel açısından mutlak olanı bize sanat alanı vermektedir. Geçmiş dönemlerde bulunan Greklerin ya da Hıristiyanların tanrıları, sanatın mutlak olana giden yolda uğraması gereken evreler olarak geçmişte kalmıştır. Sanat burada tam anlamıyla mutlak olanı bize verememekteydi, bu yüzden de o zaman da kötü konuşulan bir dildi. Ancak Hegel'in ele almış olduğu kendi felsefi sistematüğinde sanat mutlağı bir yere kadar da olsa verebilmektedir.

Hegel, estetik felsefesinin temelini mutlak olana dayalı olarak oluşturmuştur. Bu durumda birçok düşünür tarafından onaylanmamış olsa da bu Hegel'in oluşturmuş olduğu estetik teorisinin anlamsız ve geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bazı dönemlerde geçerli olarak ele alınan şeyler bir zaman sonra bu geçerliliklerini yitirebilmektedirler. Çünkü ortaya atılan teorinin değeri, anlamlılığı kesin bir sonuca ulaşmakta değil de uygun bir biçimde ortaya koyulup analiz edilmesinden ve bu analizlere mantıklı yanıtlar verilmesinde geçmektedir.

Bu çalışmada Hegel'in güzel sanatlar felsefesi olarak adlandırdığı estetik görüşünü kendi bütünlüğü içerisinde ifade etmiş bulunmaktayız. Hegel'in sanatsal yapıtlarında tümel bir yönü bulunmaktadır. Çünkü eserlerinin konusu ve içeriğinden dolayı hem ideal olarak ifade edebileceğimiz tümel sanatsal güzellik ideasına hem de idealin doğa ve öznel sanatsal oluşumu ile yakın ilişkisinin üzerinde durmaktadır. Ayrıca sanatsal yapıtlarındaki bahsetmiş olduğumuz bu tümel yönü sanatındaki mutlak olanında bir göstergesidir. Bu tümel yönü dışında bir de tikel bir yönü bulunmaktadır. Bu sanatsal güzellik kavrayışında bulunan özsel ayrımlar tikel biçimler şeklinde ortaya çıkmışlardır. Sanat ortaya koyduklarının duyusal gerçekleştirmelerine doğru ilerlemekte ve kendisini sanatlar ile ve bunlara bağlı olarak cins ve türlerin düzeni içerisinde tamamlamaktadır.

Burada yapılması gereken şey de teorideki olağan yönleri ele alıp yaşadığımız döneme göre anlamlandırma girişiminde bulunmaktır. Bu anlamlandırma girişiminde Hegel'in oluşturmuş olduğu estetik teorisinin araştırmacılara, sanatçılara ve dünya sanat tarihine söyleyeceği açığa çıkmamış birçok şey daha vardır. Hegel'in oluşturmuş olduğu estetik teorisi, kendinden sonraki estetik teorileri de etkilemiştir. Hegel, sanat alanının, kurmuş olduğu sistematığı içerisinde mutlak olanı tam anlamıyla ortaya koyamadığı için işlevsel özelliğini kaybettiğini ifade etmektedir. Sanatın mutlak olanı tam anlamıyla ifade edemeyeceği düşüncesi Frankfurt Okulu'nun Hegel'den etkilenme düşüncesini oluşturmaktadır. Anlaşılacağı üzere sanat alanının işlevi materyalist bir açıda değişiklik göstermektedir. Hegel'in estetik teorisinde tin- sanat ilişkisi açısından ele alınan bu çalışmada tin kavramını anlamlandırmak ve ortaya koymak anlamında biçim ve içerik açısından ilişkisine değinilmiştir. Burada mutlak olana giden yolda sanat, din ve felsefe alanlarının ilişkisi de ele alınmaktadır. Sanat alanı sürekli bir ihtiyaç alanıdır ve bu alanın hem felsefe hem de dinden bağımsız bir şekilde ifade edilecek rolleri hep

bulunmaktadır. İnsan, ortaya koymuş olduğu her şey de buna sanat alanı da dâhil olmak üzere inandığı şey ne ise ona ulaşmak için çabalamaktadır.

Bu çalışmada Hegel'in estetik teorisinin bize vermek istediğı ya da anlatmak istediğı temel noktaları ele almış bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1994.
- Aksu, Şener, *Hegel ve Tarih Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 1994.
- Ateşoğlu, Güçlü ve Doğan, Özlem, *Tarih Felsefesi Seçme Metinler Herder, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhaur*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- Bolay, Hüseyin Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara 2009.
- Bozkurt, Nejat, "Hegel Felsefesinin Düşündürdükleri", *Felsefe Dergisi*, 1, 1990, 113-157.
- Bozkurt, Nejat, *Fikir Mimarları Dizisi-I: Hegel*, Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- Bumin, Tülin, *Hegel : Bilinç problemi, Köle- Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1987.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Copleston, *Felsefe Tarihi Hegel*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2011.
- Doğan, Mehmet, *100 Soruda Estetik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1975.
- Emundts, Dina, *Self World and Art Metaphysical Topics in Kant and Hegel*, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, Berlin, 2013.
- Farago, France, *Sanat*, (Çev.: Özcan Doğan), Doğubatu Yayınları, Ankara 2011.
- Fichte, J. Gottlieb, *Fichte-Alman İdealizmi 1*, (Çev. Eyüp Ali Kılıçarslan), Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2006.
- Gombrich, Ernst, "Hegel and Art History", (Çev. Gülsüm Nalbantoğlu), *Architectural Design*, sayı 51, 1981, 3-9.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003..

- Hegel, F. W. G. *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, (Çev: Taylan Altuğ, Hakkı Hünler), Payel Yayınevi, İstanbul 1994.
- Hegel, G. W. F., *Phenomenology of spirit*, Oxford University Press, 1977.
- Hegel, G. W. F., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev. Cenap Karakaya), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991.
- Hegel, G. W. F., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, 2014.
- Hegel, G. W. F., *Seçilmiş Parçalar*, (Çev. Nejat Bozkurt), Remzi Kitapevi, İstanbul 1986.
- Hegel, G. W. F., *Tarihte Akıl*, (Çev. Önay Sözer) Ara Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Hegel, G. W. F., *Tinin görüngübilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1986.
- Hilav, Seblahattin, *Felsefe El Kitabı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Hilav, Seblahattin, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito:18, İstanbul 1995.
- Hünler, Hakkı, *Hegel Estetiğinde Güzel ve Sanat Kavramları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990.
- Inwood, Micheal A., *Hegel'in 'Sanat', 'Güzellik' ve 'Estetik' Kavramları*, Çeviren Metin Bal, http://www.academia.edu/7002023/Hegelin_Sanat_G%C3%BCzellik_ve_Estetik_Kavrm-lar%C4%B1, 09/11/2015.
- Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1998.
- Kant, Immanuel, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Hil Yayınları, İstanbul 2013.
- Kant, Immanuel, *Seçilmiş Yazılar*, (Çev. Nejat Bozkurt), Sentez Yayıncılık, Ankara 2014.
- Kant, Immanuel, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2011.

- Karaböcek, Can, “Hegel Felsefesinde Tek Geçerli Felsefi Yöntem: Betimleme”, *Felsefelogos Dergisi*, 35–36, 2008, 165-167.
- Kervegen, J. F., *Hegel ve Hegelcilik*, (Çev. İsmail Yarguz), Dost Yayınları, Ankara 2011.
- Kibar, Sibel, Hegel’de Tin Kavramı Ne Anlama Gelir, *Monokl Dergisi*, 4-5, 2008,1-560
- Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, (Çev. Suat Y. Baydur), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1994.
- Kula, Onur Bilge, “Hegel’in “Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı” ve Romantik Yazın Kuramı”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2009,135-143
- Kula, Onur Bilge, *Estetik ve Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.
- Kula, Onur Bilge, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 312, İstanbul 2010.
- Kula, Onur Bilge, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 328, İstanbul 2010.
- Kula, Onur Bilge, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 329, İstanbul 2010.
- Kula, Onur Bilge, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Mengüşoğlu, Takıyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Ölçenel, Derya, “Arzu İhtiyaç ve Politika Ekseninde Hegel’de Bilinçdışının İmkkanı”, *Düşünbil e- Dergi*, 54, 2016,1-34.
- Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi Antikçağ*, çev. Muammer Sencer, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1972.
- Schelling, F.W.J., *Sanat felsefesi*, (Çev. Merve Ertene, Serhat Arslan), Doğu-Batı Yayıncılık, Ankara 2017.
- Schiller, Friedrich Von , *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*,(Çev. Melahat Özgü), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.
- Singer, Peter, *Hegel: Düşüncenin Ustaları* (Çev. Bahar Öcal Düzgören), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003.

- Soykan, Ömer Naci, *Schelling Yaşamı Felsefesi ve Yapıları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.
- Stace, W. T., *Hegel Üstüne*, Çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul 1976.
- Tokatlı, Atilla, *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı Hegel*, Sitare Yayınları Ankara 2011 .
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010.
- Tunalı, İsmail, *Sanat Ontolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011.
- Tüllüce, Hüseyin Adem, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in Estetik Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2016. .
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.
- Yalvaç, Faruk, *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.
- Yetkin, Suut Kemal, *Estetik Doktrinler*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Erdinç ÖDER
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum, 29.09.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	edok0959@gmail.com
Tarih	13.01.2020